

HOLLAND

39e jaargang * 2007

Archeologische Kroniek

Holland, Archeologische Kroniek

Holland, *Archeologische Kroniek* is een uitgave van de Historische Vereniging Holland, die voorts Holland, *Historisch Tijdschrift* en de reeks *Hollandse Studiën* uitgeeft. De uitgaven komen tot stand mede dankzij financiële steun van de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland en het project Regionale Geschiedbeoefening Zuid-Holland. *Holland, Archeologische Kroniek* en *Historisch Tijdschrift* worden kosteloos aan de leden toegezonden. Voor de *Hollandse Studiën* gelden speciale ledenprijzen/ledenkortingen.

Redactie

S. Bijker, D. Damsma, F. Deen, C. Gaemers, D. van den Heuvel, H. Kaal, H. Laloli, T. de Nijs, A. Nobel, P. Vlegels, L. Vleugels, C. van Weele, A. Willemsen (eindredactie), J. Zuijderduijn.

Eindredactie *Archeologische Kroniek*: Annemarieke Willemsen.

Kopij voor *Holland, Historisch Tijdschrift* en *Hollandse Studiën* moet conform de richtlijnen van de redactie voor stijl, notenapparaat en dergelijke in tweevoud worden ingediend bij de redactiesecretaris van Holland, mevr. A. Schmidt, Adelaarsweg 35h, 1021 BP Amsterdam, ariadneschmidt@xs4all.nl. De richtlijnen van de redactie zijn verkrijgbaar bij de redactiesecretaris, of kunnen worden geraadpleegd op de website: www.verenigingholland.nl. Publicaties ter bespreking of aankondiging in *Holland* gaarne zenden aan de boekenredacteur: T. de Nijs, p/a vakgroep Geschiedenis, Postbus 9515, 2300 RA Leiden.

Historische Vereniging Holland

De Historische Vereniging Holland stelt zich ten doel de belangstelling voor en de beoefening van de geschiedenis van Noord- en Zuid-Holland in het bijzonder in haar regionale en lokale aspecten te bevorderen.

Secretariaat en ledenadministratie: Historische Vereniging Holland, Postbus 2260, 1200 CG Hilversum, e-mail: hollandleden@verloren.nl, telefoon: 035-6859856 (Uitgeverij Verloren).

Contributie: minimaal € 30,00,- per kalenderjaar, na ontvangst van de contributienota te storten op bankrekening 59.03.46.075 (ABN-AMRO Bank) t.n.v. Historische Vereniging Holland Ledenadministratie te Hilversum. Nieuwe leden krijgen kosteloos de in dat jaar reeds verschenen nummers van het tijdschrift *Holland* toegezonden.

Losse nummers: € 7,50, dubbele nummers € 15,-, vermeerderd met € 1,50 administratiekosten voor een enkel nummer, € 2,50 voor meerdere nummers of voor een dubbel nummer. Losse nummers kunnen worden besteld door overmaking van het verschuldigde bedrag op postgirorekening nr. 3593767 ten name van de penningmeester van de Historische Vereniging Holland, afd. verkoop publicaties te Haarlem, onder vermelding van het gewenste.

Hollandse Studiën: delen in de serie *Hollandse Studiën* en het *Apparaat voor de geschiedenis van Holland* kunnen op dezelfde wijze worden besteld als losse nummers van *Holland*. Gegevens over de publicaties van de Vereniging zijn regelmatig te vinden in de rubriek 'Verkrijgbaar via Holland' achterin het tijdschrift.

De redactie van *Holland, Archeologische Kroniek* heeft er naar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de eindredacteur, mevr. A. Willemsen wenden. Rijksmuseum van Oudheden, Postbus 11114, 2301 EC Leiden, e-mail A.willemsen@rmo.nl.

Foto omslag: Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat. Opgraving van prehistorische vindplaatsen, met op de voorgrond het documenteren van de profielen en op de achtergrond het zeven in de zeeftent (foto: Senne Diependaele).

ISSN 1571-2184

© 2007 Historische Vereniging Holland. Niets uit deze uitgave mag, op welke wijze dan ook, worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Archeologische Kroniek Holland

2006

Inleiding

Zowel voor Noord- als Zuid-Holland zetten de Kroniekverslagen over 2006 de trend van de afgelopen jaren voort: weinig 'losse vondsten' en waarnemingen, veel verkennend (boor)onderzoek in het kader van het 'Malta'-beleid, maar (gelukkig) enkele grote en belangrijke opgravingen en toch ook wel een paar bijzondere vondsten. Zo werden in dit kroniekjaar een neolithische vindplaats in Hazerswoude blootgelegd (foto omslag), een fragment van een Romeinse mijlpaal (niet de eerste!) in Rijswijk gevonden en een vroegmiddeleeuwse nederzetting bij Bloemendaal onderzocht.

Ondanks de vele bijdragen van bedrijven, gemeenten en amateurwerkgroepen kan deze kroniek minder dan vroeger het geval was, een afspiegeling zijn van al het archeologische werk dat is verzet en van alle ontdekkingen die zijn gedaan. Veel boorrapporten worden niet meer opgenomen (en op verzoek van de redactie ook niet meer ingezonden) omdat zij in archeologisch opzicht geen relevante informatie opleverden. Daar staat tegenover dat er waarschijnlijk heel veel metaaldetectorvondsten worden gedaan, die soms wél van archeologisch belang zijn, maar niet worden gemeld. De melding van metaalvondsten is om verschillende redenen niet meer zo vanzelfsprekend als vroeger. Aan de andere kant zouden ze lang niet allemaal kunnen worden opgenomen; de beschikbare ruimte van de Kroniek laat dat niet toe.

Dat brengt ons op de toekomst van de Kroniek. Al enige tijd wordt er nagedacht over een digitale kroniek, te raadplegen via internet. Zo'n aanpak heeft voor- en nadelen. Voor velen is 'de vreugde het in druk te zien' een reden om voor de Kroniek te schrijven én om haar te lezen. Een reeks gedrukte kronieken op de boekenplank is een gemakkelijk te hanteren bron van informatie. Ook voor de generatie die handig met internet omgaat, is het lang niet altijd gemakkelijk om op bepaalde sites informatie te vinden. En hoe duurzaam is die informatie, vergeleken bij het geduldige papier? Is de bereikbaarheid en het onderhoud van een www.kroniekholland.nl-site, als zoiets in leven zou worden geroepen, voor de eeuwigheid gegarandeerd? Dat is een vraag waar op dit moment nog geen antwoord op gegeven kan worden.

Wat in ieder geval wel met regelmatige intervallen herzien zal worden is de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) van Zuid-Holland. Een groot deel van 2006 heeft een enthousiast team, bestaande uit vertegenwoordigers van landelijke, provinciale, gemeentelijke en amateur-archeologie, continu van informatie voorzien door medewerkers van Hazenberg Archeologie, zich een weg gebaad langs circa 950 bestaande archeologische monumenten (zgn. 'terreinen van hoge tot zeer hoge archeologische waarde') en circa 400 nieuw aangemelde terreinen die mogelijk monumentwaardig zijn. De herziening was hard nodig, want de oude AMK dateerde uit 1994 en niet meer *up-to-date*. Het project werd eind december 2006 afgerond. Het is de bedoeling dat de nieuwe AMK een integraal onderdeel wordt van de Cultuurhistorische Hoofd Structuur (CHS) van Zuid-Holland. Die nieuwe CHS, waarvan trouwens ook alle archeologische verwachtingskaarten zijn herzien, zal begin maart 2008 feestelijk worden gepresenteerd in het provinciehuis in Den Haag. Achter de

schermen werd in dit verslagjaar ook veel werk verricht aan de nieuwe provinciale beleidsnota archeologie, die naar verwachting eveneens in 2008 aangenomen zal worden en dan als basis zal dienen voor het door de provincie te ontwikkelen beleid. Onafhankelijk van of de nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg (de 'Malta'-wet) nu wel of niet in werking treedt, wil de provincie in ieder geval alles in het werk stellen om de naar schatting zeventig Zuid-Hollandse gemeenten zonder archeologische expertise kennis te laten maken met archeologie en hoe je daar als overheid verantwoord mee om kunt gaan. De nieuwe nota gaat hier een belangrijke rol in spelen.

U wordt als schrijver, lezer en gebruiker van de Kroniek in ieder geval ook de komende tijd gewoon op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen in Noord- en Zuid-Holland. De archeologen van Noord- en Zuid-Holland wensen u veel genoegen met deze ('papieren') kroniek.

René Proos, Provincie Zuid-Holland

Archeologische Kroniek Noord-Holland 2006

Alkmaar * Bloemstraat | Bij Bloemstraat 26-32 vond, voorafgaand aan de nieuwbouw van appartementen, een kleine opgraving plaats. In het achterterrein van Bloemstraat 26-32 werd het vervolg ontdekt van de sloot die in 2000 was gevonden middenin het huizenblok tussen de Bloemstraat en Groot Nieuwland. Deze liep dus parallel aan het Groot Nieuwland en dateerde uit dezelfde tijd als de Voormeerdijk ter plekke van het Groot Nieuwland, het midden van de 14de eeuw. Al snel waren langs de dijk huizen gebouwd. De bewoners van het Groot Nieuwland hebben hun afval gewoon in de sloot achter hun erf gedeponneerd, maar ook hun toilethuisjes stonden er en de sloot was vooral in de 16de eeuw op onwelriekende wijze opgevuld met menselijke mest en vuilnis. Toen in 1536 de Oudegracht als vestinggracht werd gegraven, legde men voor de afwatering kennelijk een nieuwe sloot aan ter plekke van de zuidhelft van de Bloemstraat en was het oude slootje overbodig geworden. Nadat dit oude slootje verstopt was geraakt met rommel, werd het kort voor 1560 gedempt. In de opgraving vonden we op de gedempte sloot een bakstenen afvoergoot om vuil water af te voeren achter langs alle huizen richting de Oudegracht.

Vanaf circa 1590 kwam er ook langs dit deel van de Bloemstraat bebouwing. In 1573 waren nieuwe wallen en vestgrachten om de stad gelegd, onder andere de Nieuwlandersingel, waardoor de Oudegracht haar verdedigingsfunctie verloor en een binnengracht werd. In de jaren na 1573, toen de stad een stroom immigranten trok door het succes van het Beleg van Alkmaar, veranderde de Oudegracht in een woongracht. De waterloop bij de Bloemstraat, die in 1560 nog op de kaart stond, werd gedempt en de Bloemstraat werd doorgetrokken als verbinding tussen de Laan en de Oudegracht. Langs de Bloemstraat kwamen omstreeks 1590 overwegend kleine woonhuisjes, deels bestaande uit éénkamerwoningen met gedeeld dak en zijmuren, 'kamers' genaamd. In 1998 hadden we hier al een heel aantal van opgegraven aan de overzijde van de Bloemstraat en we verwachtten ze ook bij Bloemstraat 26-32. Helaas was de bodem bij nr. 26 en 28/30 in de 20ste eeuw sterk vergraven, maar bij nr. 32, het meest zuidelijke pand, werden de funderingen gevonden van een toch redelijk formaat woonhuis (geen 'kamer' dus), kort na 1573 gebouwd, 5 m breed en 12,5 m lang, met nog een smalle achterkeuken van 3,5 bij 3,5 m er achteraan gebouwd. Het huis was waarschijnlijk in twee vertrekken verdeeld, met een werkplaats/winkel aan de voorzijde en woonruimte achter. De vloer was erg simpel, van aangestampte klei. In het achterste deel werd een hard gelokaliseerd, waarbij een aspot was ingegraven voor het bewaren van opgeveegde hete as (afb. 1).

De economische recessie leidde in Alkmaar vanaf 1650 tot een dalend inwonertal. Veel kamers kwamen leeg te staan en werden verbouwd tot stal, schuur of pakhuis. Bloemstraat 32 onderging ook dit lot. De achterhelft werd voorzien van een grote kelder, 3,5 bij 5,5 m. De zijmuur van het huis werd bij die actie geheel gesloopt en vervangen. De nieuwe zijmuur stond er nog in 2006 en bij de sloop konden we zien dat het pand geen binnenindelingen had gehad en er was ook geen spoor van een schouw of rookkanaal. Rond 1725 werd in de kelder een deel afgescheiden en afgewerkt tot een grote waterdichte bak. Uit archiefonderzoek blijkt de eigenaar bemoeienis te hebben gehad met bierbrouwerijen en wellicht was de kelder voor bieropslag of had hij een andere aan bierproductie verwante functie. De kelder werd rond 1800 dichtgegooid met grond. Hierin werden vele versleten complete schoenen

Afb. 1. Alkmaar * Bloemstraat. Vanaf de achterzijde gezien: funderingen van een laat-16de-eeuws huis met aangebouwd versmald achterhuis. In de hoek een overwelfde waterkelder. In de 18de eeuw is het pand voorzien van een grote kelder (foto: Gemeente Alkmaar, afdeling monumentenzorg en archeologie).

gevonden. Uit archiefonderzoek is inmiddels bekend dat de achterbuurman aan het Groot Nieuwland in 1822-1830 de schoenmaker Hendrik Bakker was. Uit een kuil op het achtererf kwam bovendien nog een mand met tientallen schoenen uit de late 19de eeuw.

Gemeente Alkmaar, afdeling monumentenzorg en archeologie, Peter Bitter

Alkmaar * Schelphoek | Het tegenwoordige plangebied Schelphoek is vlak na het Spaanse Beleg van 1573 aangelegd op een drietal kunstmatige eilanden, nadat er al sinds 1566 plannen voor waren gemaakt. Vanaf het begin behoorde het gebied bij de binnenstad en direct na de aanleg werden de vestingwerken er ook omheen getrokken. In de nieuwe wijk kregen naast de traditionele ambachtslieden, die wonen en werken onder één dak combi-neerden, ook de eerste grootschalige bedrijven een plek. Er waren diverse zoutketen, een scheepswerf, een bierbrouwerij en handelaren in hout, turf, zand (Zandersbuurt) en schel-pen (Schelphoek). In de loop der eeuwen kreeg de grootschalige bedrijvigheid er de boven-toon en ontstond een industriegebied. In de afgelopen jaren zijn de bedrijven, op een enkel na, verplaatst en er wordt hard gewerkt aan de realisatie van een woonwijk. Voorafgaand aan de nieuwe bouwputten is omvangrijk archeologisch onderzoek ter hand genomen. Eerst werden na de sloop in 2005 proefsleuven gegraven, onder meer om te onderzoeken wat de mate van bodemverstoring was als gevolg van de 19de- en 20ste-eeuwse bouwactiviteiten.

De uitkomst van dit inventariserend veldonderzoek leidde tot de definitieve opgraving van de minst verstoorde delen in 2006. Het gebied van de beoogde nieuwbouw is daarmee nog niet geheel opgegraven, want een paar terreinen waren nog niet voor onderzoek beschikbaar. Van 23 oktober tot 30 november 2006 werden grootschalige opgravingen uitgevoerd door het Archeologisch Diensten Centrum uit Amersfoort, die net als bij het proefsleuvenonderzoek was ingehuurd door de ontwikkelaars. Er werden 16 werkputten gegraven, waarbinnen talrijke funderingen, kelders, putten en andere sporen werden onderzocht.

De opgravingen waren het meest omvangrijk in het voormalige huizenblok tussen de Turfmarkt, Voormeer, Zandersbuurt en de straat Schelphoek. Hier waren in de proefsleuven immers de meeste funderingen aangetroffen. Langs de zuidkant van het huizenblok bleken de gebouwen echter minder goed bewaard dan voorzien. Langs de straatzijde waren de funderingen van de voorgevels nog wel intact (ze waren ook aangetroffen in de proefsleuven), maar van de gebouwresten achter de gevels was door bouwactiviteiten in later tijd toch wel het meeste geheel opgeruimd. Verrassend was de vondst van een tweetal kleine ovens (afb. 2), waarvan de functie nog niet is achterhaald – wellicht dat gericht archiefonderzoek meer licht kan werpen op de hier uitgevoerde nijverheid. Overigens zijn ovens van dit formaat elders onder meer bekend van textielververijen.

Midden in de zuidkant van het huizenblok werd onder alle funderingen een 10 tot 15 cm dikke laag grove houtsnippers gevonden. De hiervan genomen monsters moeten nog nader bekeken worden op soort bewerking en houtsoorten. In de zuidoosthoek, bij de Zanders-

Afb. 2. Alkmaar * Schelphoek. Twee 17de-eeuwse oventjes, later doorgraven door een rechthoekig keldertje (foto: ADC Amersfoort).

Afb. 3. Alkmaar * Schelphoek. Graafwerk bij de Turfmarkt, met rechts de brouwersovens (foto: ADC Amersfoort).

buurt, waren nog wel resten aanwezig van een tweetal kleine huizen van het type 'kamer' ofwel éénkamerwoning. Delen van deze huizen moeten trouwens nog worden opgegraven onder een aangrenzend, nog in gebruik zijnd perceel. In de zuidwesthoek bevond zich aanvankelijk een scheepswerf, die ook te zien is op de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597. Door 20ste-eeuwse bouwactiviteiten, waaronder de aanleg van een enorme kelder, bleek er van deze werf helaas niets meer in de bodem aanwezig te zijn.

Het best bewaard waren de funderingen in de westhelft van het huizenblok, nabij de Turfmarkt. Aan de Voormeer stonden tot in de 20ste eeuw nog panden van de 17de-eeuwse bierbrouwerij 'De Starrekroon'. Op oude foto's zijn aan de Voormeer vanaf de hoek van de Turfmarkt naast elkaar drie enorme panden te zien, een paar verdiepingen hoog en met steile kappen. Van het pand langs de Turfmarkt, waarvan de laatste delen pas in 1988 werden gesloopt, waren geen funderingen meer in de bodem aanwezig, maar aan de oostelijke twee panden zijn indrukwekkende funderingen opgegraven. Ze blijken van origine als een dubbelpand gebouwd te zijn, voorzien van een stevige houten roosterfundering met ingeheide palen. De baksteensoort lijkt 17de-eeuws. Een uitzonderlijke vondst waren de resten van twee grote ovens in dit dubbelpand. De ovens zijn gespiegeld gebouwd, elk met een diameter van circa 4 m. Elke oven bestond uit een 2,5 steens dikke gemetselde ring, waarop waarschijnlijk ooit een grote houten bak rustte, met een zijopening onderin als stookgat (afb. 3). Vermoedelijk was er van origine een gemetseld gewelf om de bak tegen het vuur te beschermen. Een vergelijkbare constructie is bekend van een prent van een bierbrouwerij door J. Buijs uit 1799. Hierop is de ene

oven gebruikt als warmwaterbak en de andere als brouwketel. De beide ovens zijn meermaals hersteld, waarbij er gemetselde steunen binnenin werden toegevoegd. De afmetingen zijn opmerkelijk en nodigen uit tot vergelijkend onderzoek naar brouwersovens elders.

‘De Starrekroon’ is omstreeks 1600 (wellicht al rond 1575) opgericht. Het uiterlijk van de brouwerij in deze periode is in hoofdlijnen te zien op de stadskarten van Cornelis Drebbel uit 1597 en van Joan Blaeu uit 1649. Bovendien is er een kaartenreeks van gevelbeelden uit omstreeks 1670, bewaard in het Regionaal Archief Alkmaar. Het bij de opgraving teruggevonden dubbelpand was toen nog niet aanwezig en ‘De Starrekroon’ besloeg een groot hoekpand met ten oosten ervan aan de Voormeer twee kleine pandjes en één groot huis, met bovendien vermoedelijk nog een paar panden aan de Turfmarkt.

Waarschijnlijk is het opgegraven dubbelpand met de oven omstreeks 1675 gebouwd. Een aanwijzing voor de grote verbouwing is ook de naamswijziging. In 1677 blijkt de brouwerij namelijk te zijn omgedoopt in ‘De Lelie’. In 1707 kreeg de brouwerij trouwens haar originele naam weer terug. Na het midden van de 18de eeuw ging het steeds slechter met de bierafzet. Na een faillissement van ‘De Starrekroon’ in 1770 werd het complex opgesplitst in huizen en pakhuizen. Aan de Turfmarkt stonden tot 1988, behalve een deel van het grote brouwerijpand, nog drie huizen, waarvan de zuidelijke twee nog lange tijd hun trapgevels hadden. Deze drie pandjes staan al op de kaart van Blaeu uit 1649 afgebeeld. Er zijn diverse funderingen en kelders van opgegraven, waardoor we in combinatie met het oude beeldmateriaal van deze huizen de indeling en opzet in hoofdlijnen kunnen reconstrueren.

Afb. 4. Alkmaar * Schelphoek. Fundering en houten waterbakken van een zoutziederij aan de zuidzijde van Schelphoek, bij de voormalige Compagniestraat (foto: ADC Amersfoort).

Van het zuidelijke eiland van de Schelphoek, waar onder meer enkele enorme zoutfabrieken waren gesticht, is slechts een beperkt deel uiteindelijk definitief opgegraven. Opeenvolgende bouwactiviteiten in de 20ste eeuw hadden de oudere resten grotendeels al opgegraven. Van de meest oostelijke zoutkeet (naast de latere Compagniestraat) waren in de proefsleuven nog enkele 17de-eeuwse muurresten gevonden. Hier werd vervolgonderzoek gedaan. Helaas bleken er niet zoveel funderingen meer aanwezig. Wel werden enkele zeer grote houten bakken aangetroffen, kennelijk voor de opslag van het zoute duinwater dat destijds met waterschepen uit Petten werd aangevoerd. Over de technologie van deze zoutketen, die vermoedelijk behalve turf toch vooral het in de duinen ingedampte zoute water als grondstof gebruikten, is overigens vrijwel niets bekend (afb. 4).

In het gehele plangebied werd door het ADC gericht gezocht naar beerputten en -kelders. Dit waren van origine de latrineputten waar een privaat op loosde, maar vanouds werd hier door bewoners ook veel huisafval in gedeponeerd. In de opgravingen konden maar liefst 35 van dergelijke ‘vondstcomplexen’ worden geborgen. De uitwerking van de grote hoeveelheid vondstmateriaal zal zeker bijdragen tot onze kennis over de huishoudens die eeuwenlang de Schelphoek hebben bewoond.

Gemeente Alkmaar, afdeling monumentenzorg en archeologie, Peter Bitter

Alkmaar * Wageweg | Bij wegwerkzaamheden aan de Wageweg werd een opmerkelijk zware fundering gevonden. Al snel bleek het om een oude stadsmuur te gaan. Dit was onverwacht, want in 1952 was hier ook al een stadsmuur gevonden: deze is nog steeds als een soort tuinmuur van het Victoriepark aanwezig. Er blijken dus twee muren te zijn in plaats van één. Door een snelle aanpassing van de werkplanning werd een archeologisch onderzoek mogelijk gedurende drie weken.

De stadsmuur behoort bij de eerste vestingwerken rond de oostelijke binnenstad en is aangelegd omstreeks 1528. De bijbehorende vestgracht van pakweg 20 m breed lag direct buiten de muur, ter plekke van het huidige Victoriepark. Van oorsprong had men in 1524 het plan om de gehele stad te omgeven met een nieuwe aarden wal. Doordat er diverse gebouwen te dichtbij stonden, heeft men langs de westkant en langs de noordkant tot aan de Friese poort uiteindelijk volstaan met alleen een stevige bakstenen muur. Delen van deze muur zijn in 1999 opgegraven bij het Canadaplein. Vermoedelijk heeft men alleen langs de Wageweg en langs de Oudegracht het originele plan voor aarden wallen daadwerkelijk uitgevoerd. Op de kaart van Alkmaar van Jacob van Deventer uit circa 1561 zien we immers een onderscheid tussen delen met een stadsmuur (twee lijntjes met ertussen inkleuring met rode waterverf) en delen zonder stadsmuur met kennelijk alleen een aarden wal (geen rode verf, blanco). De verrassing was dan ook groot, toen bleek dat deze wal ook nog eens was bekleed met zeer zwaar metselwerk. De muur helt lichtelijk achterover naar de stadszijde om de aardmassa te keren en is dus eigenlijk een walmuur. Hij is vrijgelegd over ongeveer 105 m lengte. Tot onze verrassing heeft hij twee bouwfases. De eerste bouwfase (rond 1528) sluit aan op de funderingen van de Wortelpoort, recht tegenover de Wortelsteeg. Deze poort leidde naar het Oudorperdijkje, waarvan een flink deel is opgeruimd bij de aanleg van het Noordhollands Kanaal in 1821. Vanaf de Wortelpoort heeft men in deze eerste bouwfase een 90 cm dikke muur gebouwd over een afstand van 45 m. Dan stopt deze fundering abrupt met een keurig afgewerkt uiteinde. In het verlengde ervan werden nog wel drie heipalen teruggevonden van circa 1,5 m lang, zodat het wellicht om een niet voltooid eerste aanleg gaat.

Afb. 5. Alkmaar * Wageweg. Vierkante fundering van de poortdoorgang van de Wortelpoort (foto: Gemeente Alkmaar, afdeling monumentenzorg en archeologie).

In de tweede bouwfase (voorlopig gedateerd rond 1540/1550) is de muur verder gemetseld tot en met de Rode Toren, op de hoek van de Bierkade.

De constructie van een wal met een dikke bakstenen bekleding was een noviteit, bedoeld om weerstand te bieden aan het steeds grotere vermogen van het geschut. Dergelijke verdedigingswerken waren in Italië ontwikkeld, waar ingenieurs in dienst van de grootste steden de meest vooruitstrevende vestingwerken ontwierpen. Een aardig detail van de Alkmaarse muur is het toegepaste metselverband, dat in de 18de eeuw nog speciaal werd aanbevolen als bouwwijze voor vestingmuren: de kern van het metselwerk bestaat uit bakstenen met de koppen naar buiten, dus in dwarsrichting in de muur gelegd. Alleen aan de buitenzijde is er een afwisseling van een laag koppen met een laag strekken (lange zijden van de baksteen). Deze strekkenlaag zorgt ervoor dat de stenen binnenin het muurwerk elkaar in de lengte halfsteens overlappen. Aan de buitenzijde oogt dit als een ietwat slordig kruisverband, maar inwendig is het afwijkend. Een dergelijk metselwerk heette 'patijtsverband'. Niet alleen het rechte muurwerk was zo gemetseld, maar ook de ronding van de Rode Toren, met de stenen ongeveer radiaal gelegd.

Van de Wortelpoort is tot dusverre een vierkante fundering gevonden, waarvan de drie zijden aan de buitenkant zijn gemetseld met zeer zwaar muurwerk van 1,2 m dik, terwijl de vierde zijde, aan de stadskant, slechts 75 cm dik is (afb. 5). De enige afbeelding van deze poort is een schetsmatige weergave op een kaart van Lourens Pietersz uit 1565: een zware ronde toren met aan de oostkant ernaast een vierkant gebouwtje waarop de houten brug

aansluit. Hij doet denken aan de Enkhuizer stadspoort ‘De Drommedaris’ uit 1540. De ronde toren moet op het moment van schrijven (mei 2007) nog worden gevonden. Ook is aan de stadskant van de Wortelpoort nog geen fundering gevonden van de doorgang door de stadswal.

Op de hoek met de Bierkade was het oostelijke uiteinde van de vestingwerken van 1528/1550. Hier stond de Rode Toren. De Bierkade was niet versterkt om de havenfunctie niet te hinderen. Wel stond er een zware palissade in het Voormeer voorlangs de Bierkade. De torenfundering is 1 m dik en de diameter van de ronde toren bedraagt zo’n 8 m. Door de talrijke kabels en leidingen onder het wegdek kon slechts de noordelijke helft van de toren opgezocht worden. Pal ten zuiden van de toren werd een zware fundering gevonden die een haakse hoek vormde, kennelijk als een V-vorm aansluitend op de zuidelijke helft van de toren. Wellicht hield dit verband met een toegang tot de toren. Helaas was er door de vele kabels en leidingen geen mogelijkheid om dit deel van de Wageweg goed te onderzoeken.

Het Spaanse beleg, dat duurde van 21 augustus tot 8 oktober 1573, liep uit op een eerste succes voor Willem van Oranje. In de maanden voor de Spaanse belegering werden aan de west- en zuidkant van de stad in grote haast aarden wallen met bolwerken aangelegd, naar ontwerp van de Alkmaarse landmeter Adriaan Anthonisz. Men zou juist beginnen aan de noordzijde, toen de Spanjaarden verschenen. Zij richtten hun aanval inderdaad op deze zijde, met name op de Friese poort en op de Rode Toren. In het weiland tegenover de Friese poort werden negen zware kanonnen opgesteld en bij het Oudorperdijkje nog eens zeven kanonnen. Op 18 september schoten deze in een zware beschieting de stadsmuren, poorten en torens aan puin. Volgens een ooggetuige werden wel 2000 kanonschoten afgevuurd. In de late middag werd een stormloop ingezet. De aanvallers bestormden de Friese poort via de Frieseweg, een dijk. Om langs de Rode Toren de Bierkade te bereiken werd een soort drijvende brug gemaakt met behulp van tonnen, te water gelaten vanaf het Oudorperdijkje. De Spanjaarden werden na een vreselijk gevecht afgeslagen. Nieuwe aanvalspogingen op 19 en 20 september liepen eveneens vast. Op 8 oktober bleken de Spanjaarden definitief vertrokken, het begin van Oranjes successen: ‘Van Alkmaar de victorie!’

De gevolgen van de Spaanse beschieting zijn goed te zien bij de walmuur vlakbij de Rode Toren. De buitenkant is kapot geschoten en er resteert een gehavende fundering van een paar decimeter dik. De bovenste delen van de metershoge muur zijn vanaf de fundering voorover in de gracht gevallen en hier ligt dan ook een enorme hoeveelheid grof puin. De aardmassa van de wal is daarbij naar buiten gaan schuiven en de muur is over 20 m lengte enkele decimeters van zijn funderingen geschoven (afb. 6). Bij de opgraving vonden we zodoende nog de sterk verdunde, naar buiten wijkende muurrestanten. Er is ook nog een zestal Spaanse kogels gevonden. Ze wegen zo’n 20 kilo oftewel 40 pond – het bijbehorende geschut moet zeer indrukwekkend zijn geweest – en de zeven kanonnen stonden op nog geen 150 m afstand aan de overkant van de gracht bij het Oudorperdijkje!

Na het beleg heeft men de vestingwerken weer hersteld. De stadswallen zijn rond 1580 ook doorgetrokken langs nieuwe stadsuitbreidingen aan de oostkant. De muur langs het Victoriepark, die in 1952 was hersteld, behoort bij deze fase. Kennelijk heeft men vanwege de enorme berg puin van de kapotgeschoten walmuur de nieuwe stadswal iets opgeschoven en de nieuwe walmuur is dus buitenom de oude gemaakt. De Wortelpoort is niet meer herbouwd, maar op verzoek van aanwonenden heeft men in 1595 toch een kleine poort gemaakt, nu aan het einde van de Bierkade, de Waterpoort. In 1639-1641 heeft men naast dit

Afb. 6. Alkmaar * Wageweg. De walmuur met de oorlogsschade van 18 september 1573. Van de muur resteert slechts een dunne schil doordat de buitenzijde aan gruis is geschoten, waarna de muurresten van de funderingen af naar buiten zijn geschoven door het gewicht van de aarden wal (foto: Gemeente Alkmaar, afdeling monumentenzorg en archeologie).

poortje een klein vierkant bolwerk gebouwd. Hiervan zijn in de hoek van het Victoriepark de resten teruggevonden. Ook deze werd nog bekleed met een 1 m dikke walmuur. Het is de bedoeling om bij de herinrichting van het park in de nabije toekomst de vestingwerken ter plaatse zichtbaar te maken.

Gemeente Alkmaar, afdeling monumentenzorg en archeologie, Peter Bitter

Alkmaar – Koedijk * Kerkelaan | In Koedijk is een kleine opgraving verricht op het terrein van de voormalige brandweerkazerne aan de Kerkelaan, voorafgaand aan nieuwbouw. Het terrein, globaal 25 bij 40 m, wordt aan de oostzijde begrensd door een sloot en aan de zuidzijde door de Kerkelaan. Al eerder is er aan de Kerkelaan gegraven, namelijk ertegenover aan de zuidkant waar ooit het café ‘Het Vergulde Paard’ heeft gestaan. Bij deze opgraving werd onder meer een oude achtersloot gevonden uit de begintijd van het dorp, begin 14de eeuw. Bij de opgraving in 2006 werd wederom een 14de-eeuwse sloot aangetroffen, maar ook de restanten van een huis uit die tijd. De funderingen bestonden slechts uit poertjes en huiswandgreppels, op een terp van klei die werd omringd door een sloot. Het vondstmateriaal uit de sloot dateerde globaal vanaf de vroege 14de tot het derde kwart van de 16de eeuw.

Koedijk is gesticht in 1302-1324, toen na een opstand de inwoners van het dorp Vronen (het huidige Sint Pancras) hun bezittingen verloren en gedwongen werden zich te vestigen

op een nieuwe locatie aan de Koedijk. Koedijk is in 1573 na het beleg van Alkmaar verwoest. De sloot zal wel zijn gedempt toen na de verwoesting het terrein opnieuw werd ingedeeld en er nieuwe huizen werden gebouwd. Deze bleken deels bovenop de sloot te zijn gebouwd; geen verstandige actie, want men blijkt last te hebben gehad van ernstige verzakkingen.

In de 15de eeuw blijken de huizen niet alleen te zijn gebouwd met hout, want opmerkelijk genoeg werd er een bakstenen kelder uit die tijd gevonden. Ook werden er verspreid fragmenten van kloostermoppen en tufsteen aangetroffen. Het is denkbaar dat de bewoners van Vronen toen ze rond 1300 werden verbannen naar Koedijk, de kerk en andere bouwwerken aldaar hebben gesloopt en de bouwmaterialen meegenomen naar de nieuwe woonplaats.

Gemeente Alkmaar, afdeling monumentenzorg en archeologie, Rob Roedema

Amsterdam * Amstelstraat | Na de sloop van discotheek 'iT' is van 7 tot 10 februari 2006 een opgraving uitgevoerd ter hoogte van Amstelstraat 20-22. Het onderzoeksterrein lag in een deel van de stad dat bij de stadsuitbreiding van 1592-1596, de Tweede Uitleg, is ontstaan. Er werd toen een stadswal met vijf bolwerken aangelegd volgens de toen geldende principes van het Oud-Nederlandse vestingstelsel. Een belangrijk verschil met de middeleeuwse vestingwerken van stenen muren was dat nu aarden wallen hun intrede deden. De opgraving bood de mogelijkheid om informatie te verzamelen over de bouw en samenstelling van dergelijke omwallingen. Een interessant gegeven is dat het stadsbestuur in 1583 verordonneerde om bij de opbouw van de versterking stadsvuilnis te gebruiken. Dit was nodig vanwege een tekort aan natuurlijke grondstoffen als aarde, klei- en veenzoden. Vanaf het begin van de stedelijke ontwikkeling van Amsterdam bestond een grote behoefte aan ophogingsmaterialen om leefruimte voor de inwoners op het water en het inklinkende veen te winnen. Met het uitdijen van de stad bereikte men uiteindelijk de gebieden die in de Middeleeuwen al waren afgegraven.

Bij het onderzoek werd op 1,50 m onder N.A.P. de bovenkant van een stapeling van kleizoden aangetroffen die over een lengte van 17 m bijna parallel aan de Amstelstraat kon worden gevolgd. Deze kleizoden vormden een erosiebestendige buitenmantel van de stadswal. Een dergelijke versteviging was nodig omdat het talud van de wal niet uit aarde, maar uit een mengsel van scherven- en botafval, humeuze compost en zand was samengesteld. De wal raakte door de stadsuitbreiding van 1660 overbodig en is toen grotendeels afgegraven. Met de vrijgekomen grond werd het buitengebied, ter hoogte van de voormalige gracht rond de schans, aangeplempt en opgehoogd. In de jaren zeventig van de 17de eeuw werden op dit voormalige buitenterrein de percelen aan de nieuw gegraven Herengracht uitgezet.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Barentszplein | Na de sloop van een bedrijfsruimte werd van 20 tot 22 november 2006 een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in het plangebied 'Kop van Die-menstraat' aan het Barentszplein 2-6. Op de locatie was mogelijk de uiterste punt van het 17de-eeuwse bolwerk Leeuwenburg, ook wel het Blauw hoofd genoemd, aanwezig. Het veldonderzoek maakte duidelijk dat het plangebied oorspronkelijk in het water van het IJ was gelegen en dat de versterking meer richting Barentszplein was gesitueerd. In de sonderingsput is namelijk de kleiige waterbodem vrijgelegd die de oeverzone voor het bolwerk markeerde. Uit de vondstafzettingen bleek dat hier over een lange periode afval in het water

is gestort. De oudste vondsten kwamen uit het eerste kwart van de 17de eeuw, terwijl het jongste materiaal uit industriële keramiek van de Maastrichtse Regoutfabriek bestond, gedateerd tussen 1850 en 1870. Na het slechten van het bolwerk tussen mei 1830 en november 1832 is de Westerdoksdijk rond het nieuwe Westerdok aangelegd. De tussenliggende strook water moet na 1870 zijn aangeplempt en opgehoogd. Vervolgens zijn het Barentszplein en de Barentszkade aangelegd (raadsbesluit 1878). In 1897 werd op de Barentszkade de Van Diemenstraat aangelegd.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Bilderdijkkade | De uitvoering van de eerste fase van het stedenbouwkundig plan ‘De Hallen’ was aanleiding voor een inventariserend veldonderzoek (IVO) van 25 september tot 2 oktober op een terrein van de gemeentereiniging in stadsdeel Oud-West. Het plangebied, begrensd door de Bilderdijkkade, de Kinkerstraat, het Bellamyplein en de Kwakersstraat, stond ooit bekend als het Kwakerseiland. Er gold voor dit terrein een archeologische verwachting, omdat het deel uitmaakte van een nijverheidsgebied voor houtverwerking, waar in de tweede helft van de 17de eeuw twaalf houtzaagmolens aan een stelsel van vaarten en balkhavens werden opgericht.

De uitvoering van het IVO werd belemmerd door de aanwezigheid van een 2 tot 3,5 m dik ophogingspakket van duinzand en sintels in combinatie met een hoge grondwaterstand. Onder het pakket bevonden zich sporen van afvalstort met laat-19de-eeuwse keramiek, beschoeiingen van vaarten, oeverbegroeiing met bezonken zaagsel en waterbodemsedimenten met vondstmateriaal uit de late 17de en 18de eeuw. De overblijfselen bleken verstoord en fragmentarisch, aangezien voorafgaand aan de ophoging delen van het terrein waren afgegraven en de vaarten gedeeltelijk waren gedempt. Ondanks de verstoringen kon de aanwezigheid van een balkhaven op het terrein archeologisch worden aangetoond. Vergelijking van de archeologische gegevens met historische kaarten resulteerde in een meer nauwkeurige inpassing van het plangebied in het 19de-eeuwse kaartbeeld. Uitgaande van de gecorrigeerde projectie zou de houtzaagmolen de ‘Vriendschap’ meer naar het oosten liggen, ter hoogte van de weg langs de huidige Bilderdijkkade en daarmee buiten het plangebied. De zaagmolen de ‘Jonge Frederik’ lag daarentegen mogelijk net in het westelijk deel van het plangebied.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Jonas Daniël Meijerplein | In het kader van een ingrijpende verbouwing van het Joods Historisch Museum is tussen 17 januari en 2 juni 2006 een opgraving uitgevoerd in de kelder van de voormalige Nieuwe Synagoge, onderdeel van het Hoogduits Synagogencomplex uit 1671-1752. Naast muurresten van woonhuizen die waren geruimd voor de bouw van de synagoge in 1752, heeft de opgraving een bijzonder object aan het licht gebracht, namelijk een mikwe, een joods ritueel bad (afb. 7). Het betrof een 1,65 m diepe rechthoekige bak van 2,70 x 2,40 m met twee door een tussenmuur van elkaar gescheiden compartimenten. De vloer was geplaveid met rode geglazuurde plavuizen en voor de wanden waren witte tegels gebruikt. Aan één van de kopse kanten zat de watertoevoer. Een afvoerbuï ontbrak, want op zo’n diep niveau en met een dergelijke hoge grondwaterstand zou het water niet zijn weggelopen uit het bassin. Het bad moest, na ieder gebruik, met emmers of een pomp worden geleegd. Daartoe had de vloer een gering verloop en zat er in de hoek van één com-

Afb. 7. Amsterdam * Jonas Daniel Meijerplein. Mikwe met omliggende sporen, in de kelder van de Nieuwe Synagoge gezien naar de straat: rechts onder de trap de resten van de stookinrichting (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

partiment een vierkant houten putje waarin de slang of loden pijp van een pomp kon worden gehangen. Er waren geen sporen van een trap; mogelijk was er een uitneembare constructie die rustte op de dwarsbalken die in de badvloer zaten. Een mikwe moest gevuld worden met ten minste 500 liter stromend water. Bij dit bad kwam dat water mogelijk van de dakgoot: aanwijzingen hiervoor zijn een opvangbak en sporen van een koker in het opgaande muurwerk. Beide toevoergaten, op 25 tot 30 cm boven de badvloer, markeerden het niveau van het koosjere water. Nadat dit peil was bereikt werd het bad bijgevuld met water uit (mogelijk) de nabijgelegen waterput. Voor de verwarming van het badwater diende een oven naast het bad waarop een ketel kon worden geplaatst. Het mikwe is in 1752 gebouwd, ter vervanging van het oude bad uit 1671 op de hoek van de Nieuwe Amstelstraat, dat nu zichtbaar is in het museum. Volgens historische gegevens bevond het nieuwe mikwe zich in een gebouwtje naast de Nieuwe Synagoge (de huidige Sjoelgasse). Het archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat hier alleen de toegang was. Vanwege ruimtegebrek op het smalle perceel is het eigenlijke bad met bijbehorende faciliteiten onder de synagoge gebouwd, waar het bereikbaar was via een zij-ingang.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Nieuwendijk | Vanwege een funderingsherstel van de panden Nieuwendijk 134-138 deed zich de mogelijkheid voor om van 1 februari tot 1 maart 2006 een beperkt, maar nog onbekend deel van het muurwerk te onderzoeken van de laat 13de-eeuwse versterking aan de Nieuwezijds Kolk. Dit was een aanvulling op onderzoek in 1994, 1999 en 2002 naar de vorm en bouw van de ommuring. Bij de huidige opgraving is een deel van de

Afb. 8. Amsterdam * Nieuwendijk. Aanzicht van de binnenzijde van de oostmuur. De brede fundering van de muur is opgekruld, doordat men voor de bouw van latere huizen funderingspalen door de bakstenen heeft geheid (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

binnenzijde van de noordmuur vrijgelegd, in aansluiting op de al in 1999 gedocumenteerde buitenzijde. Bovendien werd de oostelijke muur over een lengte van 3,5 m vanaf de noordwestelijke toren ontgraven en gedocumenteerd (afb. 8). Het onderste funderingsniveau bestond uit een circa 2,20 m brede funderingsvloer van hergebruikte planken. Op de houten vloer lag over de volle breedte een bakstenen vlijlaag van drie lagen. Daarop stond een funderingsmuur met een 2,50 m brede voet, die na negen versnijdingen aan de buitenzijde overging in een drieënhalf steens en 1,10 m dikke schildmuur, opgetrokken in gele baksteen van 30 x 14 x 6 cm. Aan de achterzijde lagen op een onderlinge afstand van 2,30 m twee muurdammen, bedoeld om de weergangsbogen te dragen. Van het binnenterrein kon een strook van 4 m direct achter de muur worden onderzocht. Hier zijn geen sporen van een eventueel woongebouw aangetroffen of andere vondsten die kunnen duiden op bebouwing van het binnenterrein of op een eventuele fasering van de aanleg van de ommuring. Nu resteren nog de percelen Nieuwendijk 140-144 die niet zijn onderzocht en waar zich nog delen van de buitenmuur en het binnenterrein van de versterking kunnen bevinden.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Noord-Zuidlijn | Het in 2005 begonnen onderzoek onder de caisson op het Damrak werd in 2006 voortgezet tot op een diepte van 25 m onder N.A.P. Een van de resultaten van de (digitale) velddocumentatie is een doorlopend profiel van 6 tot 25 m onder N.A.P van de opbouw van de Amstelbedding en de bodemlagen daaronder. De rivier heeft de ondergrond hier in de monding in het IJ tot een diepte van ruim 11,50 m onder N.A.P. uitgesleten. Hieronder begonnen estuariene afzettingen met een ouderdom tot circa 2500 voor Chr. Van-

Afb. 9. Amsterdam * Noord/Zuidlijn. De ontgraving van het westelijk deel van de noordelijke verdeelhal Rokin (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, R. Jayasena).

Afb. 10. Amsterdam * Noord-Zuidlijn. Een 15de-eeuwse klotendolk uit de bedding van het Damrak (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

af 21 m onder N.A.P. werd het pleistocene zand (een afzetting van enkele tienduizenden jaren geleden) aangesneden. Een systematische bemonstering van het profiel heeft een scala aan ecologische en geologische gegevens opgeleverd, die in een multidisciplinair kader worden verwerkt tot een reconstructie van het landschap, milieu en klimaat in de voorbije millennia. Het onderzoek heeft dankzij de inzet van een industriële zeefmachine geresulteerd in een omvangrijk vondstcomplex dat statistisch gezien circa 85% van de materiële neerslag van de Damrakbodem onder de caisson vertegenwoordigt. Uit de enorme hoeveelheid bulkvondsten blijkt eens te meer dat rivierbeddingen als de Amstel rijke vindplaatsen zijn met een grote variëteit aan vondsten, ondermeer bestaande uit stadsafval en verloren voorwerpen. Een belangrijke materiaalcategorie wordt gevormd door metaalvondsten. Terwijl dit soort objecten bij vindplaatsen op het land vaak sterk gecorrodeerd zijn, blijven zij in de rivierklei onder water juist goed geconserveerd. Zelfs details in de smeedwijze van bijvoorbeeld messen, alsook de in lemmeten geslagen kleine keuren, blijven nog duidelijk herkenbaar (afb. 10).

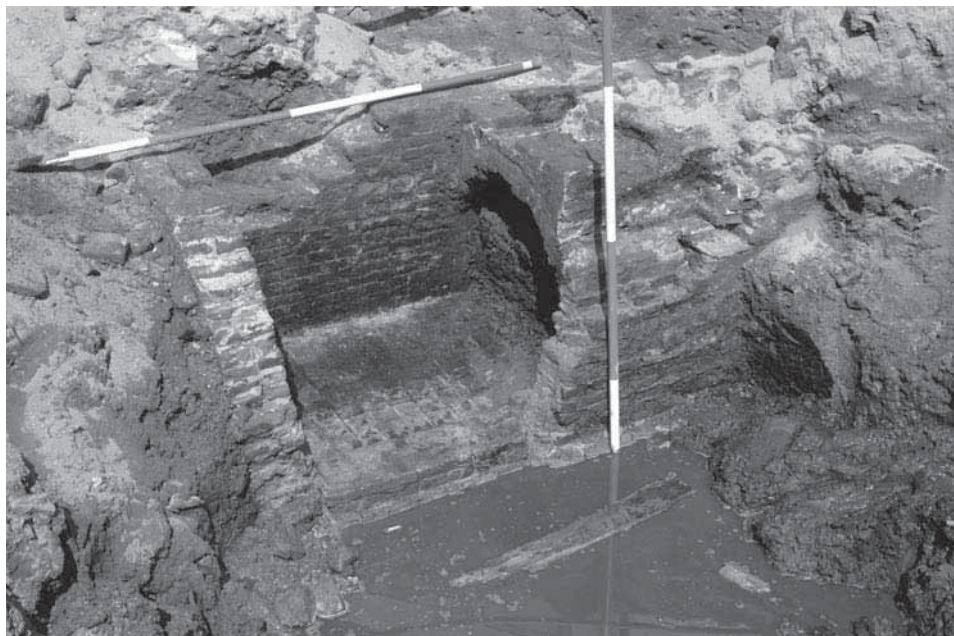
Op het Rokin vond beperkt actief bodemonderzoek plaats. De belangrijkste ingreep was de ontgraving van het westelijk deel van de noordelijke verdeelhal van het toekomstige station op 9 en 10 januari (afb. 9). Hier kon een dwarsprofiel van de Amstel tot 7,5 m onder N.A.P. worden gedocumenteerd. Opvallend aan de vondstomstandigheden op het Rokin was, behalve

de grote hoeveelheid en rijkdom aan vondsten, vooral de intacte toestand van met name het aardewerk, in tegenstelling tot de sterk gefragmenteerde vondsten van het Damrak. Deze eerste verkenning bevestigt het hoge archeologische potentieel van de Amstelbedding op het Rokin. Het toekomstige onderzoek op het Rokin staat gepland vanaf medio 2008 en biedt de mogelijkheid tot een studie van de materiële cultuur in samenhang met de ontwikkeling van de bebouwing op en het gebruik van de percelen langs de rivier vanaf het ontstaan van de stad.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Oostenburg | Van 16 tot 25 oktober 2006 vond een inventariserend veldonderzoek plaats op het voormalige Storkterrein op Oostenburg. Het onderzoek richtte zich op het tracé van de noordelijke oeverbeschoeiing van het 17de-eeuwse werfeiland van de VOC-werf. Een deel van deze oever met scheepshellingen was al tijdens een opgraving in 2001 in kaart gebracht. Op het huidige terrein zou zich het westelijke uiteinde van de oever bevinden. Het onderzoek toonde aan dat de houten bekisting ervan was verwijderd tijdens herinrichting van het werfterrein ten behoeve van de industriële vestiging in de jaren veertig van de 19de eeuw. Wel kon uit verschillende bodemsporen de ligging van de oever worden afgeleid. Tevens is het pakket van rijshout, veenzoden en stadsafval gelokaliseerd waarmee het eiland was opgehoogd. De datering van de vondsten kwam overeen met de aanlegfase van Oostenburg rond 1660. Volgens historische kaarten lag op dit deel van de oever een (vierde) scheepshelling. Vanwege de ontmanteling van de oeverbeschoeiing en de industriële bebouwing erna was de bodem dusdanig verstoord dat dit archeologisch niet kon worden geverifieerd.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Afb. 11. Amsterdam * Rozenstraat. Uiteinde van de koeloven van het glashuis aan de Rozengracht (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, J. Veerkamp).

Afb. 12. Amsterdam * Rozenstraat. Overzicht van de verschillende archeologische sporen langs de Rozenstraat. Op de voorgrond de achtergevel van het glashuis aan de Rozengracht met daartegenaan twee ovenstructuren: de fritoven en het uiteinde van de koeloven (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, R. Jayasena).

Amsterdam * Rozenstraat | In de periode van 13 tot en met 24 juli is een opgraving uitgevoerd op zes percelen langs de Rozenstraat in de Jordaan. Deze wijk met gecombineerde woon- en werkfunctie ontstond bij de Derde Uitleg, de stadsvergroting van 1613. In de loop der tijd zijn er veranderingen in de percellering van de Rozenstraat doorgevoerd. De percelen aan de Rozengracht liepen namelijk eerst verder door richting Rozenstraat dan tegenwoordig. Op het achterterrein van een van de onderzochte percelen kwamen sporen tevoorschijn die verband hielden met het glashuis ‘De Twee Rozen’ dat hier van 1657 tot circa 1676 in bedrijf was. Een van de opvallendste sporen was een rechthoekige overkluisde structuur met een bakstenen vloer. Het was een onderdeel van de glasoven, die na in onbruik te zijn geraakt was volgestort met glasafval (afb. 11). Dergelijke glasvondsten zijn een zeldzame informatiebron over de technische achtergronden van de glasproductie van dit Amsterdamse glashuis in de tweede helft van de 17de eeuw. De percelen langs de Rozenstraat zijn vanaf het laatste kwart van de 17de eeuw bebouwd. Op het achterterrein lagen diverse gemetselde kuipen die mogelijk verband hielden met werkplaatsen, die werden ingericht voor de muur van het voormalige glashuis (afb. 12).

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Tweede Kostverlorenkade | Van 10 tot 13 januari 2006 werd voorafgaand aan het nieuwbouwproject Tweede Kostverlorenkade 105-109 een inventariserend veldonderzoek ingelast. De Kostverlorenvaart was een belangrijke middeleeuwse doorvaartroute, waarlangs in de 17de eeuw allerlei ambachtelijke bedrijven zich vestigden, zoals houtzagerijen, scheepswerfjes en lijmerijen. Het bodemonderzoek wees uit dat het terrein in de tweede helft van de 17de eeuw bouwrijp was gemaakt door het op te hogen. De oudste bouwsporen bestonden uit een bestrating van ijsselsteentjes uit het einde van de 17de eeuw of het begin van de 18de eeuw. Het oudste bouwwerk waarvan sporen resteerden betrof een houten schuur of werkplaats waarvan de houten wanden rustten op een bakstenen rand. Het langshout was niet op de gebruikelijke wijze gefundeerd op palen, maar op omgekeerd ingegraven halve tonnen met een diameter van 50 cm (afb. 13). Een dergelijke funderingstechniek doet sterk denken aan de methoden die op het platteland rond Amsterdam werden toegepast in de 17de tot de 19de eeuw, waar schuren of werkplaatsen werden gefundeerd op planken die direct op de ondergrond rustten (op staal) of licht waren ingegraven (op kleef). Dit past in het beeld dat de oever van de Kostverlorenvaart een landelijk gebied was waar allerlei eenvoudige utiliteitsgebouwtjes stonden voor de nijverheid die vanuit de stad daarnaartoe was verplaatst. Het gebouw behoorde vermoedelijk bij de scheepswerf die tot het begin van de 20ste eeuw aan de Kostverlorenkade in gebruik was, gelegen aan het einde van de Bellamystraat, onder de huidige rijweg.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Afb. 13. Amsterdam * Tweede Kostverlorenkade. Fundering op tonnen van het houten gebouw (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, J. Veerkamp).

Afb. 14. Amsterdam * varia. Een deel van de complete objecten uit de beerput van Keizersgracht 242-252, te dateren in 1675-750 (foto: Bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Amsterdam * varia | Op aan aantal plaatsen in de stad werd noodonderzoek verricht om bij de aanleg van kelders of bij funderingsherstel aangetroffen waterkelders en beerputten te documenteren. Waterkelders in de Tichelstraat, de Warmoesstraat en aan de Oudezijds Achterburgwal konden in situ bewaard blijven. Bij funderingsherstel van Herengracht 12 werd naast het achterhuis een grote beerput aangetroffen. De bouw van het woonhuis is dendrochronologisch gedateerd op 1615. De beerput is waarschijnlijk gelijktijdig aangelegd, maar is tussentijds geleegd, aangezien het aardewerk in de put uit 1650-1750 dateerde (afb. 14). Bij funderingsherstel aan de panden Keizersgracht 242-252 werden onder meer een dubbele waterkelder en een beerput gedocumenteerd. Op de bodem van de beerput was nog een restant van huishoudelijk afval aanwezig uit de periode 1675-1750.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Wethouder Van Essenweg | Op 5 oktober vond in opdracht van het Hoogheemraadschap van Rijnland een inventariserend veldonderzoek plaats aan de Wethouder van Essenweg 2-3 waar de bodem tot op 4,5 m werd ontgraven in verband met olievervuiling in de tuinen. Dit plangebied in het uiterste westen van Amsterdam grenst aan de middeleeuwse Spaarndammerdijk. Het onderzoek leverde gegevens op over de dijkversterking in de vorm van een dijkmuur die rond 1700 aan de zeezijde is opgericht. Hiertoe bleek een op palen gefundeerde muur te zijn gemetseld van 1,10 m dik en minimaal 2 m hoog. Op de dijkmuur in de werkput ontbrak de natuurstenen afdekking. Deze is waarschijnlijk verwijderd bij de bouw van de woningen in de jaren zeventig van de 20ste eeuw. Ten zuiden van het plangebied is de zeedijk nog zichtbaar in het landschap. Hier vormt de originele dijk en de dijkmuur – compleet met natuurstenen dekplaten – een beschermd monument.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam – Ransdorp * Dorpsweg | Bij de kerk in Ransdorp in Amsterdam-Noord zijn op 14 december muurresten gedocumenteerd die tijdens graafwerkzaamheden vrijkwamen naast de buitenmuren van het schip van de kerk. Ze bevonden zich aan de noordkant van het gebouw ter hoogte van de aansluiting van de toren met het schip en zijn onderdeel van de fundering van de oorspronkelijke 14de-eeuwse kerk. Nadat deze in 1615 door brand was verwoest, is binnen de oorspronkelijke muren een kleiner schip gebouwd. In 1936 werd in een derde herbouwfase de huidige kerk gebouwd op de fundamente van de voorganger. Uitgaande van de ligging van de muren zou het oorspronkelijke schip (exclusief steunberen) 14 m breed zijn ten opzichte van een breedte van 11 m van de huidige kerk. De aangetroffen funderingsresten verkeerden in goede toestand. Zeer waarschijnlijk is het oorspronkelijke grondplan nog in zijn geheel op het terrein aanwezig.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Beverwijk * Breestraat / Peperstraat | Het onderzoek op de locatie Breestraat-Peperstraat volgt op een bureauonderzoek (Alders & Van den Berg 2005) waaruit bleek dat binnen het onderzoeksterrein het huis moet hebben gestaan van Jan Brugman, figurant op de Nachtwacht.

Over bijna het gehele terrein zijn akkerlagen met ploegsporen aangetroffen, die vermoedelijk uit de IJzertijd en Romeinse Tijd dateren. In één van de akkerlagen werden een menselijk dijbeen en enkele ribben aangetroffen. Waar de strandwal iets duikt (richting de Breestraat en de Peperstraat) zijn deze lagen zeer goed geconserveerd. Waar de strandwal wat hoger lag, zijn de akkers weggeërodeerd. Andere sporen uit deze periode zijn niet aangetroffen. De verklaring hiervoor ligt waarschijnlijk in het feit dat de sporen op een hoog deel van het terrein lagen en daardoor afgetopt zijn. Hierdoor zouden alleen restanten van diepere sporen bewaard zijn gebleven. Bovendien zijn de andere delen van het terrein, waar mogelijk ook sporen uit deze periode hebben gelegen, verstoord door latere bewoningsactiviteiten, zoals de aanleg van moesbedden, greppels en waterputten. Het is mogelijk dat het opgegraven terrein zich bevindt in de periferie van de prehistorische nederzettingen. Een circa 5 bij 2 m grote kuil bevatte aardewerk uit ongeveer 800 voor Chr. en kan daarmee geplaatst worden in de Late Bronstijd of Vroege IJzertijd.

Een zeer groot aantal sporen, bestaande uit paalkuilen, greppels en waterputten, kan geplaatst worden in de periode 1200-1400. Ondanks de vele paalkuilen konden echter geen plattegronden gereconstrueerd worden. Een leuke vondst uit deze tijd is een complete grijsbakkende kan uit één van de tien waterputten. Aan de Breestraat, ongeveer op de plaats waar het huis van Brugman gestaan moet hebben, werd een vierkante, uit bakstenen opgebouw-

Afb. 15. Beverwijk * Breestraat/Peperstraat. Een steengoed kannetje uit een beerput (datering 1800-1850).

Afb. 16. Beverwijk * Breesstraat/ Peperstraat. Zes groene kelkglazen uit een beerput (datering rond 1750).

de, haardplaats aangetroffen die uit de 14de eeuw dateert. Naast de haard was een aspot ingegraven. Van het huis waarbinnen de haard geplaatst was, werd behalve drie bakstenen poertjes niets meer aangetroffen. Latere bewoning had de sporen van dit huis grotendeels weer opgevoerd. Uit de periode 1500-1950 is een groot aantal beerputten, waterputten en kelders afkomstig. Een van de beerputten bevatte een compleet Westerwaldkannetje uit de periode 1800-1850 (afb. 15). Een andere beerput bevatte naast zeer veel aardewerk ook fraai glaswerk uit de periode 1700-1850 (afb. 16).

Ter plekke van de locatie van het huis van Brugman zijn funderingen aangetroffen van een café dat hier in de jaren twintig van de 20ste eeuw heeft gestaan. Bij de (her)bouw van dit café zijn vermoedelijk oude funderingen (van het huis van Brugman?) gesloopt en zijn de stenen hergebruikt voor de funderingen van het café. Die bestaan namelijk uit 17de-eeuwse bakstenen, maar met een zeer harde (dus vrij nieuwe) mortel. Bovendien gaat een ingraving met vondstmateriaal uit de periode 1900-1920 onder de funderingen door; die kunnen dus niet uit de 17de eeuw stammen.

Beverwijk, Stichting Historische Archeologie, J. Roefstra

Beverwijk * Westerhoutplein | De gemeente Beverwijk meldde via het Steunpunt voor Cultureel Erfgoed te Wormer in april 2006 de vondst van een fundament bij het graven van een leidingsleuf aan de Westerhoutweg / Westerhoutplein. Korte tijd later troffen leden van de archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk meerdere bouwsporen aan. Op verzoek van het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Noord-Holland werd een kort onderzoek ingesteld om de resten in te meten en te documenteren. Op de locatie werden twee gemetselde kelders, een bakstenen gewelf, een bakstenen goot met geglazuurde plavuizen en enige puinsporen gevonden. Alle bouwresten waren gefundeerd op het schone zand van de Jonge Duinen. Bij de resten, die ernstig verstoord waren door het graven van de leidingsleuf, werden enige fragmenten aardewerk opgeraapt, hoofdzakelijk daterend uit de 17de en 18de eeuw (Roefstra 2006).

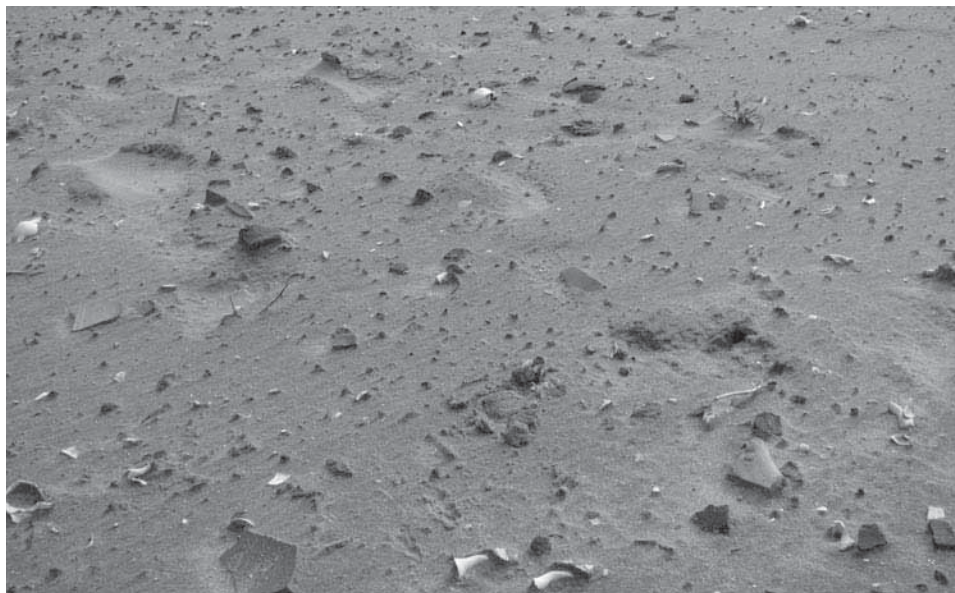
Afb. 17. Beverwijk * Westerhoutplein. Het gewelf in de leidingsleuf (foto: C.E. de Boer).

Op deze locatie bevond zich in het verleden de herberg ‘Romen’, later ‘Oud Rome’. De oudste vermelding – voorzover bekend – dateert uit het jaar 1703 (Scholtens 1948). Een tekening door C. Pronk (1691-1759) toont deze herberg in welstand. Na de sloop van de herberg werd op dezelfde plaats in de 19de eeuw het buiten ‘Westerhout II’ gebouwd met enige bijgebouwen. De eerste kelder – rechthoekig met een halfronnd bovenconstructie – was verbonden met de bakstenen goot waarin geglazuurde plavuizen waren gemetseld. De tweede kelder was grotendeels al vergraven bij de aanleg van de leidingsleuf, maar leek volgens ooggetuigen veel op de eerste kelder. Een aanwijzing voor de functie hiervan vormt de vermelding van ‘Oud Romen’ als bad- en woonhuis. Het gewelf, dat enkele meters verder zuidoostelijk lag, kon niet volledig onderzocht worden vanwege instortingsgevaar (afb. 17). Hier zijn wel enkele fragmenten aardewerk aangetroffen, zodat het gewelf in het laatste kwart van de 17de eeuw gedateerd kan worden. Volgens ooggetuigen bevinden zich even verderop ook nog enige gemetselde kelders onder het grasveld van het Westerhoutplein.

Door de korte duur van het onderzoek kon niet volledig inzicht verkregen worden in hoeverre de aangetroffen bouwresten en puinsporen te koppelen zijn aan de herberg ‘Romen’ en de buitenplaats ‘Westerhout II’. Als gevolg van de waarneming en kaartonderzoek kan wel met zekerheid de locatie van de herberg ‘Romen’ of ‘Oud Rome’ op de archeologische beleidskaart gezet worden.

Beverwijk, Stichting Historische Archeologie, J. Roefstra

Bloemendaal * Groot Olmen | Tussen 11 september en 5 oktober 2006 heeft een opgraving plaatsgevonden van diverse delen van vroegmiddeleeuwse nederzettingsterreinen in het stuifgebied Groot Olmen in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. De locatie was al in

Afb. 18. Bloemendaal * Groot Olmen. Scherven in het stuifzand, zoals ongestoord aangetroffen voorafgaand aan het onderzoek.

Afb. 19. Bloemendaal * Groot Olmen. Randfragmenten van laat-5de-/vroeg 6de-eeuws geïmporteerd draaischijfaardewerk uit een afval-laag.

2004 ontdekt toen boswachter Coen van Oostrom, twee jaar na het afplaggen, op vele plaatsen het terrein bezaaid zag met aardewerk-, bot-, schelp- en natuursteenfragmenten (afb. 18). Bij een inventarisatie van het terrein door André Numan, Wim Bosman en Theo Nieuwenhuizen in samenwerking met Hollandia kwamen uiteindelijk 17 vindplaatsen binnen het terrein Groot Olmen aan het licht (Bosman & De Koning 2005). Ook werden er aan het oppervlak ploegsporen en karrensporen aangetroffen.

Behalve dat op drie locaties nederzettingssporen werden aangetroffen, is er ook veel inzicht verkregen in de complexe gesteldheid van het terrein. Niet iedere aan het oppervlak liggende vondstconcentratie viel samen met een daaronder liggende nederzetting. In veel gevallen betrof het neergeslagen vondsten uit weggestoven lagen. Dit stuiven heeft deels al tijdens de eerste Jonge Duinfases plaatsgevonden (tussen circa 900 en 1300), maar deels ook na het afplaggen in 2002. Oude donkere humusrijke en vochtvasthoudende laagpakketten bleken soms restanten van opgevulde depressies tussen kleine duinvaleitjes en soms bulten van oude huisplaatsen.

Bij de eerste inventarisatie van de oppervlaktevindplaatsen bleek al dat het ging om vondsten die zich binnen het gebied relatief weinig verplaatst hebben. Enkele vindplaatsen bestonden vooral uit fragmenten van laat-7de-/vroeg-8ste-eeuws importaardewerk. Andere vindplaatsen waren duidelijk in de Karolingische Tijd te plaatsen (750-900). Het was dan ook een verrassing om bij de opgraving aanzienlijk vroeger aardewerk aan te treffen. Hier werden behalve paalkuilen, enkele kuilen en greppels een afvalstort aangetroffen, die gedateerd kon worden in de late 5de en vroege 6de eeuw.

Direct buiten een zone met sporen en een om de hoek lopende erfgreppel, lag een grote hoeveelheid aardewerk- en botfragmenten in een zeer donkere humusrijke laag die vanaf de nederzetting naar beneden afliep. Daarop lag weer een dik pakket van een waarschijnlijk 7de-eeuwse of jongere akkerlaag met duidelijke (keer)ploegsporen. Doordat de vondstelaag relatief snel na depositie is afgedekt, hebben we een opmerkelijk complete afvalkuil. Zo zijn er grote fragmenten gevonden van minstens 50 potten, waarvan het merendeel (zeker 47 potten) bestaat uit ruwwandig, op de draaischijf vervaardigd importaardewerk, waarvan een groot deel aan de productiecentra rond Mayen in de Duitse Eifel kon worden toegeschreven. Binnen dit importaardewerk konden slechts drie hoofdvormen onderscheiden worden, te weten een kan, een nauwmondige pot (type Alzey 27 en latere varianten) en een

wijdmondige pot (type Alzey 32/33 en latere varianten). Schalen ontbreken vreemd genoeg. Van vele potten zijn grote delen van de rand teruggevonden (afb. 19). Ook de vele bodems blijken beperkt te kunnen worden tot de circa 50 exemplaren. Verder puzzelen zal uit moeten wijzen hoe compleet het vondstcomplex werkelijk is. Slechts enkele fragmenten waren afkomstig van primitieve, grove, met de hand vervaardigde potten, waaronder een archeologisch compleet exemplaar. Dit exemplaar betreft een 16 cm hoge en 16 cm wijde tulpvormige pot met een dikke wand en zware bodem. De rand is nauwelijks bewerkt en slechts licht uitgevouwen en loopt iets dunner uit ten opzichte van de wand. Het is tot nu toe de enige handgemaakte pot uit West-Nederland, die zo specifiek aan de late 5de of vroege 6de eeuw kan worden toegeschreven. Mogelijk dat enkele handgemaakte potten uit Texel, site Den Burg-Beatrixlaan ook uit deze periode komen (zie Van Es 1969). Uit dezelfde vondstenlaag kwamen vele kilo's dierlijk bot tevoorschijn, waaronder stukken edelhertgewei.

Buiten bovengenoemde locatie werd nog op vier andere locaties gegraven. Op twee locaties, waar aan het oppervlak vooral veel 7de-eeuwse aardewerkfragmenten lagen, werden restanten van lagen aangetroffen, waaronder een opgevlude oude depressie. Hier werden bovenin ploegsporen en koeienpootafdrukken aangetroffen, maar geen nederzettingssporen. Op twee oostelijk gelegen vindplaatsen in de zandvlakte lagen 8ste-/9de-eeuwse aardewerk- en bot-, steen- en schelpfragmenten aan het oppervlak; hieronder bevonden zich de restanten van huisplattegronden. Het betrof een kort breed gebouw van 10 bij 4 m met een tot 5 m verbreed middendeel met twee tegenover elkaar liggende ingangspartijen. Aan beide uiteinden van de plattegrond lag een haardkuil. Een deel van het vloeroppervlak, of feitelijk de donkerverkleurde afdruk van de vloer, was nog zichtbaar binnen de plattegrond. Een deel van het gebouw is waarschijnlijk verbrand, want bovenin was de grond zwart verkleurd van de houtskool en onderin was een aantal sporen, waaronder enkele plankafdrukken, geheel zwart. De omvang en de constructie van het gebouw doen een specifieke en waarschijnlijk ambachtelijke functie vermoeden. De vondst van een spintol middenin het gebouw geeft hooguit een aanwijzing voor het gebruik als weefhut, maar hiertegen spreken de twee haardkuilen.

Op de andere locatie werd een groter deel van een 8ste-eeuws erf opgegraven. Hier lagen twee woonstalhuizen van circa 20 bij 5 m boven elkaar. De huisplaats lag nog als een bult in het terrein en was deels afgedekt met een latere, maar nog wel Karolingische akkerlaag. De ploegsporen volgden de contouren van deze overgebleven bult. De twee onderliggende plattegronden zijn respectievelijk rechthoekig éénschepig en bootvormig. Beide plattegronden hebben een duidelijk aanwijsbare haardplaats aan respectievelijk de zuid- en de noordzijde. Ook buiten de plattegronden werden stookplaatsen aangetroffen en direct op het zogenaamde erosievlak lagen relatief veel metaalvondsten, waaronder enkele ijzere messen en een bronzen riemtong. Ook werden enkele glasfragmenten aangetroffen. Buiten de plattegronden werden op dit erf ook nog losse paalkuilen, een kuil en een waterput aangetroffen. Alle vondsten wijzen op een datering in de 8ste eeuw. De vondsten die boven de vindplaatsen zijn aangetroffen konden gedateerd worden in de 8ste/9de eeuw. Het geheel aan sporen en de twee plattegronden die na elkaar op dezelfde plek zijn gebouwd, doet erg denken aan de opgraving bij Wijk aan Zee in de jaren zestig van de vorige eeuw. Hier werden twee tweeschepige boerderijplattegronden uit de late 9de eeuw opgegraven. Ook deze plattegronden lagen min of meer over elkaar heen en hadden nog een haardplaats (Van de Berg 1990).

Hoewel het terrein in zowel het verre als recente verleden flink is aangetast, biedt het toch een unieke gelegenheid inzicht te krijgen in de vroegmiddeleeuwse bewoning van het oude duingebied. Niet alleen zijn de nederzettingen soms bewaard gebleven, maar ook vinden we hun akkerland terug en zelfs een deel van het wegennet in de vorm van karrensporen. Ook huisplattegronden blijken vaak nog beter bewaard gebleven, zoals blijkt uit de haardplaatsten. We krijgen daardoor een beeld van het vroegmiddeleeuwse cultuurlandschap. Juist bij een overzichtstudie waarbij traditioneel – door de betere toegankelijkheid – de blik is gericht op het achterland, wordt dit soort onderzoek in de duinen extra waardevol.

Hollandia, J. de Koning

Castricum – Akersloot * Kerkmeer / Buurtweg | RAAP heeft in september 2006 een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met voorgenomen bedrijfsverplaatsing en vervangende woningbouw in Akersloot (gemeente Castricum). Uit een ‘Quickscan’ van het Steunpunt Cultureel Erfgoed (juli 2006) was naar voren gekomen dat de twee bij het plan betrokken locaties (ten noorden van het Kerkmeer en ten oosten van het Kerkmeer/noordelijk van de Buurtweg) in een archeologisch belangrijke zone liggen. In het plangebied is een vindplaats uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd aangetroffen, vermoedelijk een bewoningslint van een aantal huisplaatsen uit de Late Middeleeuwen. De vindplaats heeft een omvang van circa 40 x 80 m, maar strekt zich waarschijnlijk buiten het plangebied verder uit. De huisplaatsen zijn in de 18de eeuw om onbekende redenen opgegeven. Binnen het plangebied kunnen zo’n drie of vier huisplaatsen voorkomen. De aanwezige stal met gierkelder heeft een deel van de vindplaats verstoord en het noordelijke deel van de vindplaats is mogelijk (licht) verstoord door egalisatie van het weiland. Het zuidelijke deel is echter door het opbrengen van een pakket grond van circa 0,4 m goed bewaard. Vanwege de aanwezigheid van onverbrand botmateriaal lijkt de conservering van de vindplaats goed te zijn. In het overige deel van het plangebied zijn wel de verwachte strandwalafzettingen aangetroffen, maar geen aanwijzingen voor archeologische vindplaatsen.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Jan-Willem de Kort

Diemen * Muiderstraatweg / Sniep | Tussen november 2005 en mei 2006 is een gefaseerd inventariserend veldonderzoek uitgevoerd op het voormalige bedrijventerrein Sniep-Zuid in Diemen, afgestemd op de voortgang van een uitgebreide bodemsanering. Tot 1900 was de Sniep (een regionale benaming van een puntig toelopend stuk grond) een landelijk gebied, dat z’n kenmerkende driehoekige vorm dankte aan de aanleg van de Muidertrekvaart in 1638 en de Weespertrekvaart (de afsplitsing daarvan) in 1640. Het gebied kwam in 1699 in bezit van de stad Amsterdam, waarna het werd bestemd voor de vestiging van varkenshouderijen. Uit de bodemopbouw blijkt dat toen direct is begonnen met de ophoging van het terrein vanuit het westen met stadafval en Zuiderzeeklei. Op de westelijke punt werd tijdens het onderzoek onder een recente toplaag van zand en puin een omvangrijk donker humeus pakket met opvallend veel schelpen, hoofdzakelijk zoetwatermosselen, aangetroffen. Daarnaast bevatte deze bodemlaag over de gehele breedte van het terrein fragmenten glas en aardewerk, rookpijpen en slachtafval. De vondsten dateerden uit 1675-1725. Uit de combinatie van stedelijk afval en (zoetwater)bagger kon worden afgeleid dat voor de ophoging ‘stadsmoeder’ werd gebruikt, een mengsel van grachtenslib en geleegde beerputten. Meer naar het oosten werd een vergelijkbaar pakket aangetroffen; op grond van het scherfmate-

riaal uit 1725-1775 kon geconcludeerd worden dat dit deel van de Sniep in het laatste kwart van de 18de eeuw was opgehoogd.

Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Edam-Volendam – Edam * Oorgat 20a/b | Naar aanleiding van de resultaten van een in 2005 op de locatie uitgevoerd booronderzoek (Stiller & Van der Zee 2005) is in het begin van 2006 een archeologische begeleiding uitgevoerd. De resultaten daarvan bevestigen en vullen het beeld aan dat verkregen was tijdens het vooronderzoek (Jacobs 2006).

Op het veen, waarvan de top tussen de 2,22 m en 2,26 m onder N.A.P. is gelegen, bevindt zich aan de zuidzijde van de locatie een dunne laag zeer venige klei. Aan de noordzijde ontbreekt deze venige klei. De top van het veen is hier ook enigszins veraard. Op het veen en/of de venige kleilaag ligt een ophogingspakket bestaand uit grijzige klei vermengd met veenbrokken. Aan de noordzijde is dit pakket vrij dun, maar in zuidelijke richting neemt het in omvang toe. Hoewel in dit pakket geen materiaal is aangetroffen dat een indicatie kan geven over de ouderdom ervan, gaat het hier mogelijk om een ophoging, die behoort tot de oudste, 14de-eeuwse fase van de dijk langs het Oorgat.

Op het pakket bevindt zich aan de zuidzijde een ophogingspakket van lichtbruine, iets humeuze klei. Ook dit pakket neemt van noord naar zuid in dikte toe. Vanwege het ontbreken van vondstmateriaal kan niet bepaald worden of deze ophogingslaag nog tot de oudste fase van de dijk behoort, of gerekend moeten worden tot een latere uitbreiding ervan. De relatief humeuze samenstelling van de bovenzijde van het pakket kan misschien opgevat worden als een indicatie voor bodemvorming. Hier bovenop bevindt zich een relatief dik pakket grijsbeige klei dat in zuidelijke richting sterk in omvang toeneemt. Het pakket bevat nauwelijks bijmenging en is relatief ‘schoon’. Deze laag wordt op zijn beurt afgedekt door een pakket bruinhumeuze klei met daarin veel schelpfragmenten en vondstmateriaal. Aan de noordzijde vormt de top van dit pakket onderdeel van de huidige bouwvoor. Het in het pakket aangetroffen vondstmateriaal kan, afgezien van enkele latere fragmenten die waarschijnlijk als intrusie beschouwd moeten worden, in de 17de eeuw gedateerd worden. Aan de zuidzijde wordt het geheel afgedekt door een dunne laag recent opgebracht zand.

Bij de aanleg van de bouwput voor Oorgat 20b werd verder een oost-west georiënteerd cluster van houten palen waargenomen. Voorzover kon worden vastgesteld, waren de palen vanaf de top van de 17de-eeuwse ophoging ingeslagen. Het rommelige karakter van de plaatsing van de palen binnen het cluster, evenals de grote verschillen in dikte, maakt het niet aannemelijk dat het hier om een wand van een huis gaat. Eerder lijkt de structuur geïnterpreteerd te moeten worden als een (lokale) versteviging van het dijklichaam.

Bij aanvang van de begeleiding is verder aan de noordzijde van de locatie aan het maaiveld een concentratie aardewerkfragmenten gevonden. Het gaat daarbij om materiaal dat is verzameld door Dhr. Nooij bij het graven van enkele ‘proefputjes’ aan de noordzijde van de locatie, langs de daargelegen sloot. Het materiaal bestaat uit rood- en witbakkend aardewerk, waaronder zogenoemd Weseraardewerk, majolica en een enkel fragment porselein. Al het materiaal kan aan het eind van de 16de of het begin van de 17de eeuw gedateerd worden. De laag waaruit het materiaal is verzameld betreft vermoedelijk een stortlaag, waarmee de sloot in de eerste helft van de 17de eeuw versmald is.

Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Eric Jacobs

Edam-Volendam – Edam * Oorgat 46a / 48 | Naar aanleiding van voorgenomen nieuwbouwplannen is op de locatie ‘Oorgat’ tussen de nrs. 46a en 48 te Edam een inventariserend booronderzoek uitgevoerd (Van der Zee & Jacobs 2006). Op basis van zowel de bekende historische gegevens als eerder langs het Oorgat uitgevoerd onderzoek (Jacobs 2006) kan gesteld worden dat de onderzoekslocatie gelegen is op de flank van een dijk langs een in de 14de eeuw aangelegde waterweg. Laatstgenoemde, het Oorgat, vormde een vaarverbinding tussen de voormalige Zuiderzee en het Purmermeer. In de loop van de daaropvolgende eeuwen ontstond aan de dijk een bewoningslint.

Tijdens het onderzoek kon vastgesteld worden dat op de locatie sprake is van lagunaire klei-afzettingen, waar bovenop zich een relatief dun pakket Hollandveen bevindt. De top van beide pakketten helt in zuidelijke richting sterk af als gevolg van de druk van het aldaar gelegen dijklichaam langs het Oorgat. De oudste fase van deze dijk is tijdens het onderzoek niet aangeboord. Wel is een latere, vermoedelijke 17de- of 18de-eeuwse uitbreiding van het dijklichaam aangesneden, bestaande uit een pakket van afwisselend klei- en veenbrokken.

Dit beeld komt overeen met de gegevens van eerder onderzoek langs het Oorgat, waaruit bleek dat de oudste fase van de dijk zich zeer vermoedelijk onder de huidige straat bevindt. Verder kon ook daar vastgesteld worden dat de dijk vermoedelijk in de 17de eeuw uitgebreid en opgehoogd is (Jacobs 2006). Verder zijn aan de noordoostzijde van de locatie aan het maaiveld verschillende aardewerkfragmenten aangetroffen. Waarschijnlijk moeten deze gerelateerd worden aan een stortlaag, waarmee de aldaar aanwezige sloot in de 17de eeuw versmald is. Zowel de versmalling als de datering ervan sluiten aan op het idee dat de dijk langs het Oorgat in de 17de eeuw uitgebreid en opgehoogd is.

Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Eric Jacobs

Edam-Volendam – Volendam * Matthijs Tinxgracht | Op deze locatie, gelegen nabij de Grote Kerk van Edam, was ooit het klooster van de zusters van de derde orde van Sint-Franciscus gevestigd. Aan deze bewoning kwam in 1572 een einde als gevolg van het begin van de Nederlandse opstand tegen de Spaanse overheerser. In 1586 werd vervolgens de kloosterkerk afgebroken en een grote brand in 1602 legde een groot deel van het voormalige klooster in de as.

Tijdens het onderzoek zijn enkele 15de- of 16de-eeuwse muren aangetroffen, die gezien hun oriëntatie en de grootte van de gebruikte bakstenen tot één van de (bij)gebouwen van het klooster behoorden (afb. 20). Opvallend zijn de asresten, die rondom de muren aangetroffen zijn. Mogelijk vormen zij de restanten van de brand die hier in 1602 na een bliksem-inslag woedde. Verder zijn resten gevonden van een waterafvoer met een tonvormig gewelf. Op basis van de ligging en het verloop in de richting van de nabijgelegen Matthijs Tinxgracht, interpreteren we deze als een overloop voor de waterkelders, die zich aan de oostzijde van de opgravingsput bevinden. Volgens Dhr. De Boer, lid van de AWN Edam, dateert de oudste fase van de waterkelder, op basis van de daarin verwerkte baksteenformaten, uit de kloosterperiode en is deze in de 18de/19de eeuw vernieuwd. De overloop dateert op basis van de gebruikte baksteenformaten uit de 15de/16de eeuw en is dus gelijktijdig met de oudste fase van de waterkelder. Dat zowel de waterkelders als de overloop lange tijd in gebruik zijn gebleven, blijkt uit een gresbuis die aan de westzijde in de afvoer gezet was. Parallel aan de bovengenoemde waterafvoer is verder een kleine waterkelder/overloopbak aangetroffen. De waterkelder was dichtgestort met zand waarin zich vondsten uit de 19de-20ste eeuw bevon-

Afb. 20. Edam-Volendam – Volendam * Matthijs Tinxgracht. Eén van de muren behorende tot één van de bijgebouwen van het klooster.

den. Aan de westzijde hiervan werden de restanten van een mogelijke overloop waargenomen, die eveneens uitmondde in de Matthijs Tinxgracht.

Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Yvette Burnier

Enkhuizen * Fruittuinen | Op de locatie 'Fruittuinen' te Enkhuizen wordt op het moment gewerkt aan nieuwbouw in de vorm van woningen, groenvoorzieningen en een ondergrondse parkeergarage. Bekend is dat de locatie een deel van de voormalige Nieuwe Haven van Enkhuizen beslaat. Deze haven werd omstreeks 1600 aangelegd en rond het midden van de 19de eeuw gedempt. Na de demping was vervolgens een touwslagerij op de locatie gevestigd. Eventueel nog aanwezige resten van deze activiteiten zouden bij de nieuwbouw vernietigd worden en zijn daarom opgegraven.

De eerste fase van dit onderzoek is in december 2006 uitgevoerd en betrof het niveau van de voormalige touwslagerij en een deel van de 19de-eeuwse opvulling van de haven. Vervolgens is de bodem van de voormalige haven onderzocht. Bij de werkzaamheden werd het archeologische team ondersteund door twee lokale amateur-archeologen. Tijdens het onderzoek zijn geen resten van de voormalige touwslagerij aangetroffen. Waarschijnlijk zijn die al bij eerdere grondverstorende activiteiten op het terrein opgeruimd. Wel is langs de Kuipersdijk over de gehele breedte van de bouwkuip een houten beschoeiing gevonden. Deze vormde oorspronkelijk de kade van de Nieuwe Haven. Aan de westzijde van de locatie boog de kade in zuidwestelijke richting af, om vervolgens halverwege de bouwkuip onder de

Afb. 21. Enkhuizen * Fruittuinen. Detail van de kadebeschoeiing van de Nieuwe Haven.

stoep van de Cromhoutstraat te verdwijnen. Hier bevond zich de doorgang naar de ten westen van de Nieuwe Haven gelegen Oude Buyshaven.

De kade zelf was opgebouwd uit op hun kant staande houten planken, die aan de waterzijde op hun plaats gehouden werden door dikke, ingeslagen palen (afb. 21). Specialistisch onderzoek heeft uitgewezen dat bij de aanleg van de kade vooral gebruik is gemaakt van eikenhout, grove den en fijnspar. De dikke, ingeslagen palen zijn verder in een aantal gevallen gemaakt van hergebruikte scheepsonderdelen, waarschijnlijk gedeelten van spanten. Gehoopt wordt dat nog uit te voeren specialistisch onderzoek ook informatie zal opleveren over wanneer het hout van de beschoeiing gekapt is. Op die manier kan dan mogelijk een antwoord gegeven worden op de vraag wanneer de Nieuwe Haven precies is aangelegd.

In het havenslib, de oorspronkelijke bodem van de haven, zijn zeer veel vondsten aangetroffen. Het merendeel daarvan bevond zich langs de beschoeiing. Waarschijnlijk gaat het om stadsafval dat vanaf de kade door de omwonenden in de haven werd gegooid. Onder de aardewerkvondsten bevindt zich een groot aantal uit het Duitse Rijnland afkomstige baardmankruiken. Ook zijn veel fragmenten leer aangetroffen, variërend van meer of minder complete schoenen tot fragmenten van kleding. Ook zijn verschillende stukken textiel, rieten manden en een aantal houten nappen gevonden. De rieten manden konden helaas niet geborgen worden omdat ze te fragiel waren.

Verder nemen de metaalvondsten een bijzondere plaats in. Behalve een aantal grote kogels is bijvoorbeeld een fragment van een kruithoorn, een penning en een groot aantal tinnen lepels gevonden. Ook een grote molensteen is aangetroffen. Het ordenen van alle ge-

gevens, alsook het reinigen, catalogiseren en conserveren van de vondsten is echter nog in volle gang, zodat op dit moment nog geen compleet overzicht van de resultaten gegeven kan worden.

Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Eric Jacobs & Yvette Burnier

Heemskerk * De Vierhoek | In verband met de herinrichting en nieuwbouw op het plangebied ‘De Vierhoek’ is daar in december 2006 een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd (Nyst en Koot 2007). Het plangebied ligt tussen de Jan van Kuikweg, de Plesmanweg, de Van Riemsdijklaan en de Jan Lighthartstraat, op het terrein van het Kennemer College. De werkput is aangelegd ter hoogte van de meest veelbelovende boringen uit het vooronderzoek. De Universiteit van Amsterdam heeft de locatie onderzocht in het kader van het onderzoeksprogramma voor het Oer-IJ estuarium.

Er zijn drie stratigrafisch gescheiden cultuurlagen aangetroffen met sporen van landgebruik uit de Bronstijd (op 1,75 m onder N.A.P.), IJzertijd/Romeinse Tijd (op 1,25 m onder N.A.P.) en zeer waarschijnlijk de Vroege Middeleeuwen (op 0,13 m onder N.A.P.). Sporen van bewoning ontbreken. De jongste laag uit de Middeleeuwen, op circa 1 m onder het maai-veld, was in het booronderzoek niet getraceerd. Dit kan verklaard worden doordat de laag grotendeels verstoord was en vondsten noch sporen bevatte. Amateurarcheologen uit de regio kennen de laag echter wel en kunnen deze verbinden met eerdere waarnemingen.

De cultuurlaag uit de Bronstijd bevat eergetouwkrassen (afb. 22) en kende een aardige vondstendichtheid aan aardewerk, steen, onverbrand bot en visresten. Het beeld komt over-

Afb. 22. Heemskerk * De Vierhoek. Cultuurlaag met eergetouwkrassen uit de Bronstijd.

een met eerdere waarnemingen in het gebied (Lange e.a. 2004). Uit de tussenliggende cultuurlaag uit de IJzertijd/Romeinse Tijd is een enkele scherf verzameld. Het gaat waarschijnlijk om een oud loopvlak op enige afstand van nederzettingen.

Universiteit van Amsterdam, Amsterdams Archeologisch Centrum, Heleen van Londen

Heemskerk * Jan Ligthartstraat | In een bouwput aan de Jan Ligthartstraat zijn profielen aangetroffen met daarin interessante archeologisch informatie (Roefstra 2004). Uit verschillende cultuurlagen zijn zandmonsters genomen voor een optisch gestimuleerde luminescentiedatering (OSL). De uitslagen hiervan werden in 2006 bekend. De twee naast elkaar gelegen bouwputten maten ongeveer 35 x 50 m, waarbij middenin een rijbrug was uitgespaard. De bodem van de put lag op een hoogte van 0,22 m boven N.A.P. De put was al helemaal uitgegraven toen de AWN ter plaatse kwam, dus er moest worden volstaan met enkele waarnemingen in de bodem van de bouwput (twee bodems van waterputten) en vooral in de profielen, die gemiddeld circa 2,5 meter hoog waren. In deze profielen waren ten minste twee en op sommige plaatsen drie bewerkte niveaus (akkers) te zien. Bij toevallige horizontale plekken in de profielen kon na licht schaven worden geconstateerd dat de akkers met eergetouw bewerkt waren. Uit de profielen werd circa 1700 gram aan zandgemagerde, tamelijk hardgebakken, handgevormde aardewerkfragmenten verzameld, die na analyse van de ter plaatse genomen zandmonsters met OSL-datering (Wallinga-Johns 2006) op de overgang van de Vroege en Midden-IJzertijd konden worden gedateerd (525-600 voor Chr.). De waterputten, één van vlechtwerk van berk en de andere van gestapelde plaggen, stamden, op basis van het organisch gemagerde, handgevormde aardewerk, uit de Late IJzertijd-Romeinse Tijd. Toen door de aannemer een aanvang werd gemaakt met het verdiepen van de bouwput, werd nog een opmerkelijke waarneming gedaan. De kraan verdiepte de put met

Afb. 23. Heemskerk * Jan Ligthartstraat. Poot- en voetafdrukken van dier en mens uit de Vroege IJzertijd in een bouwput (foto: Peter Dicker).

Afb. 24. Heiloo * Frederica's Hof. De middeleeuwse greppels in het vlak.

circa 0,5 m (dus 30 cm. onder N.A.P.) en maakte min of meer toevallig een horizontaal vlak. Het betrof een kleiige zandlaag. Hierin werden, na leesbaar maken door oppervlakkig schaven, vele tientallen zeer duidelijke menselijke voetafdrukken, maar ook afdrukken van koeien en paardenhoeven herkend (afb. 23). Bij het nog verder verdiepen van dit deel van de put (89 cm onder N.A.P.) werd opnieuw een akker met eergetouwsporen aangetroffen, die op grond van OSL kon worden gedateerd rond 800 voor Chr. De poot- en voetafdrukken dateren dus tussen 600 en 800 voor Chr.

Werkgroep Oer-IJ, Rob van Eerden en J. Roefstra

Heiloo * Frederica's Hof | In het plangebied 'Frederica's Hof' te Heiloo zijn op 29 november 2006 twee proefsleuven aangelegd. In de eerste werkput zijn geen archeologische resten aangetroffen. Aan de noordkant van het plangebied is een tweede sleuf aangelegd. In deze sleuf zijn een vijftal noord-zuid georiënteerde greppels en één oost-west georiënteerde greppel aangetroffen. Twee noord-zuid lopende greppels waren zichtbaar over de gehele lengte van de werkput (circa 9 m), van de andere waren nog slechts delen aanwezig. Deze sporen zijn alle gecoupeerd en afgewerkt. Ze bleken nog slechts een diepte van 10-15 cm te hebben en in doorsnede komvormig te zijn.

Deze sporen zijn te beschouwen als percelleringsgreppels en zullen na elkaar in gebruik zijn geweest. Het gebrek aan daterend vondstmateriaal en de zwaar verstoorde toestand van het vlak, waardoor oversnijdingen van sporen bijna niet vast te stellen waren, maakt het niet mogelijk om hierin een periodisering vast te stellen. Dit soort percelleringssystemen zijn in de buurt bij een eerdere opgraving aan de Kennemerstraatweg 408-414 ook al vastgesteld. Deze laatste dateren uit 1000-1200 na Chr. (Van den Berg, in voorbereiding) (afb. 24).

Eén van de greppels bevatte vier fragmenten aardewerk. Het betreft een wandscherf van het Andenne-type en drie wandscherven kogelpot aardewerk. De kogelpot waar deze scherven toe behoorden is lokaal geproduceerd en niet gedraaid, maar handmatig opgebouwd. Het Andenne-type aardewerk is afkomstig uit in de Maasregio in België en is op een pottenbakkerswiel gedraaid. Aangezien geen randscherven zijn aangetroffen, zijn de vondsten niet beter te dateren dan in de 11de-13de eeuw.

ADC ArchoProjecten, P.C. de Boer

Heiloo * Hoog en Laag | In juli 2006 vond een opgraving plaats op de locatie ‘Hoog en Laag’ te Heiloo. Het onderzoek is uitgevoerd door het AAC/Projectenbureau van de Universiteit van Amsterdam. Vanwege de vele vondstmeldingen in de directe omgeving gold voor deze locatie een hoge verwachting voor het aantreffen van archeologische resten.

Het onderzoeksterrein is gelegen op de strandwal Heiloo-Limmen-Alkmaar. Op de strandwal is een laag zand behorende tot het Laagpakket van Schoorl afgezet. Deze wordt over het gehele terrein onderbroken door donkere lagen, ontstaan tijdens rustfasen in de duinontwikkeling. In die fasen raakte het duinoppervlak begroeid en kon bodemvorming optreden. Over een groot deel van het terrein is op deze laag een laag met plaggen van humeus geelbruin zand opgebracht. De bovenlaag van het gehele plangebied is afgetopt, vermoedelijk tijdens de sloop van huizen in 2004.

De aangetroffen sporen waren alle afkomstig van tuinbouw en landinrichting in de periode van de 16de tot en met de 19de eeuw. Over een groot deel van het terrein waren over het gehele oppervlak rechthoekige en langwerpige sporen zichtbaar. Deze aan elkaar grenzende sporen liggen in een noordwest-zuidoost georiënteerde, gekromde baan en kennen geen eenduidige afmetingen en diepte. Bovengenoemde sporen zijn eerder aangetroffen bij archeologisch onderzoek in de omgeving en zijn geïnterpreteerd als planten- en aardbeienbedden. Er is echter grote gelijkenis met de ontginningsgreppels zoals zijn aangetroffen in de ondergrond van plaggenbodems in verschillende delen van Nederland en Duitsland (Spek 2004).

Uit een deel van deze ontginningsporen kwamen aardewerkscherven uit de 17de tot en met de 19de eeuw, maar ook enkele Romeinse en middeleeuwse scherven. Bovengenoemde ontginningsporen worden in het zuiden begrensd door drie smalle zuidwest-noordoost georiënteerde greppels, die als afwatering of begrenzing van de kavel gediend kunnen hebben. In het middendeel van het terrein zijn twee rijen dubbele paaltjes aangetroffen. C14-onderzoek heeft uitgewezen dat het constructiehout van deze paaltjes dateert uit het einde van de 17de of het begin van de 18de eeuw. De rijen paaltjes zouden geïnterpreteerd kunnen worden als bijvoorbeeld een stellage voor tomaten- of bonenteelt (afb. 25).

Er zijn geen sporen gevonden van bewoning voorafgaand aan de Nieuwste Tijd. De aanwezigheid van vondstmateriaal uit verschillende perioden (Late Prehistorie tot heden) in de noordwestelijke greppels en de ontginningsporen wijst op het (recent) vergraven van oudere sporen. Aardewerkscherven afkomstig uit de Late Prehistorie tot en met heden, met de nadruk op de (Late) Prehistorie, Merovingische periode en de 15de tot en met de 19de eeuw, wijzen op de aanwezigheid van bewoning behorende tot deze periode in de directe omgeving van het onderzoeksterrein. Uitgaande van de eerder aangetroffen sporen op het Stationsplein valt te verwachten dat deze bewoning zich ten noorden van het onderzoeksterrein bevindt (Hamburg, in voorbereiding). De aanwezigheid van tuinbouwsporen sluit aan bij de

Afb. 25. Heiloo * Hoog en Laag.
Paal uit een van de palenrijen.

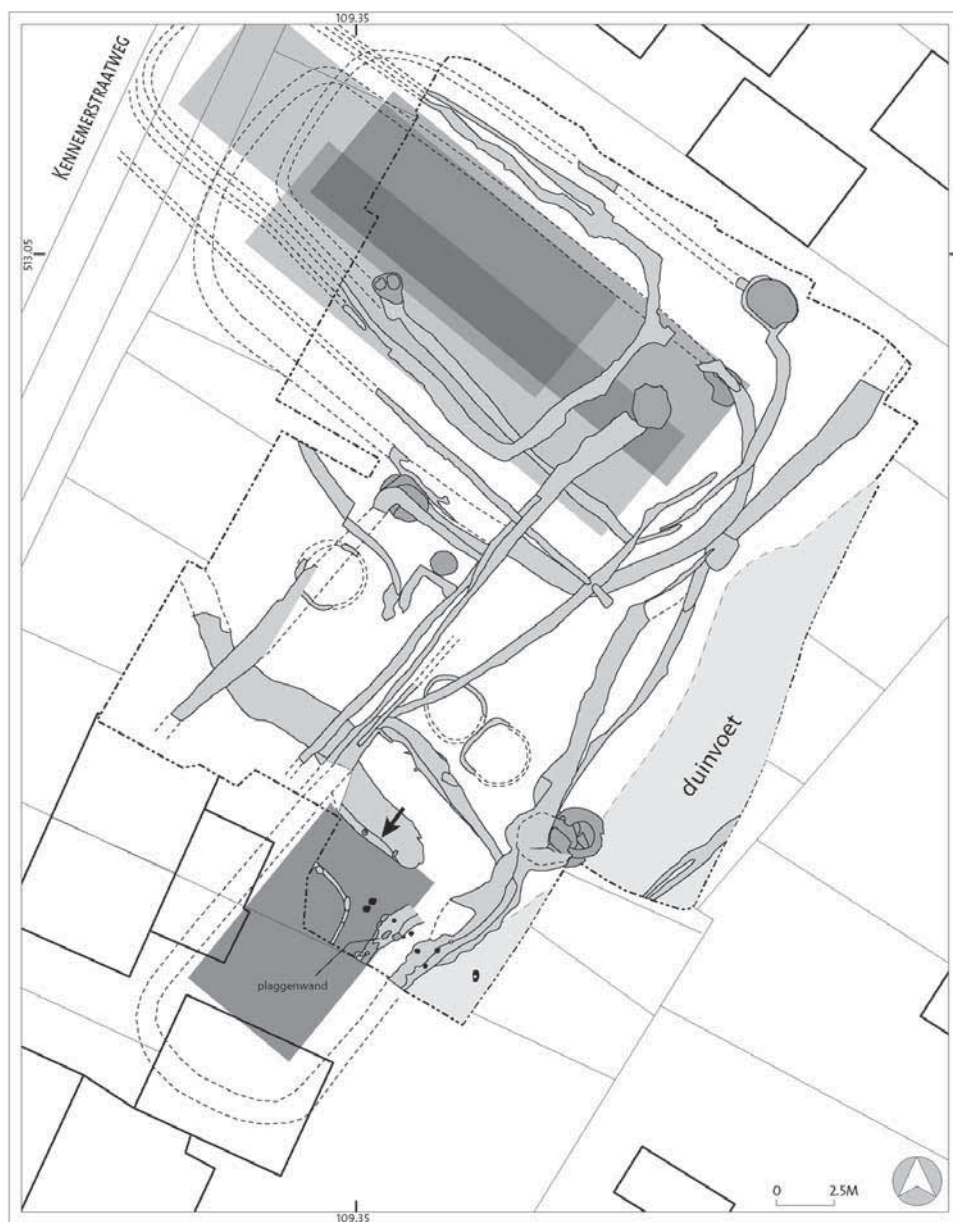
aangetroffen ‘plantenbedden’ van de vindplaats ‘Taxi Zwart’ (Bloo 2004). De oriëntatie, vorm en afmetingen van de sporen komen echter niet overeen. Toch duidt dit op een zich herhalend fenomeen dat zich gedurende de 16de tot en met de 19de eeuw op de strandwal heeft voorgedaan. De aanwezigheid van aardewerk uit deze periode bevestigt de datering.

Er zijn geen voorwerpen met een hoge archeologische waarde gevonden. De metaalvondsten bestaan bijna geheel uit zeer gecorrodeerde spijkers. Alleen kleine fragmenten houtskool zijn gevonden in de bovenste lagen of de plantenbedden. De hoeveelheid botmateriaal is gering en zeer gefragmenteerd. Op een paar visbotjes na lijkt al het bot afkomstig te zijn van grote zoogdieren. Desondanks kan de inhoud van de hierboven beschreven sporen een belangrijke bijdrage leveren aan de kennis over de tuinbouw en inrichting van vroegmodern Heiloo.

Universiteit van Amsterdam, Amsterdams Archeologisch Centrum, Juliët Rebergen

Heiloo * Kennemerstraatweg | Even ten zuiden van het ‘witte kerkje’ van Heiloo is voorafgaand aan de bouw van het appartementencomplex ‘Kennemerstaete’ een opgraving uitgevoerd aan de Kennemerstraatweg (Lange 2007). Deze weg is één van de oude doorgaande verbindingroutes in Kennemerland (voorheen Oosterweg genaamd). Landschappelijk gezien bevindt de locatie zich op de oostelijke flank van de strandwal Limmen-Alkmaar. De resultaten van het onderzoek bieden een welkome bijdrage aan de bestaande kennis van de middeleeuwse bewoningsgeschiedenis in het strandwallengebied.

Prehistorische sporen en vondstmateriaal zijn niet aangetroffen. In een dieper aangelegde coupe kwam een veenlaag tevoorschijn met een datering in de Late Bronstijd. Daaroverheen lag een pakket fijn, kalkloos duinzand met ten minste twee sporenniveaus. Elders zijn op dit niveau prehistorische sporen van akkerbouw aangetroffen; hier was dat echter niet het geval. In het oostelijke deel van het terrein kon middels de aanleg van een tweede vlak een aparte stuifzandlaag worden vastgesteld, die enkele oudere sporen in de vorm van wat paalkuiltjes en greppelfragmenten bleek te hebben afgedekt. Misschien dateren deze uit de Vroege Middeleeuwen; uit deze periode zijn enkele scherven aangetroffen. Uit de periode na

Afb. 26. Heiloo * Kennemerstraatweg. Vereenvoudigd overzicht van de verschillende bewoningsfasen van erven uit de 10de-11de eeuw na Chr, met een reconstructie van de ligging van de gebouwen.

de overstuiving dateert de vondst van meerdere perceleringsgreppels, waterputten en/of drenkkuilen en paalsporen (afb. 26).

Vrijwel haaks op de Kennemerstraatweg zijn in totaal vier fasen van een U-vormige huisgreppel vastgesteld, die diende als drupgoot voor een hierbinnenstaande boerderij. Sporen van de boerderijen zelf ontbreken, omdat de bovengrond hier tot op grotere diepte verstoord

was. De huisgreppels hebben een breedte van 10 m en zijn bij de volgende bouwfases licht verschoven naar het westen. De westelijke begrenzing van deze huisplaats viel buiten het bereik van de opgravingsputten; naar verwachting ligt deze ter hoogte van de Kennemerstraatweg. Dit biedt ruimte voor een gebouw met een lengte tot circa 20 m. Aan de zuidzijde van de opgraving is een tweede huisplaats vastgesteld, die haaks op de eerstgenoemde huisplaats lag. Hierbinnen zijn nog enkele restanten van een gebouw aangetroffen. Deze bestaan uit een fragment van een pluggenwand en twee palen van een deurpost in de korte zijde. Het aardewerkspectrum wijst op een datering van de bewoningssporen uit de 10de-11de eeuw na Chr. Vermeldenswaardig is verder nog de vondst van een tinnen schijffibula met concentrische cirkels, die op basis van het aardewerk uit dezelfde tijd moet dateren. Vanaf de 12de eeuw is er geen bewoning meer op het terrein. Mogelijk heeft dit te maken met de verplaatsing van de bewoning in de richting van de dorpskerk. Wat resteerde waren diverse perceelsgreppels, die vrijwel dezelfde oriëntatie aanhielden als ten tijde van de woonerven. Vanaf de Late Middeleeuwen is het gebied tot een aaneengesloten akkergebied ingericht in de vorm van een met pluggenbemesting opgehoogd esdek.

Enkele erfstructuren en afvalputten in het noordwestelijke terreingedeelte met 18de- en 19de-eeuws vondstmateriaal staan in relatie tot de meer noordelijk gelegen, jongere bewoning. Op de kaart van Dou (1730) zijn een boerderij en een bijgebouw ten noorden van het terrein te herkennen. Waarschijnlijk kunnen de jongste sporen en vondsten op het terrein aan deze bewoning worden gekoppeld. De middeleeuwse verkaveling is niet georiënteerd op de dorpskerk, maar op de doorgaande Kennemerstraatweg. In de 17de eeuw komt de bewoning gecentreerd rondom de kerk te liggen en ontstaat de uit historische bronnen bekende 'kerkbuurt'.

Universiteit van Amsterdam, Amsterdams Archeologisch Centrum, S. Lange

Heiloo * Stationsplein | De opgraving op de locatie van het project 'De Blincken' in Heiloo werd in juni 2005 voorafgegaan door een inventariserend veldonderzoek (Van den Berg, 2005). Parallel aan de spoorbaan zijn drie noord-zuid georiënteerde proefsleuven aangelegd om een uitspraak te kunnen doen over de te verwachten archeologische resten in het stationsgebied. Het archeologisch waardevolle niveau bleek te zijn afgedekt door een oude akkerlaag en een ophogingspakket, waardoor de archeologische sporen goed geconserveerd waren (afb. 27). De sporen en vondsten die bij dit onderzoek werden aangetroffen, dateren voornamelijk uit de Romeinse Tijd en mogelijk ook uit de Merovingische Tijd. De oude akkerlaag boven het aangelegde vlak lijkt in de 17de tot de vroege 19de eeuw te zijn ontstaan. Er werden nederzettingssporen aangetroffen die wijzen op een ononderbroken bewoning vanaf de 13de eeuw tot heden. Aangetroffen zijn restanten van huiserven met bijbehorende structuren en sporen, zoals waterputten (afb. 28), afvalkuilen, schuttingen/hekwerken, etc.

In het hele opgegraven terrein zijn sporen van bewoning aangetroffen. In het deel aan de Heerenweg was de sporendichtheid het hoogste en bevinden zich de belangrijkste sporen. De sporen uit de Prehistorie en Vroege Middeleeuwen bevinden zich vooral aan de westkant van het terrein; hoog op de flank van de strandwal. Sporen uit de Romeinse Tijd zijn zowel aan de west- als oostzijde aangetroffen, maar niet in de strook die diep is verstoord door de moesbedden. Er is niet met zekerheid te zeggen of hier nooit Romeinse sporen geweest zijn of dat ze verstoord zijn of zich op een nog dieper niveau bevinden. Het opgegraven terrein maakt deel uit van de geestgrond van Heiloo. Dit zijn gronden op de strandwal die als bouw-

Afb. 27. Heiloo * Stationsplein / De Blincken. De werkzaamheden in volle gang.

Afb. 28. Heiloo * Stationsplein / De Blincken. Twee houten tonputten.

land in gebruik waren. Buiten de strandwal, op de lagere, venige gronden bevonden zich de weides. De Heerenweg is een zeer oude weg langs de strandwal.

De grote dichtheid aan sporen in een 20-30 m brede zone vanaf de Heerenweg laat zien dat deze strook lange tijd continu bewoond is geweest; waarschijnlijk al vanaf de 11de eeuw. Uit deze tijd zijn sporen van bewerking van het land gevonden. Uit latere periodes zijn ook sporen van gebouwen aangetroffen. Het terrein ten oosten van deze zone is altijd minder intensief gebruikt geweest, waarschijnlijk vooral als akker of moestuin.

Hollandia Archeologie, Jan de Koning

Hilversum * Goudenregenlaan | Op 17 maart 2006 is bij AWN afdeling Naerdincklant een vondstmelding binnengekomen van Mw. L. Vogelaar, woonachtig aan de Goudenregenlaan 32 te Hilversum. In 1988 heeft haar man bij grondwerkzaamheden in de voortuin op een diepte van maximaal 30 cm in donkere grond een bronzen voorwerp gevonden. Dit handgesmede voorwerp weegt 232 gram, meet 11,5 cm, heeft bij de opening een doorsnede van 4 cm en loopt taps toe naar een doorsnede van 1,5 cm.

Onderzoek leidde tot de uiteindelijke determinatie: een zogeheten stokwapenschoen, ook wel *butt-ferrule* genoemd. Deze opmerkelijke en zeldzame Hilversumse vondst betreft de metalen onderkant van een houten stok, die te vergelijken is met de metalen dop onder een wandelstok (afb. 29). De stokwapenschoen kan zijn gebruikt voor bijvoorbeeld een vlaggenstok of een hellebaard. Er bestaan vergelijkbare stokwapenschoenen uit het VOC-schip 'Batavia'. De vondst dateert uit de eerste helft van de 17de eeuw.

AWN Naerdincklant, A.T.E. Cruysheer

Hoorn * Achterstraat | Op een terrein aan de Achterstraat is van 9 tot en met 18 oktober 2006 archeologisch onderzoek verricht, voor het eerst in dit gedeelte van de stad. De Achterstraat (de naam zegt het al) is altijd een straat geweest die net buiten het echte centrum van Hoorn gelegen was. Pas in 1508 werd de straat binnen de omwalling getrokken. Toch is het mogelijk dat er al eerder bebouwing aan deze straat was. De Achterstraat is namelijk het verlengde van de Koepoortsweg, van oudsher een belangrijke verbindingsweg tussen Hoorn en het achterland. Op de oudste kaart van Hoorn van Van Deventer uit 1559 kunnen we zien dat de straat in die tijd volledig bebouwd was.

Afb. 29. Hilversum * Goudenregenlaan. Stokwapenschoen.

Afb. 30. Hoorn * Achterstraat. Messing kandelaar uit de 17de eeuw.

Het terrein bleek veel zwaarder verstoord te zijn door bebouwing in de 20ste eeuw dan verwacht. Van de huizen die in de eeuwen daarvoor op het terrein gestaan moeten hebben, was vrijwel niets over. Slechts de vloeren van kelders, enkele waterputten en waterkelders, en een paar funderingen van muren waren nog aanwezig. Een volledige reconstructie van de huizen is niet meer mogelijk. Op basis van de schamele resten en het bijbehorende vondstmateriaal kan geconcludeerd worden dat de huizen dateren uit het begin van de 17de eeuw. Er zijn geen sporen aangetroffen van oudere bebouwing.

Over het hele terrein was een dikke ophogingslaag aanwezig waarin zich nauwelijks vondstmateriaal bevond. Er is slechts één beerkuil aangetroffen, waaruit een hoeveelheid aardewerk verzameld is. Hieronder bevond zich onder andere een compleet bordje van Werra-aardewerk met het jaartal 1597, een kannetje van blauwe majolica en Ligurisch aardewerk uit de periode 1575-1625. Dit geeft een *terminus post quem* voor de bebouwing. Die is in tegenspraak met het idee dat al halverwege de 16de eeuw bebouwing aanwezig was.

Op het diepste niveau kon het pre-stedelijke slotenpatroon worden gereconstrueerd. Er zijn twee sloten in oost-westrichting en een greppeltje in noord-zuidrichting langs de Achterstraat vastgesteld. In de vulling van de sloten bevond zich weinig vondstmateriaal. Het materiaal dat verzameld is, dateert met name uit de 15de eeuw. Hieronder bevond zich onder andere een fragment van een grijsbakkende voorraadpot met tekststempel AVE MARIA. Deze potten zijn ook elders uit Nederland bekend (o.a. Utrecht en Amsterdam) en dateren uit het einde van de 14de en het begin van de 15de eeuw.

Niet alleen de erven aan de Achterstraat konden worden onderzocht, maar ook een aangrenzend achterterrein van een van de huizen aan het Nieuwland (Nieuwland 28), een straat evenwijdig aan de Achterstraat. De sporen bleken hier wel intact te zijn, maar konden vanwege omringende bebouwing slechts ten dele worden opgegraven. Er werden enkele waterkelders, beerkelders, een grote kelder en een waterput gevonden. Deze leverden nauwelijks vondstmateriaal op, afgezien van een gave messing kandelaar op de bodem van een waterput (afb. 30).

Gemeente Hoorn, Archeologische Dienst, C.P. Schrickx

Hoorn * Gouw | Op een terrein tussen de Gouw en de Ramen is in de periode van 31 juli tot en met 8 augustus 2006 een klein archeologisch onderzoek uitgevoerd. Op het diepste niveau (circa 2 m onder N.A.P.) werd een sloot in oost-westrichting gevonden. Op basis van enkele aardewerkfragmenten kan de demping gedateerd worden in de 15de eeuw. Een leuke vondst uit de slootvulling was een klein lakenloodje met het wapen van Hoorn. Na de demping is het terrein diverse malen opgehoogd en in de ophogingslagen waren enkele (mest)kuilen aanwezig met voornamelijk materiaal uit de 16de eeuw. Omstreeks 1600 werd het terrein voor het eerst bebouwd. Zowel de noord- als zuidmuur van een huis zijn aange-

troffen. De zuidmuur was veel zwaarder gefundeerd dan de noordmuur. De west- en oostmuur konden vanwege de geringe omvang van de werkputten niet vastgesteld worden. In het gebouwtje was een vrije haardplaats met aspot aanwezig. Vlak naast dit spoor bevond zich de fundering van een schoorsteen. De functie hiervan is niet duidelijk. Het is de vraag of we met een woonhuis te maken hebben of met een huis met een ambachtelijke functie.

De afbraak kunnen we dateren ergens in de 17de eeuw. Opnieuw werd het terrein opgehoogd. In het bovenste vlak bevonden zich enkele onduidelijke muurtjes, restanten van plavuizen vloertjes en een ronde beerput met koepel. De beerput bleek in het recente verleden uitgegraven te zijn. Onderin was een klein restant van een beerlaag aanwezig met enkele aardewerkfragmentjes uit de 18de eeuw. In de rommelige bovenlaag van het terrein werden diverse afvalplekken met materiaal uit de 17de tot en met de 20ste eeuw aangetroffen. Vermeldenswaard is met name een gave polychrome wandtegel met eenhoorn uit de eerste helft van de 17de eeuw (de eenhoorn is vanaf de 16de eeuw symbool voor Hoorn als wapendrager van het stadswapen).

Gemeente Hoorn, Archeologische Dienst, C.P. Schrickx

Langedijk – Broek op Langedijk * Dorpsstraat | Op 5 en 6 juli en 25 september 2006 zijn een archeologische begeleiding en opgraving uitgevoerd in het plangebied Dorpsstraat 96 te Broek op Langedijk (Smole en De Boer 2006). In die periode is een bodemsanering begeleid en zijn twee werkputten aangelegd. Bij de opgraving is één sporenvlak aangelegd. Aan

Afb. 31. Langedijk – Broek op Langedijk * Dorpsstraat. De waterkelder in het vlak, gezien richting het noordwesten.

de zuidoostzijde van het terrein bleek de ondergrond grotendeels verstoord te zijn. Direct ten zuiden van de huidige op het perceel aanwezige sloot, is een oudere fase aangetroffen. Deze kon bij gebrek aan vondstmateriaal niet worden gedateerd.

Het bodemarchief was aan de noordwestzijde (straatzijde) beter bewaard. Tijdens de opgraving is op deze locatie een smalle greppel gevonden die niet kon worden gedateerd. Verder zijn een gemetselde waterkelder en enkele puinsporen gevonden (afb. 31). Deze sporen gaan waarschijnlijk terug tot de 19de eeuw en behoren hoogstwaarschijnlijk tot de bebouwing die we kennen van de kadastrale minuut. Tevens zijn enkele recente verstoringen en recente houten en betonnen paalfunderingen gevonden.

In het profiel konden enkele ophogingslagen worden gedocumenteerd. Deze ophoging loopt vanaf de Dorpsstraat circa 1 m richting het zuidwesten af en kan op basis van het hierin aangetroffen aardewerk worden gedateerd in de periode van de 13de tot en met de 16de eeuw. De oudste vondsten dateren uit de tweede helft van de 12de eeuw. De datering van dit vondstmateriaal per laag loopt echter dermate uiteen dat we ervan uit moeten gaan dat een belangrijk deel van het aardewerk niet meer in zijn primaire context is aangetroffen. Waarschijnlijk betreft het vondsten die zijn aangevoerd met de stortgrond die men gebruikte voor de aanleg van de ophogingspakketten. Of het hier gaat om dijkophoging blijft ongewis.

ADC ArcheoProjecten, P.C. de Boer

Langedijk – Oudkarspel * Dorpsstraat | Het onderzochte gebied ligt tussen Dorpsstraat 857 en de Voorburggracht. Tijdens de veldtoets zijn vijf boringen verricht tot maximaal 3,05 m onder het maaiveld en in alle boringen zijn archeologische indicatoren aangetroffen. Het onderzochte perceel aan de Dorpsstraat ligt in de historische kern van Oudkarspel (de dijk tussen Oudkarspel en Broek op Langedijk) en het maakt deel uit van een archeologische vindplaats met resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Het gaat om archeologische resten vanaf de ontginningsfase van Oudkarspel en de dijkopbouw in de 11de eeuw, tot aan de resten van de (voorlopers) van de herberg ‘t Huis de Brederode’ en de kolfbaan. Vooral aan de kant van de Voorburggracht zijn diepe recente verstoringen aangetroffen. In de rest van het plangebied lijkt de vindplaats redelijk gaaf en goed geconserveerd te zijn.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Dimitri Schiltmans & Etienne Pronk

Medemblik * Kerksteeg | In de periode tussen 28 februari en 7 maart 2006 werd op deze locatie een opgraving uitgevoerd, op de flank van een kreekrug. Tijdens het veldwerk is alleen in het noordelijke deel van het plangebied een middeleeuwse ophogingslaag aangesneden. Deze kon in noordelijke richting over een afstand van circa 5 m gevolgd worden. De laag bestond uit zandige klei, die waarschijnlijk in de omgeving is gestoken. Deze laag bevatte houtskool en toonde roodbruine verkleuringen die op verhitting duiden. Daarna dook de ophogingslaag weg om door een andere (verrommelde) laag te worden overdekt. Deze was hoofdzakelijk geelbruin en zandig. De bodem hier is waarschijnlijk opgebracht toen de sloot langs de Oude Haven, de oude Middenleek, in de vorige eeuw gedempt werd. In deze strook werden op meerdere plaatsen concentraties met schelpgruis gevonden, die stammen van de schelpweg die J.C. Besteman in zijn profiel door de zuidoever van de Oude Haven heeft aangetroffen (Besteman 1990; Heidinga en Van Regteren Altena 1989). Deze schelpweg zou bovenop de 16de-eeuwse ophoging moeten liggen, maar is vermoedelijk bij de bouw- en sloopwerkzaamheden verstoord.

Afb. 32. Medemblik * Kerksteeg.
Fragment kacheltegel met afbeelding
van een griffioen? (datering 1400-
1425).

Uit deze verstoorde bovengrond komt vondstmateriaal: aardewerk, dierlijk en menselijk bot, bouw materiaal, tegels, kleipijpen, vuursteen etc. Met uitzondering van een vuurstenen afslag uit de Bronstijd, stamt dit materiaal uit de Karolingische periode (8ste-9de eeuw) tot en met de Nieuwe Tijd. Enkele opvallende vondsten betreffen een fragment van een kacheltegel met mogelijk de afbeelding van een griffioen (afb. 32) en een complete steengoed kan uit Raeren.

ADC ArcheoProjecten, P.C. de Boer

Niedorp * Schagerkogge / Poolland | De aanleg van natuurterreinen voor ‘lepelaarspercelen’ in het plangebied ‘Schagerkogge-Poolland’ in de gemeente Niedorp werd archeologisch begeleid. Voor deze natuurontwikkeling is de aanleg van sloten, het verlagen van het maai-veld en het verlagen van het grondwaterpeil noodzakelijk. Doel van het onderzoek was het toetsen en aanvullen van de gespecificeerde archeologische verwachting voor het gebied.

Tijdens de begeleiding, die bestond uit het aanleggen van een leesbaar vlak op de plaats waar de sloten zouden komen, is een archeologische vindplaats aangetroffen in het noordwestelijke deel van het plangebied. Deze kon op basis van de grootte, de cultuurlaag, de aanwezigheid van een haardplaats en het aardewerk gekarakteriseerd worden als een huis-erf uit de Laat-Romeinse Tijd (inheems; 3de/4de eeuw na Chr.). Een vindplaats uit die periode is voor deze regio erg bijzonder. In het resterende deel van het plangebied zijn intacte stukken veen aangetroffen, maar geen andere archeologische resten. Over het gehele gebied zijn fragmenten aardewerk gevonden, die waarschijnlijk afkomstig zijn van het erf. Een aanzienlijk deel van de cultuurlaag en het sporenniveau bleek tijdens het veldonderzoek reeds verstoord te zijn.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Judith van den Berg

Noorder-Koggenland – Lambertschaag * Noordeinde | Op het perceel Noordeinde 43 te Lambertschaag is in juli 2006 in verband met geplande nieuwbouw een archeologisch booronderzoek uitgevoerd. Daarbij zijn ophogingslagen van een huisterp aangetroffen. Dateerbaar vondstmateriaal is niet gevonden. Wel kon worden vastgesteld dat de terp in ieder geval van voor 1826 moet dateren. Daarnaast zijn funderingen aangetroffen van een vermoedelijk uit het begin van de 19de eeuw daterende stolpboerderij.

Hollandia Archeologie, G.T.C. van den Berg & J.P.L. Vaars

Stede Broec – Bovenkarspel * Raadhuisplein | Op 1 november 2006 is een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met nieuwbouwplannen op het Raadhuisplein in Bovenkarspel. Tijdens het veldonderzoek zijn acht boringen verricht en werd een vindplaats ontdekt. In het noordelijke deel van het plangebied (in de historische dorpskern van Bovenkarspel) is een laatmiddeleeuwse bewoningslaag met daarin verschillende archeologische indicatoren uit de Late Middeleeuwen en/of Nieuwe Tijd aangetroffen. Hoewel er enkele gebouwen in het plangebied staan, lijken de gaafheid en conservering van de vindplaats – afgaande op het vondstmateriaal – goed te zijn.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Rogier de Groot

Uitgeest * Waldijk | In het plangebied Waldijk is ongeveer 1,1 ha opgegraven, waarbij zo'n 1700 sporen aan het licht kwamen uit de Late Bronstijd (1000-800 voor Chr.), Romeinse Tijd (0-300 na Chr.) en Late Middeleeuwen (1250-1350). Binnen het plangebied was feitelijk sprake van twee ruimtelijk gescheiden opgravingslocaties: een locatie aan weerszijden van de Waldijk en een locatie aan de Assummervaart.

Op de locatie Waldijk werden sporen uit de drie bovengenoemde periodes aangetroffen. Aan de Assummervaart werden voornamelijk sporen aangetroffen uit de Romeinse Tijd en enkele kuilen uit de Late Middeleeuwen. De sporen uit de Late Bronstijd kunnen voor Kennemerland of het Oer IJ-gebied als zeer uitzonderlijk beschouwd worden; binnen Kennemerland is het in ieder geval één van de meest sporenrijke locaties uit deze periode. De sporen uit de Late Bronstijd kunnen op basis van enkele grotere of kenmerkende aardewerkfragmenten voorlopig geplaatst worden in de Hoogkarspel-Jong-cultuur (Bakker et al 1977). Zo zijn er fragmenten gevonden van biconische en met steengruis (veelal kwarts) gemagerde potten, kleinere fragmenten met vlakdekkende rijen nagelindrücken en een voor de Hoogkarspel-Jong-cultuur typische lepel van aardewerk (Bakker & Brandt 1966 208). Naast paalkuilen, greppels en eergetouwkrassen zijn er zestien waterkuilen of waterputten aangetroffen, waaronder één met vlechtwerk beschoeide kuil. Het meeste vondstmateriaal, waaronder veel grote dierlijke botfragmenten, is afkomstig uit deze kuilen. Op grond van de vergelijking met Hoogkarspel wordt de nederzetting op de Waldijk voorlopig gedateerd tussen 1000 en 800 voor Chr. Houtmonsters, onder andere van de met vlechtwerk beschoeide waterput, kunnen door middel van een C14-datering hopelijk de datering van deze Hoogkarspel-Jong-cultuur verfijnen.

De bronstijdsporen liggen op een oud duinrestant dat waarschijnlijk in het verlengde ligt van de strandwal van Uitgeest. Binnen het opgravingsvlak kon een zuidelijke en westelijke begrenzing aangeduid worden, die wordt gemarkeerd door een zone met eergetouwkrassen. Maar in noordelijke richting (dus ook aan de noordzijde van de Waldijk) heeft het nederzettingsgebied verder doorgelopen. Bij een eerder onderzoek noordelijker in het plangebied Waldijk is nog een waterput aangetroffen, die qua constructie erg lijkt op de waterput uit de Bronstijd (Dautzenberg & Kluiving 2004). Door het ontbreken van vondsten kon deze niet gedateerd worden, maar hopelijk biedt een C14-datering van het vlechtwerk hier uitkomst. Dan zal blijken of het nederzettingsterrein uit de Late Bronstijd nog veel groter is geweest.

Gedeeltelijk over de bronstijdnederzetting lopen sporen uit de Romeinse Tijd. Het betreft noord-zuid- en oost-westlopende greppelsystemen, enkele omgreppelde akkertjes, grote kuilen en een gebouwtje. Enkele greppels zijn zeer rijk aan inheemse aardewerkfragmenten.

ten, wat kenmerkend is voor nederzettingen uit deze periode in deze streek. De noord-zuid-oriëntatie vinden we ook terug bij de grotere sloten en greppels bij de Assumervaart. Mogelijk is het deel van deze nederzetting dat noordelijker richting de Waldijk heeft gelegen, door de hogere ligging op het duinrestant verdwenen. Aan de noordzijde van de Waldijk zijn geen sporen aangetroffen uit de Romeinse periode.

Over het gehele terrein en aan weerszijden van de Waldijk is een laatmiddeleeuwse verkaveling aangetroffen. Het betreft een slotenpatroon dat evenwijdig aan het oude Assum ligt. Binnen deze kavelstroken hebben laatmiddeleeuwse boerderijen gelegen; daarvan getuigen vijftien waterputten. Het vondstmateriaal uit de sloten dateert grofweg tussen 1250 en 1350. Het betreft kogelpot met bezemstreek, protosteengoed, Siegburg-steengoed en vroeg roodbakkend en grijsbakkend aardewerk, waaronder een hengselpot. Uit eerdere waarnemingen ten noorden van de opgravingslocatie (ter plaatse van een nieuw schoolgebouw) was al gebleken dat sloten van dezelfde verkaveling hetzelfde soort aardewerk opleverde. Dit hele slotenpatroon, feitelijk een restant van 14de-eeuws cultuurlandschap, was tot de nieuwbouw nog geheel zichtbaar in het reliëf van het maaiveld.

Aan de zuidzijde van het onderzoeksterrein kan het merendeel van de sporen gedateerd worden in de Romeinse Tijd. Enkele grote kuilen konden op basis van enkele Paffrath- en Pingsdorf-fragmenten gedateerd worden in de 11de en 12de eeuw. De talrijke sporen uit de Romeinse periode vertegenwoordigen zeker meerdere bewoningsfasen. Over een oudere sporenlaag ligt een slotenpatroon dat op grond van de vondsten ook nog in de Romeinse periode is te dateren. Kleinere, vaak versleten fragmenten van geometrisch of met kamstreken versierd aardewerk zijn mogelijk een aanwijzing voor een nog oudere, grotendeels verdwenen bewoningsfase uit de Midden- en Late IJzertijd (400 voor Chr. tot 0). Bij eerder onderzoek van RAAP op het terrein De Groene Driehoek, dat op nog geen 100 m ten zuidoosten van de locatie Assumervaart ligt, zijn nederzettingssporen aangetroffen uit de 1ste eeuw voor Chr. en de 1ste eeuw na Chr., maar ook hier is ouder materiaal aangetroffen uit de 2de eeuw voor Chr. Eveneens niet ver van deze locatie ligt het opgegraven terrein Uitgeesterbroekpolder, dat in 1987 en 1988 onderzocht is door het Instituut voor Pre- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam (Therkorn 1988 en 1989). Ook daar kon de bewoningsfase gedateerd worden vanaf de 2de eeuw voor Chr. tot in de 1ste eeuw na Chr.

Behalve plattegronden van drieschepige boerderijen werd ook een kleinere plattegrond aangetroffen van een bijgebouw. Uit een kuil niet ver van dit bijgebouw werd een zwaardschedepuntbeschermer gevonden van bronsblik. Het betreft vermoedelijk een 3de-eeuwse 'Germaanse' imitatie van een klassiek Romeins uitrustingsstuk (afb. 33). Ook zijn zes waterputten in de Romeinse Tijd te dateren. In bijna alle waterputten werden fragmenten van maalstenen (tefriet) en weefgewichten en/of spinklosjes aangetroffen. In een aantal waterputten lagen grote brokken van een koepelvormige aardewerkconstructie, maar ook aardewerk standringen, gesinterde brokken van een platte ronde aardewerk schijf en fragmenten van misbaksels van potten. In één kuil werd een groot fragment van een misbaksel gevonden. Het betreft een door te grote hitte in elkaar gezakte pot, waarbij de rand is vastgesmolten aan de bodem van de pot. Een van de waterputten was volgestort met zes complete potten, waaronder enkele *situlae* (emmervormige potten), een hoge slanke zwart gepolijste pot en enkele wijdmondige potten met knobbeloren.

De meeste waterputten hadden slechts een diepte van 1, 5 m onder het maaiveld en het is des te opvallender dat één van de putten bijna twee keer zo diep was. Bij deze put had men

Afb. 33. Uitgeest * Waldijk. Een zwaardschedepuntbeschermer van bronsblik, waarschijnlijk een 3de-eeuwse 'Germaanse' imitatie van een Romeins exemplaar.

de moeite genomen zelfs door de diepliggende 50 cm dikke veenlaag heen te graven en ook hier nog een mantel van plagen te stapelen. Tot slot was de meest opmerkelijke vondst uit een waterput een houten ovale spaanderdoos van ongeveer 30 cm lengte (afb. 34 & 35). Hiervan is de bodemplaat en de gehele zijkant aangetroffen. Aan de voorzijde is deze zijkant versierd met een driedubbele cirkel, die aan beide zijden geflankeerd wordt door enkele verticale rechte lijnen. Aan de achterkant is het spaanderhouten omwindsel met een plantaardige vezel aan elkaar bevestigd. De spaanderdoos lag vervormd op een complete en intacte pot met knobbeloren. Hiertussen lag diagonaal in de put een lange houten stok, waarvan het uiteinde een rechte, 2 cm brede uitsparing had. Behalve deze vondsten lag er nog een deksel van aardewerk bij met een diameter van 7,5 cm. Aan beide zijden is in het midden een vierkante

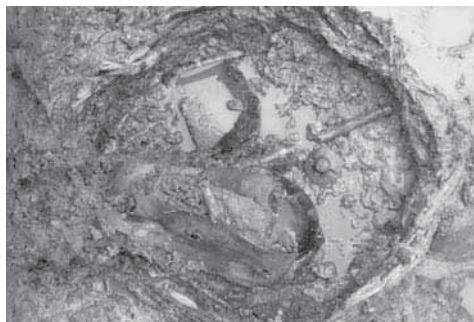
knop bevestigd, die aan één zijde is doorboord. Het deksel past niet op de pot. Verder werd er nog een groot fragment van een tweede pot aangetroffen, een dierlijke rib en onderin de put nog een schouderblad van een klein zoogdier. De aard en samenstelling van de vondsten doet een bewuste depositie vermoeden.

Hollandia Archeologie, Jan de Koning

Uitgeest * Waldijk II | Tijdens inventariserend veldonderzoek is een archeologische vindplaats aangetroffen. Er zijn 46 boringen gezet in een grid van 40 bij 40 m, tot maximaal 4 m onder het maaiveld. In twee boringen zijn archeologische indicatoren waargenomen (fragmenten handgevoemd aardewerk) in de top van het Oude Duin, circa 50 cm onder het maaiveld. Het betreft waarschijnlijk een klein nederzettingsterrein uit de Late Prehistorie. Als de vindplaats dateert uit de Late Bronstijd zal een deel ervan geërodeerd zijn door het Oer-IJ. De hierbij behorende geulafzettingen zijn dwars door het plangebied aangetroffen. De duinvorming heeft in minimaal twee fasen plaatsgevonden en de verschillende fasen worden onderscheiden door een laag veen. Als de vindplaats dateert uit de Late IJzertijd of Romeinse Tijd zal een groot deel van de sporen, als gevolg van het gebruik en verstoring van het terrein, opgeruimd zijn.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Jan-Willem de Kort

Uitgeest – Assum * Waldijk | Tijdens een waarderend booronderzoek (twaalf boringen tot maximaal 3 m onder het maaiveld) werd op perceel J een intacte vondstlaag aangetroffen op 0 tot 70 cm onder het maaiveld. Vermoedelijk is de gaafheid van de vindplaats goed en de

Afb. 34. Uitgeest * Waldijk. Een houten ovale spaanderdoos van ongeveer 30 cm lengte op de bodem van een waterput.

Afb. 35. Uitgeest * Waldijk. Reconstructie van de 3de-eeuwse spaanderdoos.

conservering van organische resten zal gezien de diepe grondwaterspiegel (op circa 1,5 m onder het maaiveld) en het sediment redelijk zijn. De vondstlaag hangt waarschijnlijk samen met één of twee huisplaatsen die, gezien het aangetroffen aardewerk, dateren uit de 12de tot 16de eeuw. Mogelijk is deze plaats in de 17de eeuw verlaten, waarna het als akker- en grasland in gebruik is geweest. De ligging van de vindplaats beperkt zich vermoedelijk tot het plangebied. De afwezigheid van een vondstlaag in het noorden en de concentratie van fosfaat in het centrum van het plangebied zijn hier een indicatie voor. In één boring werd op een dieper niveau houtskool aangetroffen, waarschijnlijk verspoeld materiaal; verdere conclusies zijn hier niet aan te verbinden. Door het plangebied loopt een 12de-eeuwse dijk, een terrein van archeologische waarde waarvan de plaatsaanduiding in ARCHIS niet geheel juist was. De knik in de dijk ligt zuidelijker dan daar stond aangegeven.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Jan-Willem de Kort

Velsen – Velsersbroek * Rijksweg 243A | Op 15 en 16 november 2006 is een bureau-onderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met voorgenomen verbreding van sloten en oppervlakteverharding in plangebied 'Rijksweg 243A' in Velsersbroek. Tijdens het veldonderzoek zijn acht boringen gezet en twee archeologische niveaus aangetroffen in het zuidelijke deel van het plangebied. Mogelijk gaat het bij het eerste niveau (30-125 cm onder het maaiveld) om een huisplaats uit de Nieuwe Tijd en bij het diepergelegen, tweede niveau (120-140 cm onder het maaiveld) om off-site sporen van een nederzettingsterrein uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Suzanne de Kruif

Waterland – Monnickendam * centrum | In het voorjaar van 2006 is er in het centrum van Monnickendam door een particulier een kleine muntschat van vijftien zilveren munten gevonden met 1555 als sluitdatum. De munten zijn afkomstig uit opgebrachte grond van onbekende herkomst. Het zijn allemaal stuivers en groten (halve stuivers) uit de Bourgondische Nederlanden, geslagen in de regeerperiodes van Philips de Schone (1482-1506) en Karel de Vijfde (1506-1555).

Utrecht, Geldmuseum, Jan Pelsdonk

Wieringen – Hippolytushoef* Slingerweg II | In mei 2006 vond Dhr. M. Plevrakis uit Winkel met een metaaldetector fragmenten van een ijzeren zwaard in het uitbreidingsgebied ‘Slingerweg’ II in Hippolytushoef. In 2000 zijn in dit gebied bij een booronderzoek door RAAP grondsporen van mogelijk vroegmiddeleeuwse bewoning aangetroffen, waarop aanbevolen is een aanvullende opgraving te doen. Die schijnt te zijn uitgevoerd, maar daarover is niets publiek gemaakt. De restauratie van het zwaard, dat in bezit is gebleven van de vinder, werd mogelijk gemaakt door de provincie Noord-Holland en uitgevoerd door restauratieatelier Restaura in Haelen; rond het zwaard is in het Viking Informatie Centrum (VIC) in Den Oever de tentoonstelling ‘Wapens en strijd in de Vikingtijd’ ingericht, die nog loopt tot 1 augustus 2008.

Het tweesnijdende zwaard (spatha) is gevonden in vier fragmenten maar is nagenoeg compleet (afb. 36) en heeft in zijn gerestaureerde toestand een totale lengte van ruim 75 cm. De kling meet circa 61 cm en het gevest 14 cm. De pareerstang is ongeveer 11 cm breed. De kling is op diverse plaatsen ernstig gecorrodeerd. De pommel of zwaardknop is van massief ijzer, vlak driehoekig en net als de pareerstang onversierd. De kling heeft een versiering in visgraat-damascering en aangewelde kanten van staal. Op het gevest en de kling zijn resten van hout en leer aangetroffen, vermoedelijk van de greep en de schede. Op de pareerstang kon bovendien op twee plekken een fragmentje textiel geconserveerd worden.

Het zwaard werd voor de restauratie als Karolingisch gedetermineerd en als gevolg daarvan geschaard in de rij van Vikingvondsten op Wieringen. Het zwaard blijkt echter weliswaar inderdaad Karolingisch te zijn, maar dan wel uit de Vroeg-Karolingische periode, dus van vóór de komst van de Vikingen. Het is waarschijnlijk van het type ‘Niederramstadt-Dettingen-Schwabmühlhausen’ dat veel is gevonden in graven in het zuiden van Duitsland en gedateerd wordt in de periode van 720-30 tot 750 na Chr. (Menghin 1980, 254). Op grond van de vondstomstandigheden is herkomst uit een graf het meest aannemelijk.

Het gaat dus niet om een Vikingzwaard, maar, misschien nog wel interessanter, om een zeer vroeg Karolingisch zwaard dat mogelijk stamt uit een zogenaamd wapengraf. Van deze wapengraven zijn tientallen voorbeelden bekend in het kustgebied van Friesland, Groningen en het Duitse Oost-Friesland en ook enkele daarbuiten. De inhumatie- en crematiegraven hebben door de bijgiften van wapens een martiaal karakter en zijn een typisch fenomeen van de 8ste eeuw. Mogelijk zijn ze ontstaan als reactie van de lokale elite op de Frankische verovering van Frisia. Ze kunnen worden geïnterpreteerd als een uiting van macht door tegenstanders van het Frankische gezag, maar ook door lokale gezagsdragers die zich aan de gewijzigde machtsverhoudingen conformeerden (Knol & Bardet 1999, 217-218). Het nu gevonden zwaard van Hippolytushoef is een aanwijzing voor een dergelijk 8ste-eeuws wapengraf op Wieringen, het eerste in Noord-Holland.

Universiteit van Amsterdam, Amsterdams Archeologisch Centrum, Janneke Zuyderwyk

Afb. 36. Wieringen – Hippolytushoef* Slingerweg II. 8ste-eeuws zwaard met damascering (foto: Restaura, Haelen).

Zaanstad – Assendelft * Dorpsstraat | Het braakliggende terrein naast Dorpsstraat 267 is bekeken door amateur-archeologen van de AWN-afdeling Zaanstreek, Waterland e.o. Plaatse-lijk lag op ongeveer 30 tot 50 cm diepte een schelpenlaag. Ook werden resten van een 19de- of 20ste-eeuwse fundering aangetroffen. Het schervenmateriaal dateert uit de 17de tot 20ste eeuw.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Westzaan * Weiver | Vanwege sloop en nieuwbouw is door Hollandia aan het Weiver een proefsleuf getrokken en zijn boringen gezet. Onder een recente ophogingslaag van 1,3 m bleken enige sporen te liggen waaruit materiaal uit de periode 1750-1950 tevoorschijn kwam.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad * Wormer- en Jisperveld | Tijdens de wekelijkse plakavond van de AWN-afdeling Zaanstreek, Waterland e.o. aan de Tuinstraat in Zaanse Schans kwamen leden van de Stichting Historisch Oost-Knollendam (SHOK) op bezoek om scherven uit de omgeving van Oost-Knollendam (gemeente Wormerland) te laten determineren. Het grootste deel van de scherven paste binnen het beeld dat van de ontginning van het Noord-Hollandse veengebied bestaat: kogelpotaardewerk uit de eerste fase van de ontginning (11de tot 13de eeuw), roodbakkend aardewerk uit de 14de tot 16de eeuw en roodbakkend en witbakkend aardewerk, majolica en faïence uit de 17de en 18de eeuw.

Tussen het materiaal lag echter één afwijkende scherf. Deze was gevonden in het Wormer- en Jisperveld, halverwege de dorpen Oost-Knollendam en Wormer. Het gaat om een licht oranje, afgesleten fragment dat lijkt op de voet van een klein schaalpje met draairingen aan de binnenzijde. Het oppervlak voelt enigszins glad en stoffig aan. De diameter van de ‘bodempoot’ bedraagt 2,9 cm. De totale hoogte is 2 cm, maar het voorwerp is groter geweest. Mw. Wiepking van Bureau Aardewerkonderzoek stelde vast dat de scherf niet de voet van een schaalpje was, maar de knop van een Romeins deksel die sterk lijkt op het type dat door archeologen wordt aangeduid als ‘Niederbieber 120a’. De scherf dateert uit de periode 50-250 na Chr.

De dichtstbijzijnde nederzettingen in de buurt van de vindplaats in de Romeinse Tijd waren de boerderijen van Friese boeren ten westen van Krommenie en Assendelft. Bij archeologisch onderzoek in Assendelft zijn in de daar opgegraven afvalkuilen bij de resten van Friese boerderijen fragmenten gevonden van Romeins glaswerk, van bronzen voorwerpen en van gedraaid aardewerk. Verder is van schrijvers uit die periode bekend dat er een levendige ruilhandel bestond tussen de Friezen en de Romeinen. De Romeinen hadden grote hoeveelheden vlees nodig om de soldaten in de forten langs de grens te voeden. Zij ruilden daarom onder andere gedraaid aardewerk, glaswerk en bronzen voorwerpen met de Friezen tegen runderen. De enige redelijke verklaring voor de vondst is dat de scherf is achtergelaten door Friese boeren die met hun vee rondtrokken door het veenmoeras dat later het Wormer- en Jisperveld werd. De Friese boeren namen op hun tochten door het veenmoeras natuurlijk potten en pannen mee om in te koken. Kennelijk hadden ze op één van hun tochten ook een deksel van Romeins aardewerk bij zich. Nadat de deksel kapot gegaan was, hebben ze hem weggegooid. Zo’n 1900 jaar later is de knop van de deksel door leden van de SHOK gevonden.

Deze toch wat onooglijke scherf is van groot belang voor de vroegste geschiedenis van de Zaanstreek en het aangrenzende Waterland. Het is immers weer een bewijs dat het Zaanse en Waterlandse veenmoeras al in de Romeinse Tijd bezocht werd door rondtrekkende veeboeren uit het kustgebied. Dit verklaart ook waarom prehistorische namen, dat wil zeggen namen van vóór de Romeinse Tijd, zoals 'Jisp' en 'Zaan', na 2000 jaar nog steeds in gebruik zijn.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Zaandam * Jasykoffstraat | Op het stukje groen en de parkeerplaats tussen de Jasykoffstraat en het Rustenburg heeft Hollandia een proefsleuf getrokken op de plaats waar een bergbezinkbassin komt. Tot op 2 m diepte bleek de bodem verstoord te zijn. Er werd 17de- tot 19de-eeuws aardewerk gevonden, naast autobanden, plastic etc. Vanwege de verstoring van het terrein is afgezien van vervolgonderzoek. Toch leverde het onderzoek een fraaie vondst op: een vrijwel gave 17de of 18de-eeuwse buikwarmer.

Buikwarmers zijn vrij zeldzame vondsten. De Zaandamse buikwarmer (afb. 37) bestaat uit een ovale, enigszins bolle plaat van roodbakkend aardewerk met een lengte van 27,6 cm en een breedte van 15,7 cm. De dikte varieert van 0,6 tot 1,2 cm. Bovenop is een driehoekig oor aangebracht met een hoogte van 3,3 cm. In het aardewerk zijn donkerrode tot bruine spikkels te zien. Op zowel de bovenzijde als de onderzijde is een laag doorzichtig loodglazuur aangebracht waardoor de plaat een prachtige, glanzend oranje kleur heeft. In elke van de twee korte zijanten is een gaatje van ongeveer 5 mm geprikt. Omdat in de gaatjes glazuur zit, is duidelijk dat ze waren aangebracht voordat het voorwerp de oven in ging. Aan de bovenzijde zitten dunne groeven in de klei, waarschijnlijk afkomstig van een kamachtig voorwerp waarmee de bovenzijde was gladgestreken. Tegen de zijkant bevindt zich een dun, rond randje van wit aardewerk met een diameter van 2,7 cm. Mogelijk is dit de afdruk van een kleipijp. Bekend is dat pijpmakers niet altijd eigen ovens hadden maar ook ruimte in de ovens van pottenbakkers huurden om, tegelijk met het aardewerk van de pottenbakkers, de kleipijpen te laten bakken.

Een buikwarmer is een soort primitieve krui. Er wordt echter geen heet water ingedaan maar de warmer wordt dicht bij het haardvuur opgewarmd. Wanneer hij flink heet is, wordt hij in een doek gewikkeld en op een pijnlijk lichaamsdeel gelegd. Met touwtjes, die door de twee gaatjes waren gestoken, werd de buikwarmer op zijn plaats gehouden.

Een datering van het voorwerp kan moeilijk worden gegeven. Over het algemeen dateert het aardewerk dat tijdens het onderzoek is gevonden uit de late 17de, de 18de en de vroege 19de eeuw. De buikwarmer zal dus ook uit deze periode zijn. De kleur van het aardewerk en de kwaliteit van het glazuur doen vermoeden dat de buikwarmer uit de late 17de eeuw of de eerste helft van de 18de eeuw komt. De donkerrode tot bruine spikkels en de helderrode kleur van het aardewerk zijn kenmerkend voor Friese producten. De buikwarmer is daarom waarschijnlijk in Friesland gemaakt. Dit komt overeen met de veronderstelde laat-17de-eeuwse/18de-eeuwse datering, omdat juist in deze periode de import van Fries aardewerk in Noord-Holland omvangrijk was.

Een vrijwel identieke buikwarmer, maar dan wat kleiner, is gevonden bij het Wilhelminaplein in Leeuwarden en dateert van vóór 1845. Een tweede exemplaar, groter en rechthoekig, is in de 19de eeuw in Sneek vervaardigd. In de collectie van het Openluchtmuseum in Arnhem bevindt zich een 18de-eeuwse buikwarmer waar een aardewerken krui bovenop

Afb. 37. Zaanstad – Zaandam *
Jasykoffstraat. Buikwarmer.

zit vastgekleid. Dit is een bodemvondst uit Harlingen. Deze drie vondsten geven aan dat in Friesland allerlei soorten buikwarmers werden vervaardigd. De Zaandamse buikwarmer past hier goed tussen.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Zaandam * Vaart | Naar aanleiding van het verkennende onderzoek uit januari 2005 vanwege de nieuwbouw langs de Vaart en het Rustenburg in Zaandam, hebben medewerkers het Archeologisch Diensten Centrum (ADC) een opgraving verricht langs de Vaart. Het vooronderzoek had uitgewezen dat de oevers van de Vaart waren volgestort met 18de-eeuws bewoningsafval. In feite zijn de oevers van de vaarten en sloten de beerputten van het platteland. Om een vergelijking te kunnen maken tussen de materiële cultuur van de stad en die van het platteland is het dan ook nodig dat de afvallagen in de oevers van sloten en vaarten op het platteland worden onderzocht. In dit kader kan het onderzoek langs de Vaart worden gezien.

De afvallagen in de oever van De Vaart leverden aardewerk- en glasscherven, metaal, bot en leer op. Over het algemeen was het armoedig afval, waarschijnlijk afkomstig uit de directe omgeving van de vindplaats. De huidige Gedempte Gracht, die een kleine 100 m verderop ligt, heette vroeger het 'Geldlozenpad'. Kernmerkend voor dit armoedige complex zijn borden van Nederrijns aardewerk, onversierd roodbakkend aardewerk (grapen, borden, potten), simpele faience borden (wit en blauw-wit) en eenvoudig glaswerk (kelken, bekers en veel flessen). In vergelijking met afval uit een beerput leverde de afvallaag uit de oever weinig passende scherven op. Het aantal voorwerpen dat kon worden gereconstrueerd is dan ook gering. Dit heeft natuurlijk te maken met het verplaatsen van het afval van de bewoning naar de stortplaats. Het afval wordt tijdens het laden en lossen van de schuiten, waarmee het werd vervoerd, omgeschept waardoor bij elkaar horende scherven flink verspreid raken. In een beerput kunnen scherven nooit ver van elkaar terecht komen.

Opvallend was het hoge aantal kwispedoors: zes. Twee andere opvallende vondsten waren delen van een walviskaak (afb. 38). Zij zijn kenmerkend voor de Zaanstreek. Deze streek was immers in de 18de eeuw één van de belangrijkste centra van walvisvaart van Europa.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Afb. 38. Zaanstad – Zaandam * De Vaart. Walviskaak.

Zaanstad – Zandijk * Lagedijk | In opdracht van de Zaanse Ontwikkelings Maatschappij heeft Hollandia een verkennend booronderzoek verricht op het perceel van de voormalige mayonaisefabriek ('Zaanse mayonaise') van Van Wijngaarden, Lagedijk 270-276. Hieruit bleek dat het zuidelijke deel van het terrein door de aanleg van kelders was verstoord. Op het noordelijke deel werden ongestoorde bewoningslagen uit de 17de en 18de eeuw aangetroffen.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Archeologische Kroniek Zuid-Holland 2006

Alblasserdam * Grote Beer | Van 27 februari tot en met 8 maart 2006 is een beperkte opgraving uitgevoerd aan de Grote Beer op bedrijventerrein Hoogendijk Fase VI te Alblasserdam. De onderzoekslocatie is gelegen op de rand van de Oud Alblas-stroomrug, waarop in de loop der jaren diverse vondsten uit de Romeinse Tijd zijn gedaan. Tijdens dit onderzoek werden in meerdere werkputten in en rond al aangelegde funderingen en heipalen archeologische sporen aangetroffen, bestaande uit geclusterde afvalkuiltjes met concentraties handgevormd en Romeins aardewerk, paalkuilen en enkele greppels. Overig vondstmateriaal omvat naast aardewerk en dierlijk botmateriaal onder meer metaal, glas, bouw materiaal en natuursteen. De vondsten zijn te dateren in de Romeinse Tijd; het handgevormde aardewerk gaat terug tot de Late IJzertijd. Gezien de verspreide ligging van meerdere kleine werkputten zal mogelijk bij de einduitwerking meer duidelijkheid verkregen worden over de precieze aard en functie van de aangetroffen sporen en resten.

ArcheoMedia BV, Senne Diependaele

Alblasserdam * Plan Nieuw Kinderdijk | De aanleiding voor het archeologische onderzoek werd gevormd door de voorgenomen sloop en nieuwbouw in het 'Plan Nieuw Kinderdijk'. In 2005 is al een karterend en waarderend booronderzoek verricht, waaruit bleek dat zich in het noordelijke deel van de wijk een donk bevindt, op een diepte van 3 tot 4 m onder het maaiveld. Hierop werden sporen van bewoning uit het Mesolithicum en/of Neolithicum aangetroffen, bestaand uit brokjes houtskool, (vis)bot, vuursteen en stukjes hazelnoot.

Naar aanleiding van de op de onderzoekslocatie verrichte onderzoeken werd aanbevolen de aangetroffen archeologische resten op de donk in situ te behouden en te beschermen. Bij de uitvoering van de bouwplannen moest rekening worden gehouden met de ligging van de donk, wat ook betekende dat er geen heipalen in geslagen mochten worden. Het was echter niet mogelijk de vindplaats volledig in situ te behouden. Wel is het palenplan aangepast: in plaats van het maximale aantal van dertig heipalen door de kern van de vindplaats worden tien zwaardere heipalen gebruikt om op deze wijze de schade te beperken. Behalve de aanpassing van het palenplan op de kern van de vindplaats, zijn ook op de rest van de donk de plaatsen van de heipalen voorgeboord, om zodoende de archeologische informatie en resten van de gehele donk te onderzoeken. In totaal zijn hiervoor 120 mechanische boringen (Aqualock-boringen) uitgevoerd.

Het grootste deel van de boorkernen is gezeefd. De residuen zijn bekeken op de aanwezigheid van archeologische resten. Het beeld uit het voorgaande onderzoek, dat zich op de oostelijke rand van de onderzoekslocatie een prehistorische vindplaats bevindt, wordt bevestigd: er zijn namelijk wederom twee fragmenten vuursteen aangetroffen, waarvan één is gebruikt als een krabber. Ook de bot- en houtskoolaantallen zijn op het oostelijke deel van de donk duidelijk het hoogst. Rondom de donk werd houtskool aangetroffen in grote of minder grote hoeveelheden. Ook werd op het meest westelijk deel een flinke hoeveelheid botmateriaal van haas gevonden.

Een deel van de geboorde kernen is niet direct gezeefd, maar als intacte kern uit de Aqualock-boor bewaard. In overleg met specialisten van BIAX en ArcheoPro is hieruit een selectie

gemaakt, waarop nader daterend, botanisch en micromorfologisch onderzoek wordt uitgevoerd. Zodra de resultaten van deze onderzoeken zijn afgerond, hebben we een zeer goed beeld van de natuurlijke omgeving van de vindplaats en kunnen we meer uitspraken doen over het karakter van de vindplaats, bijvoorbeeld of het een permanente of tijdelijke woonplaats was.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar, Luitzen Nijdam & Margriet Tump

Albrandswaard * Koedood | In opdracht van de Ontwikkelingsmaatschappij Midden-IJsselmonde is het verleggen van de watergang Koedood in juni 2006 archeologisch begeleid. Voorafgaand aan de begeleiding heeft de archeologische inventarisatie van het plangebied ‘Koedoodzone’ plaatsgevonden. De werkzaamheden leverden vijf kleine plekken met een concentratie van houtskool op in de top van stroomgordelafzettingen behorend tot de Afzettingen van Gorkum. Aangezien vondsten die onmiskenbaar van antropogene oorsprong zijn in vier van de vijf concentraties ontbreken, is het moeilijk vast te stellen of deze het resultaat zijn van menselijke activiteiten in het verleden. In zeefmonsters van de vijfde houtskoolplek werden echter verbrande visresten (karperachtigen en snoek) aangetroffen. De omvang van de concentratie en de aard van het vondstmateriaal geven aan dat het om een zeer kortstondig – wellicht eenmalig – gebruikte plek op de oeverwal van een kreek gaat. Gelet op de stratigrafische positie kan de plek in het Late Neolithicum worden gedateerd.

*Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
M. Stronkhorst & J.M. Moree*

Bernisse – Geervliet * Schoolstraat | De sloop van een veeschuur, die teruggaat tot de 19de eeuw, ten behoeve van woningbouw gaf aanleiding tot een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van boringen en vier kleine opgravingsputten. In de diepere ondergrond van het onderzoeksterrein bevinden zich metersdikke ophogingslagen van vuile klei en mestafval die in ieder geval vanaf de 13de eeuw dateren. In de putten en boringen waren geen vloer- of loopniveaus te onderscheiden. Stellig is het terrein onder meer door de bewoners aan de Tolstraat, een van de oudere wegen van Geervliet, lopend langs de haven, gebruikt om (agrarisch) afval te dumpen op het lager gelegen achterterrein.

De sporen in de ondiepere ondergrond dateren uit circa 1400 (tonput), uit de 15de eeuw (muurwerk en aardewerk riool) en uit de 19de/20ste eeuw (de veeschuur en zijn directe voorganger). De sporen van muurwerk uit de 15de eeuw en het riool zullen deel hebben uitgemaakt van de achtererven van panden aan de Tolstraat. Voor de tonput zal dit vast ook gelden, al kan niet worden uitgesloten dat de put behoort heeft tot een ondiep en tot nu toe onbekend pand aan de Schoolstraat. Van de schuur, die tot in de jaren zeventig diende als koeienstal, is de omtrek en een deel van de indeling – goten, standplaats voor de koeien en de voerplaats – vastgesteld.

*Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
G.F.H.M. Kempenaar & M.C. van Trierum*

Binnenmaas – Westmaas * Munnikenweg | In het noorden van plangebied ‘Munnikenweg’, ten noorden van de Munnikenweg, zijn sporen gevonden van bewoning uit verschillende periodes. De oudste dateren uit de Bronstijd. Het gaat mogelijk om een drie/vierscheppig woonstalhuis zoals er ook te Zijderveld en Dodewaard zijn gevonden. Deze bewoning bevond zich vermoedelijk op de oeverwal van de toenmalige Oude Maas waarvan de Binnenbedijkte Maas een overblijfsel is. Bij de bewoning zijn verschillende palenrijen gevonden,

die waarschijnlijk de restanten zijn van een enkelvoudig hekwerk dat een akker of gebied afbakende. Dit hekwerk bestond uit elzen paaltjes, wat niet verwonderlijk is gezien het veelvuldig voorkomen van elzen in oeverwalbegroeiing. De relatie tussen de bewoningsporen en de vondstrijke horizont die is aangetroffen in werkput 13 dient nog nader onderzocht te worden. De vondsten uit deze laag, aardewerk en bot, zijn met enige zekerheid te plaatsen in de Vroege of Midden-Bronstijd.

In werkput 12 zijn sporen aan het licht gekomen van een onbepaalde structuur uit de IJzertijd. De datering is volledig gebaseerd op de talrijke fragmenten aardewerk die in dezelfde vondstenlaag zijn gevonden; enkele scherven komen uit de paalsporen zelf. Dit aardewerk is op basis van vorm, versiering en technische kenmerken geplaatst in de 'Broekpolder I-groep' die eerder werd geïdentificeerd door Van Heeringen (Van Heeringen 1992). Deze groep wordt gedateerd tussen 375 en 200 voor Chr.

De Romeinse sporen die in het plangebied verwacht werden, zijn beperkt gebleken. Een aantal greppels lijkt ontstaan in het Romeinse kleipakket en op dezelfde plaats in de stratigrafie is in werkput 4 een 'akkerlaag' herkend. Verspreid over het plangebied en het aanpalende strandje van de Binnenbedijkte Maas zijn enkele scherven gevonden, waarvan de meerderheid een datering heeft in de Midden-Romeinse Tijd.

De vele overblijfselen van doorbraakgeulen die zowel in het noorden als in het zuiden zijn aangetroffen, zijn terug te voeren op de Duinkerke III-transgressies. De vondstrijke geul in werkput 13 is op basis van het aardewerk gedateerd tussen 1300 en 1500, en daarmee ná de aanleg van de dijk op de Munnikenweg in 1357. Mogelijk is hij zelfs gevormd tijdens de Elizabethsvloed van 1421. Waarschijnlijk zijn de geulen ten zuiden van de dijk dan van vóór 1357.

B AAC bv, L. Haijemaïje

Brielle * Seggelant Noord | Van 25 januari tot 1 februari 2006 is, volgend op een inventariserend veldonderzoek in 2005, gedurende vier dagen een definitief onderzoek in het plangebied 'Brielle Seggelant-Noord' uitgevoerd. Drie vindplaatsen (1, 3 en 5) zijn door middel van werkputten onderzocht op archeologische waarden.

Vindplaats 1 is gelegen in het zuidwesten van het plangebied. Hier bevinden zich zuidoost-noordwestgerichte geul- en oeverafzettingen. Ten noordoosten van de oeverwal ligt de geul; het komgebied ligt aan de zuidwestzijde. In het zand van de oeverwal zijn mogelijk sporen aangetroffen. De sporen zijn lastig te duiden; ze zouden van menselijke, maar ook van natuurlijke aard kunnen zijn. In het zand van de oeverwal zijn vijf scherven van aardewerk gevonden op een diepte van 2,93 m onder N.A.P. Het materiaal is weliswaar licht verweerd, maar het vertoont geen sterk afgeronde randen, zodat het niet verspoeld is. Een specifieke cultuuraanduiding van het aardewerk is lastig, maar gedacht kan worden aan een datering van eind Neolithicum/begin Bronstijd.

Vindplaats 3 betreft een gedeelte van een nederzettingsterrein. Er zijn elf stuks staand hout aangetroffen. Uit de gevonden paalsporen is geen herkenbare structuur te herleiden. Het vondstmateriaal (in totaal 124 fragmenten aardewerk: inheems en Romeinse import, drie fragmenten van een maalsteen en een slijpsteen, huttenleem en één botfragment) is alleen afkomstig uit antropogene ophogingspakketten en niet uit specifieke contexten, zoals greppels, waterputten of haarden. De zone van vindplaats 3 wordt geïnterpreteerd als de periferie van het nabijgelegen nederzettingsterrein. Dit nederzettingsterrein is in 1990 ontdekt en geïnventariseerd en deels opgegraven in 1998 en 2000 (Stronkhorst 2006). Bij vindplaats

5 zijn twaalf stuks staand hout, twaalf fragmenten inheems aardewerk en vier fragmenten Romeins aardewerk gevonden. De vindplaats dateert uit de Romeinse Tijd.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, M. Stronkhorst

Delft * Nieuwe Markt | Ten behoeve van de plaatsing van drie ondergrondse afvalcontainers werd een gat van 5 x 2,5 m en 3 m diep gegraven aan de noordwestzijde van de Nieuwe Kerk. Uit historische bronnen en eerder archeologisch onderzoek (Groen 2005) was reeds gebleken dat zich op deze plek een parochiale begraafplaats uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd bevond. Tijdens het archeologisch onderzoek zijn 27 graven aangetroffen. Hiervan behoren er minstens zeven toe aan kinderen. Alle inhumaties werden aangetroffen in een kist. Het merendeel van deze kisten was trapeziumvormig, een typologisch kenmerk dat de graven een postmiddeleeuwse datering geeft. De kisten zijn voornamelijk gemaakt van inferieur dennenhout, wat erop wijst dat de doden afkomstig waren uit de armere lagen van de samenleving. Op één na zijn de overledenen begraven met hun voeten in oostelijke richting. Her en der zijn tussen de kisten losse concentraties skeletmateriaal gevonden. Deze zijn geïnterpreteerd als de restanten van ruiming van oudere graven.

De resultaten van deze opgraving sluiten goed aan bij het beeld van deze begraafplaats zoals dat ontstaan is tijdens een grotere opgraving in 2004 aan de westzijde van de Nieuwe Kerk. Het skeletonderzoek van beide opgravingen vindt op dit moment plaats, maar voorlopige conclusies maken duidelijk dat zowel mannen, vrouwen als kinderen op dit kerkhof werden begraven. Bovendien sluiten de geschatte percentages begraven mannen, vrouwen en kinderen goed aan bij de procentuele verdeling die kenmerkend is voor pre-industriële kerkhoven (Groen 2005).

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, M. Kerkhof

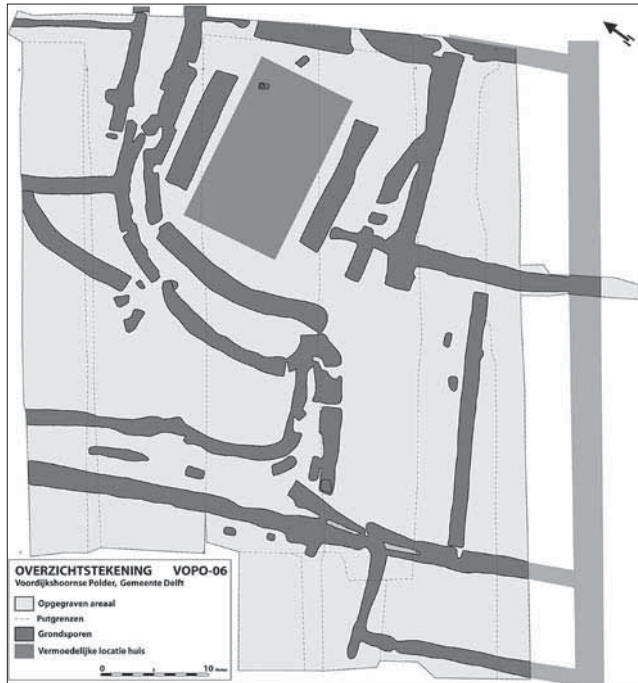
Delft * Technopolis | Aan de zuidoostzijde van de bebouwde kom van Delft ligt het gebied 'Technopolis'. Hier wordt door de Technische Universiteit een *science park* ontwikkeld. In het kader daarvan vindt in dit gebied sinds 2003 archeologisch vooronderzoek plaats. In 2005 en 2006 is op twee locaties binnen het gebied proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Tijdens de campagne van 2005 werden enkele sporen uit de Romeinse Tijd aangetroffen. Hierbij gaat het om verkavelingsgreppels die goed aansluiten bij het uitgebreide verkavelingssysteem dat al in 2003 in het gebied werd aangetroffen (Bult & De Bruin 2005). Tijdens het onderzoek in 2006 zijn wederom greppels uit de Romeinse Tijd aangetroffen. Deze greppels vormen een belangrijke aanvulling op het bestaande beeld, omdat op basis van oversnijding en oriëntatie kon worden vastgesteld dat er minstens twee fasen vertegenwoordigd zijn binnen het verkavelingssysteem (Jongma 2006).

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, M. Kerkhof

Delft * Voldersgracht | In maart 2006 is archeologisch onderzoek gedaan aan de Voldersgracht 21 te Delft. Het terrein was ernstig verstoord en de aangetroffen sporen bestonden voornamelijk uit de dieper ingegraven beerputten die in het (verre) verleden al waren geleegd. Daarnaast zijn er enkele funderingen aangetroffen van het pand van het Sint-Lucasgilde en de kapel van het oudemannenhuis. Het oudste aangetroffen materiaal dateert uit de 13de eeuw.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, B. Penning

Afb. 39. Delft * Voordijkshoornse-
polder. De mogelijke locatie van
het huis.

Delft * Voordijkshoornse polder | In de zomers van 2005 en 2006 zijn bij proefsleuvenonderzoek in de Voordijkshoornse polder verscheidene Romeinse greppels aangetroffen, die onderdeel uitmaken van het Romeinse verkavelingssysteem dat veelvuldig wordt gevonden in Delft en omgeving. Daarnaast zijn er twee middeleeuwse nederzettingen aangetroffen. De oudste nederzetting is in de zomer van 2006 opgegraven en dateert uit de 11de en 12de eeuw, de andere nederzetting dateert globaal uit de 13de en 14de eeuw en is nog niet nader onderzocht.

De nederzetting is in mei en juni 2006 door een veldteam van archeologen van de gemeente Delft en de Universiteit Leiden en studenten van deze universiteit onderzocht. Tijdens dit onderzoek werd een oppervlakte van ruim 2500 m² opengelegd, waarin aan drie zijden de begrenzingen van een huis erf vastgesteld konden worden. De vierde begrenzing was vanwege de aanwezigheid van het Voordijkshoornsepad en de aangrenzende woonwijk niet meer te achterhalen. Binnen de opgraving werd een stelsel van greppels en sloten gevonden dat zich om de bewoningskern moeten hebben bevonden. Tevens werd een aantal kuilen gevonden.

Een huisplattegrond werd helaas niet aangetroffen. Dit kan meerdere oorzaken hebben. Behalve dat er aanwijzingen zijn dat (een deel van) het huis erf opgehoogd is geweest, is van een groot aantal sporen slechts de onderste decimeter teruggevonden. Andere sporen tekenden zich nog slechts vaag af. Aangezien de bouwvoor ter plaatse direct op de schone klei ligt, is het aannemelijk dat het terrein in het verleden geëgaliseerd is. Indien de fundering van het huis zich in de ophoging heeft bevonden, is het waarschijnlijk dat deze tijdens de egalisatie verdwenen is. Een andere oorzaak voor het ontbreken van een huisplattegrond kan de funderingswijze van de boerderij zijn. Van vergelijkbare boerderijen uit de Middeleeuwen is bekend dat de palen in relatief ondiepe kuilen stonden. Onder de palen bevindt zich vaak een puinlaag of een houten balk of plank die de constructie ondersteunt.

Tijdens het onderzoek werd regelmatig bouwpuin uit de Romeinse Tijd aangetroffen in de vorm van baksteenfragmenten en natuursteenbrokken. Dit is mogelijk een aanwijzing voor hergebruik ten behoeve van een stiepenconstructie. Een vakwerkconstructie, waarbij het huis op groundbalken gebouwd was, valt niet uit te sluiten. Deze constructiewijze vereist geen diep ingegraven greppels en/of kuilen. De afwezigheid van een huisplattegrond kan ook veroorzaakt zijn door een combinatie van deze factoren.

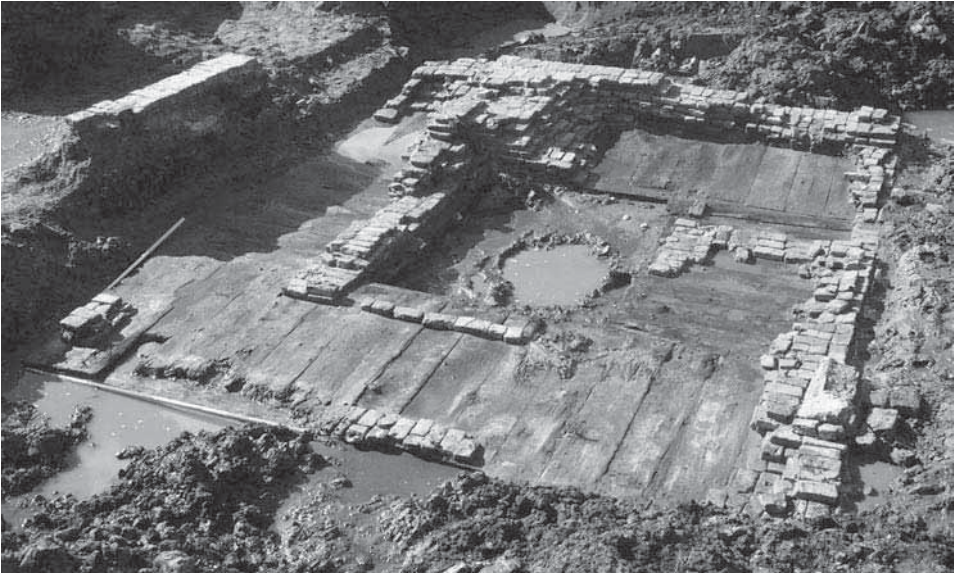
Hoewel het huis zelf niet werd aangetroffen, kon wel de vermoedelijke locatie worden bepaald (afb. 39). Centraal binnen de omgreppingen bevonden zich twee parallelle, langwerpige kuilen, die ongeveer een gelijke lengte hadden. Tussen deze twee kuilen bevond zich een ruimte van ongeveer 2,4 x 1,3 m waar binnen geen verdere sporen werden aangetroffen, op twee kleine kuiltjes na. Het huis zal zich waarschijnlijk op deze locatie hebben bevonden. Een contemporaine boerderij die enige jaren geleden in Delfgauw werd opgegraven, mat ongeveer 17 x 11 m en had prima op dit erf gepast. In de kuilen en greppels rond deze mogelijke huisplaats werd een grote concentratie vondstmateriaal verzameld, bestaande uit aardewerk, bot, baksteen, natuursteen en metaal. Deze concentratie is een tweede argument om het huis op deze plaats te lokaliseren.

De bewoning wordt op basis van het gevonden aardewerk gedateerd in de 11de en het begin van de 12de eeuw. Het aardewerk bestaat uit kogelpotaardewerk, waarvan het overgrote deel uit het Duitse Paffrath geïmporteerd is. Verder komen er tuitpotten uit Pingsdorf voor en mogelijk ook aardewerk uit Huy in de Ardennen. De geringe hoeveelheid aardewerk uit Andenne wijst erop dat de bewoning in het begin van de 12de eeuw zal zijn geëindigd. Naast aardewerk werd ook botmateriaal gevonden. De meeste botten zijn van rund en schape, maar er werden ook botten gevonden van paard, hond, varken, vogels en vissen. In grondmonsters zijn grote hoeveelheden verkoolde zaden van gerst aangetroffen. Tot de bijzondere vondsten behoren een benen glis of schaats en een benen kaardkam.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, Epko J. Bult, J. de Bruin & B. Penning

Delft * Zuidpoort / Ursulaklooster | In het kader van geplande nieuwbouw in het gebied ‘Zuidpoort’ werd in de zomer van 2006 een grootschalige opgraving uitgevoerd in het zuidelijk deel van de Delftse binnenstad. Op het te ontwikkelen terrein bevond zich ooit één van de grootste kloosters van Delft, het Sint-Ursulaklooster, oftewel het ‘Convent tot Sint Ursule te Delft int Oosteinde’. Dit klooster behoorde tot het kapittel van Utrecht en werd bewoond door zusters van de derde orde van Sint-Franciscus. De exacte stichtingsdatum van het klooster is onduidelijk; wel is bekend dat de kapel werd ingewijd in 1454. In 1573 werd het klooster opgeheven en in 1596 werd begonnen met het slopen van de kloostergebouwen. Vanaf 1605 werd het terrein omgevormd tot een woonwijk voor de uit de zuidelijke Nederlanden uitgeweken Vlamingen.

Het archeologisch onderzoek vond plaats op een terrein van ongeveer 45 x 45 m. Over het gehele terrein werden restanten van de zware funderingen van het klooster teruggevonden. Uit deze periode zijn ook een beerkelder en enkele beer- en waterputten aangetroffen. Tot de vondsten uit deze putten behoren onder andere twee houten beelden, één van Christus aan het kruis en één van een vrouwelijke heilige, een met leer omtrokken houten omslag van een boek en diverse goed geconserveerde metalen voorwerpen. Van de woonwijk die na 1600 op het terrein verrees, zijn talrijke funderingen en stenen vloeren aangetroffen. In het grote aantal beer- en waterputten uit deze periode zijn voorwerpen aangetroffen die bij ver-

Afb. 40. Delft * Zuidpoort. Overzichtsfoto van de fundering van een pottenbakkersoven.

schillende ambachten zijn gebruikt, zoals kantklosjes en spintollen. Verder is er een enorme hoeveelheid pottenbakkersafval aangetroffen. Het betreft hier onder andere productieafval van plateelbakkerij 't Hart', waar tussen 1678 en 1782 majolica en faïence werd vervaardigd. Op het voormalige terrein van deze plateelbakkerij werd ook de zware fundering van de pottenbakkersoven blootgelegd (afb. 40). Deze rechthoekige fundering was 5,96 x 4,85 m groot en opgebouwd uit een raster van houten balken, opgevuld met heipalen, met daarop een plankenvloer en vervolgens de zware, bakstenen muren van de oven.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, M. Kerkhof

Den Haag * Eisenhowerlaan | In de zomer van 2006 is er archeologisch onderzoek verricht op het terrein van de voormalige Statenhof en de Van Goghzaal (Meurkens en Hamburg 2007). Aanleiding voor het onderzoek is een grootschalige herinrichting van het 'World Forumgebied'. Tijdens de bouw van het Congresgebouw in 1964 waren al een neolithische slijpsteen en een geweihamer uit de Bronstijd gevonden. In de directe omgeving (Churchillplein) zijn tijdens opgravingen keerploegsporen en greppels uit de Late IJzertijd in combinatie met maalsteenfragmenten van tefriet en aardewerk gevonden (Magendans & Waasdorp 1990). Tijdens waarnemingen in het voorjaar van 2006 bleek dat de prehistorische bodem onder de parkeerkelders van de Statenhof en de Van Goghzaal nog intact was. In verband met de bouwwerkzaamheden zou deze laag alsnog verstoord worden, wat verder onderzoek noodzakelijk maakte. De onderzoekslocatie bevindt zich op de overgang van strandwal naar strandvlakte en bestaat uit Oud-Duinafzettingen. In de lagere delen van het terrein gaat de bodem in de top van het Oude Duin over in een laag weinig zand. De prehistorische bodem waarin deze resten lagen, was afgedekt door een metersdik pakket Jong-Duinzand.

Het onderzoek leverde resten uit de Midden-Bronstijd en de Late IJzertijd op. De archeologische resten bevonden zich in twee stratigrafisch gescheiden niveaus en bestonden

hoofdzakelijk uit greppels, ploegsporen, eergetouwkrassen en twee waterkuilen. Zeer bijzonder is de vondst van een drieschepige huisplattegrond, uit een bewoningsfase uit de Midden-Bronstijd. C14-onderzoek van houtskool uit een van de paalgaten leverde een datering op tussen 1270 en 1020 voor Chr. Behalve de plattegrond zijn resten van omheiningen gevonden die mogelijk dienden als erf- of akkerafscheiding. Dat het om akkers gaat, blijkt uit de resten van eergetouwkrassen in vrijwel alle putten.

Het aardewerk uit deze sporen bestaat uit onversierde scherven. Als magering is grotendeels gebruik gemaakt van (grof) potgruis, (grof) steengruis of een combinatie hiervan, soms aangevuld met grind en mogelijk zand. Op basis van wanddikte, afwerking en baksel kan deze groep gedateerd worden in de Midden-Bronstijd, wat goed overeenkomt met de C14-datering. Het is dan wel opvallend dat gebroken kwarts geheel ontbreekt als mageringmateriaal. Andere vondstcategorieën uit deze periode ontbreken vrijwel geheel.

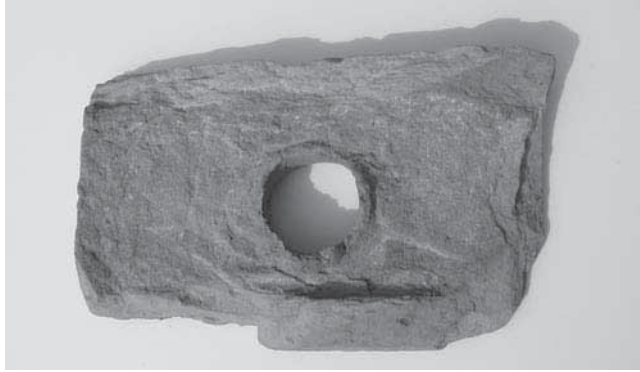
Het bronstijdniveau is afgedekt met een pakket stuifzand waarop in de IJzertijd een nieuwe bodem is gevormd. Op dit niveau zijn greppels en keerploegkrassen aangetroffen, vergelijkbaar met die van het Churchillplein. Resten van de bijbehorende nederzetting zijn niet gevonden; de verwachting is dat deze hoger op het duin gelegen heeft. De afstand tussen de greppels is gering en het lijkt daarom waarschijnlijker dat ze hebben gefunctioneerd als ontwateringsgreppel dan dat ze gebruikt zijn als akkerafscheiding. Behalve greppels zijn ook nog enkele waterkuilen aangetroffen. De scherven uit deze sporen bestaan hoofdzakelijk uit met potgruis gemagerd aardewerk. Opmerkelijk is het hoge aantal versierde scherven. De versieringen bestaan hoofdzakelijk uit nagel- en vingertopindrukken in verschillende patronen en kamstreek- en groefversieringen. Verkoelde resten aan de binnenkant van een van de scherven leveren een C14-datering op tussen 360 en 90 voor Chr. Vergelijking op typologische gronden met ijzertijdcomplexen (Van Heeringen 1992) wijst op een datering in het midden van de 3de eeuw voor Chr. Een andere vondst is bijvoorbeeld een maalsteenfragment van tefriet met een licht concaafvlak. Botanische resten uit een van de waterkuilen wijzen op door de mens verstoorde grond, tuinen of erven. Ook zijn er biesen en zeggen die afkomstig zijn van natte terreinen. Bot is in geringe mate aanwezig en bestaat hoofdzakelijk uit kiesfragmenten van rund en schaap of geit.

Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, afdeling Archeologie, E.E.B. Bulten

Den Haag * Uithofslaan | In de periode van 24 april tot en met 8 november 2006 is het archeologisch onderzoek aan de Uithofslaan voortgezet. In het toekomstige woongebied zijn zeven vindplaatsen door middel van booronderzoek en proefsleuven gekarteerd (Thanos 2000; Van Rooij 2005). Enkele van deze vindplaatsen zijn voor een deel in 2003 en 2005 archeologisch onderzocht (Pavlović 2006, Waasdorp 2004). Inmiddels is het onderzoek op vindplaatsen 1, 3 en 6 afgerond en is van vindplaats 4 de noordelijke helft opgegraven. De uitwerking van de opgravingsgegevens is een enorme klus en bevindt zich nog in een pril stadium. Echter kan nu al gezegd worden dat de locatie Uithofslaan een wezenlijke bijdrage kan leveren aan het regionale onderzoek naar de rurale bewoning van Zuidwest-Nederland in de Romeinse periode.

Het vruchtbare kleigebied achter de duinen van het Zuidwest-Nederlandse kustgebied bood aan de lokale bevolking, de Cananefaten, vanaf de late 1ste tot in de vroege 3de eeuw na Chr. goede bestaansmogelijkheden op zowel het gebied van de landbouw als de veeteelt. De bewoning concentreerde zich op de hoger gelegen oeverwallen van het krekensysteem

Afb. 41. Den Haag * Uithofslaan.
Fragment van een Romeinse holle
baksteen.

van de Gantel, een getijdengeul die ter hoogte van de Maasmond in verbinding stond met de open zee.

De bewoningssporen uit de Romeinse periode betreffen enkele omgreppelde erven. Hier zijn diverse sporen gevonden, ook van gebouwen. Het gaat om plattegronden van woonstalhuizen en bijgebouwen waaronder spiekers en een zogenaamd *horreum* of graanschuur. Dit had gezien de constructiewijze en de afmetingen van circa 10 x 9 m een aanzienlijke opslagcapaciteit.

Naast sporen van gebouwen zijn enkele erfgreppels en/of verkavelingssloten in kaart gebracht, waarin enkele fasen onderscheiden zijn. In de vullingen van deze sporen is relatief veel Romeins bouw materiaal aangetroffen; het betreft voornamelijk fragmenten van rechte en gebogen dakpannen (respectievelijk *tegulae* en *imbrices*), maar ook aanzienlijke hoeveelheden leisteen. Een opvallend bouwfragment betreft een holle baksteen (*tubulus*) (afb. 41). Bakstenen van dit type werden in de wanden van stenen huizen ingemetseld en vormden zo een onderdeel van het Romeins verwarmingssysteem (*hypocaustum*).

De aanzienlijke hoeveelheden Romeins bouw materiaal wijzen indirect op stenen gebouwen in de (nabije) omgeving; op de onderzochte vindplaatsen echter zijn daar tot nu nog geen sporen van aangetroffen, maar in de nabijheid van de onderzoekslocatie is door de AWN begin jaren zeventig van de vorige eeuw in een kas aan de Poeldijkseweg een deel van een gebouw met tufstenen fundamenteën vrijgelegd.

Uit de vulling van een erfgreppel komen enkele fragmenten van een natuurstenen altaar van grijze zandsteen. Gezien de context van een inheemse nederzetting betreft het een unieke vondst binnen de (Haagse) regio. Het grootste fragment komt van de linkerbovenhoek van het altaar, waarop de letter H te zien is waarmee de oorspronkelijke wijdingstekst begon. Dergelijke altaren konden bijvoorbeeld gewijd zijn aan een (lokale) godheid. De fragmenten zijn wat decoratie en grootte betreft vergelijkbaar met een altaar uit Houten-Tielandt gewijd aan de Bataafse godheid Hercules Magusanus. Twee eveneens bijzondere vondsten zijn een tinnen bord en een gegoten bronzen zalf- of wierookvat. Dit laatste is aan de buitenzijde rondom gedecoreerd met een in reliëf aangebracht repeterend motief van ruiter (?) en paard (afb. 42). Het betreft hier kostbare objecten, die niet zomaar weggegooid zullen zijn; ze kunnen een rol gespeeld hebben bij rituele deposities. De relatief grote hoeveelheden Romeins vondstmateriaal in de Cananefaatse nederzettingen aan de Uithofslaan vormen een belangrijke indicatie voor de mate van romanisatie van de lokale inheemse bevolking in met name de 2de eeuw na Chr.

Afb. 42. Den Haag * Uithofslaan.
Bronzen zalf- of wierookvat uit de
Romeinse Tijd.

Behalve bewoningssporen uit de Romeinse Tijd zijn ook laatmiddeleeuwse sporen onderzocht die in verband kunnen worden gebracht met activiteiten op en rondom de Uithofboerderij waarvan de 13de-eeuwse fundamenten in 2005 op vindplaats 1 zijn gelokaliseerd en onderzocht (Pavlović 2006). Een van de meest opvallende sporen betreft een deels intacte bakstenen vloer van circa 7x7 m, vervaardigd van (hergebruikte?) kloostermoppen van het formaat 31x14x8 cm (afb. 43). Er zijn geen sporen gevonden die wijzen in de richting van een overkapping. De vloerconstructie zelf is opmerkelijk; de vloer loopt namelijk richting noordwesten flink af. De functie blijft vooralsnog onduidelijk, maar gedacht kan worden aan activiteiten rondom het aan- en afvoeren van (landbouw)goederen.

Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, afdeling Archeologie, Andelko Pavlović

Dordrecht * Amnesty Internationalweg | Het archeologisch onderzoek in de gemeente Dordrecht heeft zich in 2006 vooral gericht op het onderzoek naar het buitengebied van vóór de Sint-Elisabethsvloed. Jarenlang werd aangenomen dat de archeologische sporen uit de periode 1000 tot 1421 na Chr. door overstromingen verstoord zouden zijn. De laatste jaren is dat beeld sterk gewijzigd, mede dankzij een lange reeks booronderzoeken en in 2006 ook door een aantal opgravingen. Bij aanvang van het jaar was al wel duidelijk geworden dat de originele bodemopbouw op veel plaatsen slechts licht getopt was. Maar op wat beperkte aanwijzingen na ontbrak het aan gegevens waaruit bijvoorbeeld de plaats van de verdronken dorpen, de richting van percelering en de infrastructuur konden worden afgeleid.

Het onderzoek naar het verdronken middeleeuwse cultuurlandschap van Dordrecht is nog maar net begonnen en in deze fase zijn ook kleine resultaten, zoals de richting van middeleeuwse oude sloten, van groot belang. Tijdens archeologisch onderzoek, in de zomer van 2006 uitgevoerd aan de Amnesty Internationalweg, zijn op een veenterp (vlak onder

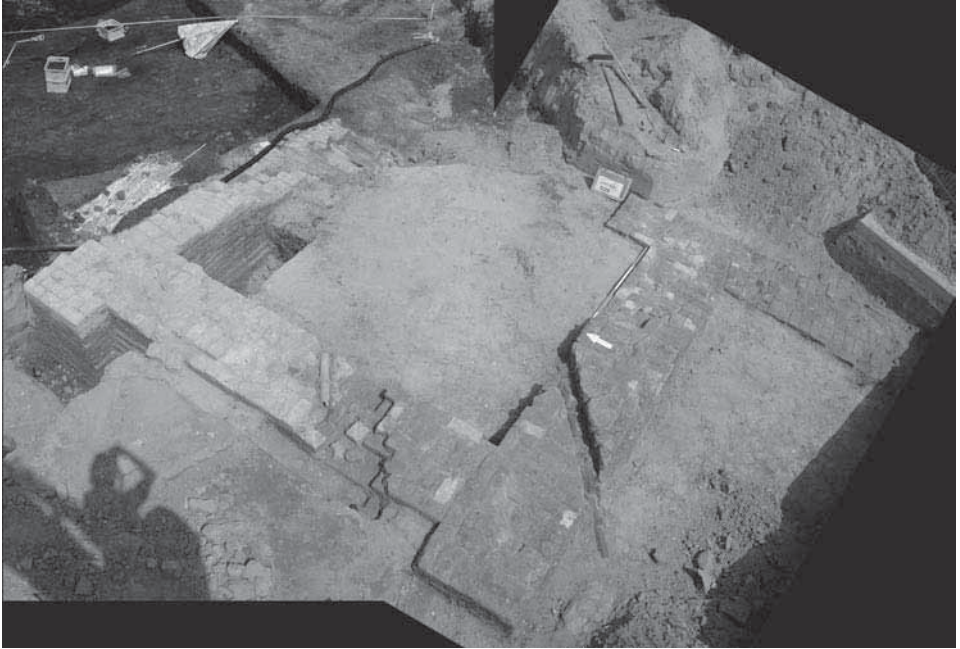

Afb. 43. Den Haag * Uithofslaan. Vloerconstructie van kloostermoppen op het erf van de Uithofboerderij.

het maaiveld) middeleeuwse muurresten gevonden van een kerktoren, een grafveld met menselijke resten, waterlopen (vermoedelijk een zijarm van de Dubbel) met vlechtwerkbeschoeiingen, afvaldumpplaatsen, een fuik en twee uitgeholde boomstamduikers.

De muur, die al op 30 tot 50 cm onder het maaiveld werd aangetroffen, bleek te zijn opgemetseld uit kloostermoppen van een steenformaat dat in de Late Middeleeuwen werd gebruikt. De plattegrond was van een min of meer vierkant gebouw van circa 6x5 m, met steunberen aan de buitenkant en aanzetten naar het schip (afb. 44). In de omgeving lag fragmentarisch bouw materiaal, dat vermoedelijk door erosie en waarschijnlijk door de sloop van een deel van de toren na het verlaten van de kerk daar terecht is gekomen. De gevonden graven, van zestien volwassen individuen (mannen en vrouwen) en een peuter van anderhalf tot twee jaar, waren west-oost georiënteerd. Ze lagen aan de noordkant van de opgegraven muur. De eerste vijf graven werden compleet met houten kist aangetroffen, sommige nog met deksel. Het hout van de kisten is merendeels afkomstig van els en eik. Het is mogelijk deels hergebruikt (scheeps)hout. De uitvoering van de 'kisten' wisselde onderling sterk.

Iets verder op het terrein werd een bodempakket gevonden dat leek op een afvalstortplaats in een rivierarm. In de grond waren houten paaltjes en tenen vlechtwerk te zien, mogelijk van een beschoeiing. Naast dierlijk bot en puin werd in deze stortlaag ook rijk versierd 14de-eeuws aardewerk gevonden en vondsten van metaal, zoals enkele insignes, broches en

Afb. 44. Dordrecht * Amnesty Internationalweg. Het fundament van een kerkstoren.

Afb. 45. Dordrecht * Amnesty Internationalweg. Houten duiker in situ.

Afb. 46. Dordrecht * Amnesty Internationalweg. Fuik van gevlochten wilgentenen.

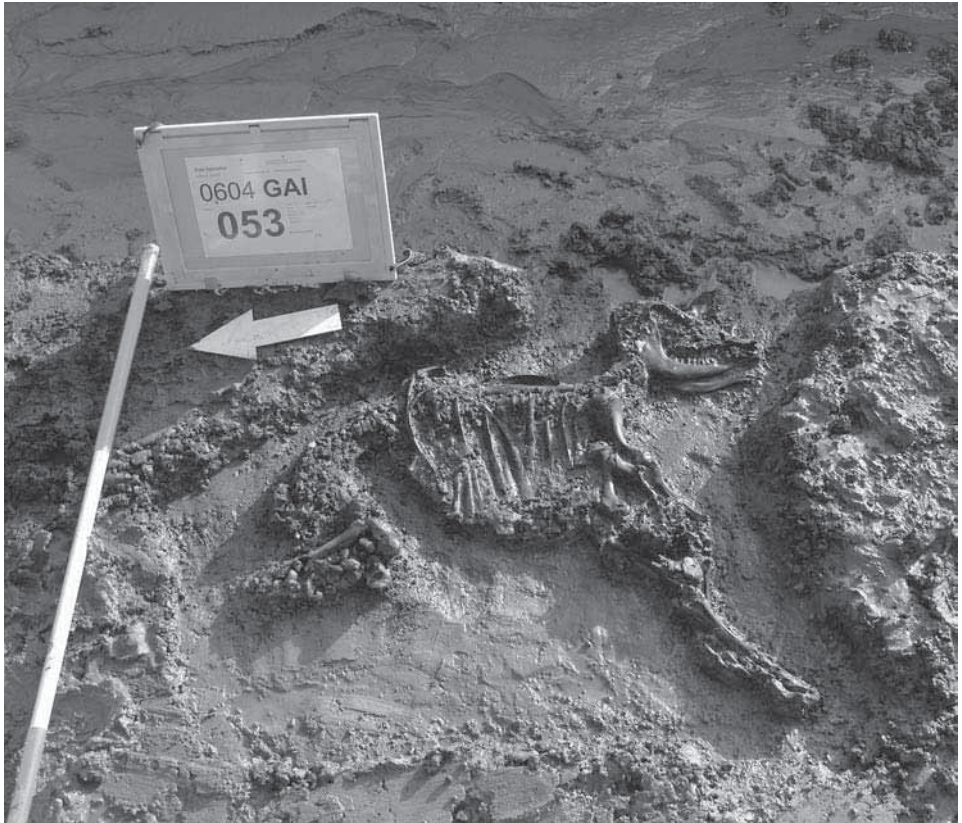

gereedschappen. Ook werd een wetsteen en een stukje glas van een glas-in-loodraam boven de grond gebracht. Slechts een klein deel van deze afvalstort is opgegraven; de rest zal bewaard blijven.

Zo'n 50 m ten noordwesten van de kerktoren werd een noord-zuid georiënteerde uitgeholde boomstam gevonden van ruim 11 m lang, bestaande uit twee helften, verbonden met houten pennen en touw van gevlochten tenen (afb. 45). Onder een uiteinde van deze duiker werd een merkwaardige vondst gedaan: de complete schedel van een varken. De schedel is echter niet normaal: de onderkaak vertoont een buitengewoon groot gat met botwoekeringen eromheen. Het varken heeft een enorm gezwel gehad aan zijn onderkaak en heeft daar in ieder geval enige tijd mee doorgeleefd. Parallel aan de eerste duiker werd, 30 m naar het oosten, een tweede gevonden. Vlak daarbij werd tevens een visfuik/korf van gevlochten éénjarige wilgentenen ontdekt (afb. 46). We noemen de uitgeholde boomstammen vooralsnog 'duikers' (waterdoorgangen ergens onderdoor). Zij komen uit in een zijarm van het riviertje de Dubbel via een door mensenhanden gegraven geul of kom. Het is een vroeg waterbouwkundig werk, waarschijnlijk bedoeld om het veen te ontwateren, om landbouwgrond en bewoners te voorzien van water, of ten behoeve van pre-industrieel gebruik, zoals het verven van wol of het kweken van vis. Duikers en/of houten waterlopen zijn niet veel aangetroffen in Nederland en slechts twee exemplaren zijn bewaard gebleven, maar niet één uit 14de/15de eeuwse context. Daarom wordt de langste van de duikers geconserveerd en gerestaureerd.

In het najaar van 2006 werd voornamelijk gegraven op een terrein 250 m naar het noorden. Daar werden opnieuw sloten en een rivierbedding – de andere oever – aangetroffen. Ook hier werd 14de/15de-eeuws aardewerk en dierlijk bot gevonden. Wederom werden uitgeholde boomstammen gevonden, die ongetwijfeld te maken hebben gehad met de waterhuishouding van het gebied. Hoogstwaarschijnlijk hoorde het terrein bij een middeleeuwse boerderij, maar deze is helaas niet gevonden.

Binnen dit deel van het onderzochte gebied werd een compleet skelet van een kalfje opgegraven. Dit lag nog wel helemaal in verband, vreemd genoeg met de voorpoten om een houten paaltje geslagen (afb. 47). Gelegen op het oude oppervlak is het opmerkelijk dat het niet is opgeruimd. Is het kalf misschien verdronken? Met de Sint-Elisabethsvloed van 18 of 19 november 1421 in het achterhoofd is dat een mogelijke theorie. Als dit kalf een drenke-

Afb. 47. Dordrecht * Amnesty Internationalweg. Skelet van een kalf; verdrongen tijdens de Elisabethsvloed?

ling is, dan zou het het eerste 'levende slachtoffer' van de Sint-Elisabethsvloed zijn dat is gevonden. De Sint-Elisabethsvloed als doodsoorzaak van het dier is niet onwaarschijnlijk, omdat onderzoek uitwijst dat het zeven tot negen maanden oude dier in het najaar moet zijn gestorven.

De overblijfselen van (een deel van) de nederzetting die op het 'Gezondheidspark' werd opgegraven, lijken te wijzen op een 'verdrongen' dorp dat na de vloed is verlaten en vergeten. Duidelijk is dat het hier om één van de 'bekende' nederzettingen uit de Grote Waard moet gaan. Vermoedelijk betreft het Wolbrandskerke, de parochie van het Ambacht Nesse, dat in de buurt van het huidige Zuidhoven zou hebben gelegen, ten zuiden van de Dubbel. De plaats van veel van de verdrongen dorpjes is in vergetelheid geraakt, maar onder de klei, het beton of asfalt op het Eiland van Dordrecht, moeten nog minstens tien of elf dorpen en kerken verborgen liggen. Het onderzoek van de laatste jaren geeft aan dat het heel goed mogelijk is dat wij daar meer over te weten kunnen komen dan lang werd gedacht.

Dordts Archeologisch Centrum, D.B.S. Paalman & M. Spanjer

Dordrecht * Krispijn III | Bij het proces van stadsvernieuwing in de wijk Krispijn wordt ook aandacht besteed aan archeologisch onderzoek. De resultaten van het booronderzoek gaven overtuigend aan dat we op het terrein tussen de Jacob en Willem Marisstraat met minstens één verdronken huisterp te maken hadden. Bij de aanleg van twee proefsleuven bleek al gauw dat dit niet het geval was. In beide sleuven werden sporen van percelering aangetroffen. Langs de randen van de sloten werden in de middeleeuwse kleiige ‘bouwvoor’ scherven aardewerk gevonden, die konden worden gedateerd in de periode 1200-1350 na Chr.; voldoende aanwijzingen voor sporen van bewoning in de directe omgeving. De richting van de sloten laat zien dat die, met het oog op het afwateren, niet haaks maar onder een kleinere hoek op de toenmalige rivier de Dubbel zijn gegraven. De verwachte huisterp is hoogstwaarschijnlijk het resultaat van lokaal sterk wisselende klink.

Dordts Archeologisch Centrum, D.B.S. Paalman & M. Spanjer

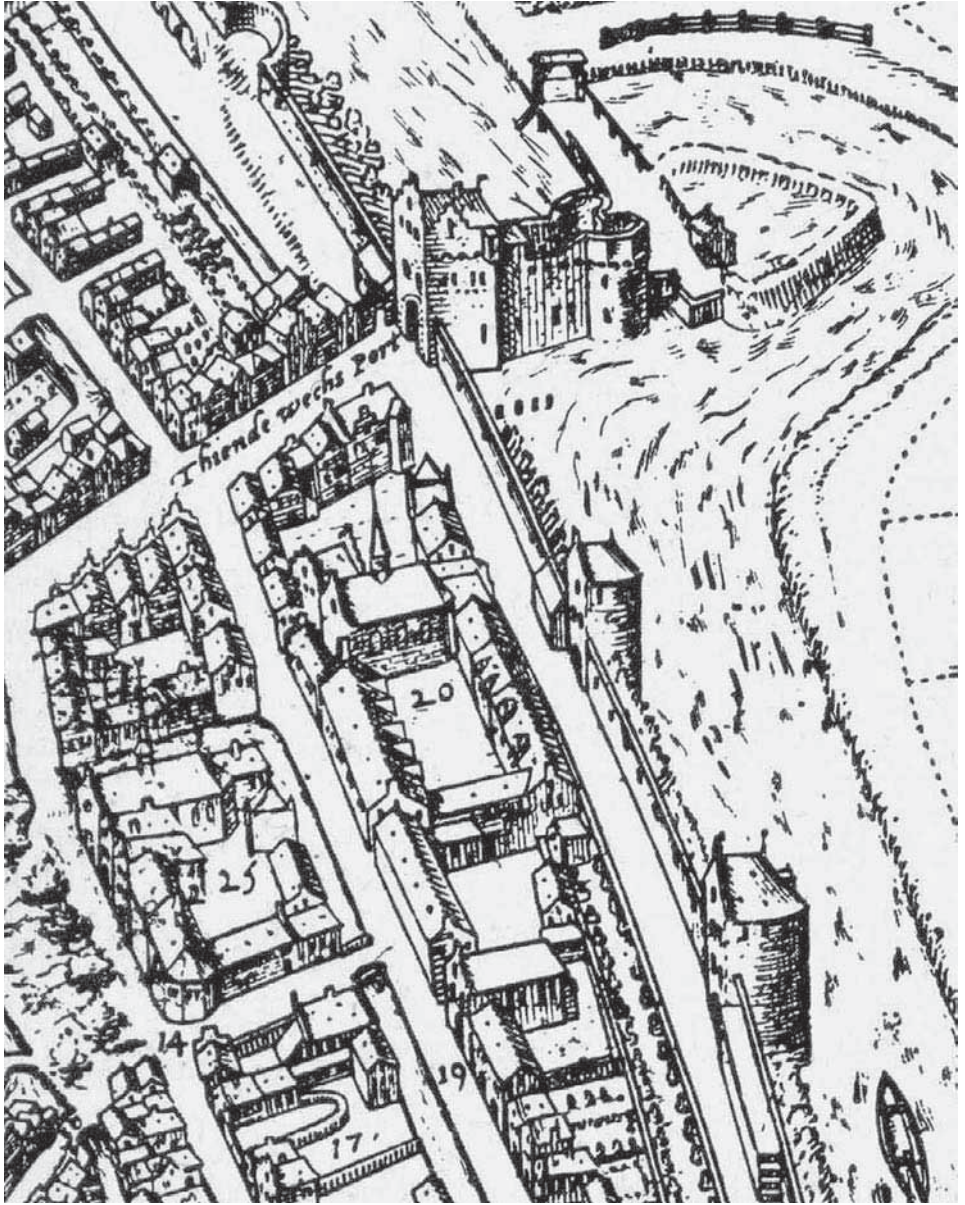
Dordrecht * Overkampweg / Burgemeester Jaslaan | Een kilometer ‘stroomopwaarts’ van de locatie ‘Krispijn III’, in het gebied waar Dubbel en Thure zich ooit splitste, is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. De overgang tussen rivier en oever kwam mooi in beeld. Op de oever werden een aantal paaltjes, paalsporen en greppels/sloten gevonden. De mooiste vondst was een compleet 14de-eeuws zwing, het onderdeel waarmee een paard een wagen of landbouwwerktuig trekt. Uit deze periode zijn weinig vergelijkbare exemplaren bekend. De verzameling van vondsten en sporen lijkt aan te geven dat op korte afstand ooit een middeleeuwse boerderij heeft bestaan. Afhankelijk van de ontwikkelingen op het terrein zal het onderzoek in de toekomst worden voortgezet.

Dordts Archeologisch Centrum, D.B.S. Paalman & M. Spanjer

Gouda * De Drie Notenboomen | Net buiten de Goudse binnenstad wordt op een al jaren braakliggend terrein een nieuwbouwplan ontwikkeld. Voorafgaand aan de nieuwbouw is een karterend en waarderend booronderzoek uitgevoerd. De naam van de locatie verwijst naar de voormalige blekerij ‘De Drie Notenboomen’ waarvan het hoofdgebouw recent is gerestaureerd. Het booronderzoek leverde een groot aantal vondsten op, met name op één perceel. Hier heeft vermoedelijk vanaf de 15de/16de eeuw een stort van stadsafval uit Gouda gelegen.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar

Gouda * Groeneweg / Geuzenstraat | In juli en augustus 2006 is in de Goudse binnenstad gewerkt aan nieuwe riolering en extra voorzieningen voor de opvang van overtollig hemelwater. De Geuzenstraat is archeologisch gezien een uitzonderlijk geval. Het overgrote deel van de straten in de Goudse binnenstad ligt namelijk op een plek waar van oudsher altijd al een straat heeft gelegen. Bij opgravingen betekent dit dat er doorgaans alleen oude straatniveaus aangetroffen worden. Maar bij de Geuzenstraat is dat niet het geval: deze straat is pas na de reformatie aangelegd over het terrein van het Catherinaklooster. Om aan te sluiten op de Tiendeweg werden in 1593 twee panden langs die straat gesloopt. Onder de Geuzenstraat konden de funderingen van die panden dus nog aanwezig zijn. De boringen tijdens het archeologische vooronderzoek stuitten op geringe diepte al ergens op. Of dat funderingsresten waren of een dikke puinlaag, was niet met zekerheid te zeggen. Die vraag moest dus tijdens de graafwerkzaamheden beantwoord worden. Om de hemelwateropslag op de Fluwelensin-

Afb. 48. Gouda * Groeneweg / Geuzenstraat. Het plangebied op een kaart van Braun en Hogenberg uit 1585.

gel af te laten wateren, moest op twee plaatsen een aansluiting gegraven worden. Het betrof smalle sleuven die behoorlijk diep werden aangelegd. De verwachting was dat daarbij zowel ter hoogte van de Groeneweg als van de Geuzenstraat op een deel van de oude stadsmuur zou worden gestoten. Deze delen van het tracé werden daarom opgegraven (afb. 48).

Zowel bij de doorsteek vanuit de Groeneweg als vanuit de Geuzenstraat werd de muur in-

Afb. 49. Gouda * Groeneweg / Geuzenstraat. De stadsmuur in de Geuzenstraat.

derdaad aangetroffen. Op beide plaatsen lagen de restanten vlak naast het wandelpad door het Houtmansplantsoen, op nog geen 40 cm beneden het maaiveld. De muur is onderaan ongeveer 1,20 m dik en wordt naar boven toe smaller tot een dikte van 65 tot 89 cm. De onderkant zat te diep om bereikt te worden. Bij de Groeneweg was duidelijk te zien dat er een extra stuk muur tegen de stadsmuur aan is gemetseld met een ander soort stenen. Of het hier gaat om een steunbeer of een reparatie is nog niet zeker.

De datering van de muur is lastig te bepalen. De onderste stenen zullen in elk geval van rond 1350 dateren, toen de aanleg van de muur aan de oostkant van Gouda begon. Dat blijkt uit verschillende archiefbronnen en oude stadskarten. In de jaren daarna is regelmatig een deel vervangen, bijgebouwd of aangepast. Die nieuwere stukken zijn soms lastig te dateren. Het bovenste deel van de muur is duidelijk anders dan de muur daaronder, dus dat deel moet er later opgezet zijn. Het lijkt erop dat dit deel van de muur al bestond toen er eind 16de eeuw een aarden wal tegen werd opgeworpen, of dat de muur erop gezet is gelijktijdig met de wal. De zichtbare stenen dateren uit de 16de eeuw. Of er nog meer bouwfases te onderscheiden zijn in het onderste stuk van de muur wordt nog onderzocht (afb. 49). De vondst van de stadsmuur is bijzonder. Hiermee is eindelijk duidelijk geworden dat er nog restanten van de stadsmuur aan de oostkant van Gouda bewaard zijn. Tot nu toe waren er vooral aan de zuid- en westkant van Gouda stukken van de stadsmuur opgegraven, met name bij de Vest en de Veerstal.

Afb. 50. Gouda * Groeneweg / Geuzenstraat. Een grape.

Bij het opgraven van het tweede deel van de stadsmuur was in het profiel van de werkput een wal van klei zichtbaar. Die was nodig omdat een stenen muur als verdediging niet meer voldeed sinds de uitvinding van het buskruit en het kanon. Om de kracht van de kanonskogels wat te absorberen, werd een wal tegen de muur aangelegd. De bovenste laag van het opgeworpen pakket was vermengd met organisch materiaal. Dat wijst erop dat hier gras en planten hebben gegroeid. Het zal er in die tijd dus een beetje uit hebben gezien als een groene dijk met daarop een klein stukje stadsmuur. De stadsmuur lag na de 16de eeuw al voor een groot deel onder de grond. Het stuk dat nog wel boven de grond uitstak is in de 19de eeuw, na het in onbruik raken van de muur, afgebroken, waarschijnlijk om als bouw materiaal te dienen. Alles onder de grond was lastig te verwijderen en is dus achtergebleven.

Ook op andere plaatsen is de aanleg van de riolering voorafgegaan door archeologisch onderzoek of zijn de werkzaamheden archeologisch begeleid. Dit heeft leuke vondsten opgeleverd, zoals muren van het Cellebroedersklooster, een vrijwel complete aardewerken pot (afb. 50) en productieafval van paternosters (rozenkransen) die in het klooster gefabriceerd zijn door de monniken. Ook ontdekten we een stuk van een natuurstenen zuil en sporen van muren van gebouwen met een nog onbekende functie.

In de Geuzenstraat zelf troffen we een natuurlijke kleirug aan, die vooraf al werd verwacht. Duidelijk was te zien dat de bodem ter plaatse van de kleirug nauwelijks gezakt is. Waar verderop in de straat nog een archeologisch pakket van meer dan 3 m dik aanwezig is, is het ter hoogte van de kleirug maar een laag van ongeveer 1 m dik. De natuurlijke ondergrond ligt daar dus, voor Goudse begrippen, verrassend dicht aan de oppervlakte.

Zoals verwacht vonden we muren van de panden die in 1593 gesloopt zijn voor de aanleg van de Geuzenstraat. Toevalligerwijs bevonden de muren van twee huizen zich precies in de smalle sleuf die nodig was voor de hemelwateropvang. Tussen die muren was een opening zichtbaar van ongeveer 30 cm. Zeer waarschijnlijk gaat het hier om een zogenaamde osendrop of druipstrook. Deze ruimte tussen twee houten en lemen huizen, met een voorgescreven breedte van één voet (31,39 cm) was nodig vanwege brandgevaar. Daarnaast beschikten de huizen vroeger nog niet over dakgoten. Tussen de huizen in werd dus ruimte gelaten om het water van het dak te laten stromen. Het is wel toepasselijk dat deze antieke voorziening voor wateroverlast nu, tijdens de aanleg van een moderne voorziening voor eenzelfde soort probleem, weer aan het licht kwam.

Op behoorlijke diepte werd een enorm stuk natuursteen gevonden, een zogenaamde ‘blauwe steen’ waarvan de functie nog niet helemaal duidelijk is. Het in twee stukken gebroken brok heeft een grootte van ongeveer 1,5 bij 1 bij 0,5 m en is aan de bovenkant afgerond. Bovenop lijkt een soort van uitgesleten draaicirkel zichtbaar te zijn. Stukken natuursteen van deze omvang worden normaal gesproken in verband gebracht met grote gebouwen, zoals poorten of kastelen. Gezien de diepte waarop dit blok gevonden is, kan het echter geen sloopafval van een poort of kasteel zijn; die waren nog niet gesloopt toen deze steen in de grond verdween. Mogelijk was het stuk wel bestemd voor de bouw van een groot gebouw, maar brak het in tweeën voordat ze het konden gebruiken. De steen kan in dat geval hergebruikt zijn, bijvoorbeeld als stootsteen. Die stenen lagen op hoeken van huizen om te voorkomen dat karren tegen de gevels aan reden en zo het huis beschadigden. Archiefmateriaal uit 1650 spreekt over een blauwe steen in de Geuzenstraat.

Tijdens het plaatsen van de laatste pompput in de Geuzenstraat vonden we ten slotte nog booggewelven van de kelder van een 15de-eeuws pand. Deze kelder loopt door onder het hotel langs de Geuzenstraat, richting het westen. Het is een behoorlijk stevig gewelf, dat bij een fors gebouw zal hebben gehoord. Uit archiefbronnen blijkt dat er op de locatie onder meer een bakker heeft gezeten. Echte verbanden met het klooster aan de andere kant van de straat zijn archeologisch niet aangetoond, maar kunnen er best geweest zijn.

Een van de meest bijzondere vondsten uit de Geuzenstraat is een bord met sgraffito-versiering, gedateerd tussen 1450 en 1500 (afb. 51). Bij de sgraffito-techniek werden decoraties in een deklaag gekrast, waardoor de oorspronkelijke structuur en kleur zichtbaar werden. Meestal werden op dit soort borden religieuze taferelen afgebeeld en dat is ook hier het geval. In het midden is een hart zichtbaar, waarschijnlijk het Heilig Hart, te herkennen aan de wonden in het hart en normaal gesproken aan een vlam erboven, die op dit bord niet zichtbaar is omdat dat stuk van het bord ontbreekt. Links en rechts zijn de handen en voeten van Christus afgebeeld, herkenbaar aan de stigmata, de wonden van de kruisiging. Ook zijn delen van de nagels zichtbaar waarmee Christus gekruisigd is. Op de gehele rand van het bord is de doornenkroon van Christus afgebeeld. Dit bord met een duidelijke religieuze betekenis is aangetroffen in de funderingssleuf van een huis dat in 1593 is gesloopt om plaats te maken voor de Geuzenstraat. Het is verleidelijk om het bord op grond van de religieuze be-

Afb. 51. Gouda * Groeneweg / Geuzenstraat. Gerestaureerd bord met daarop een afbeelding van het Heilig Hart en de handen en voeten van Christus, te herkennen aan de kruisingswonden.

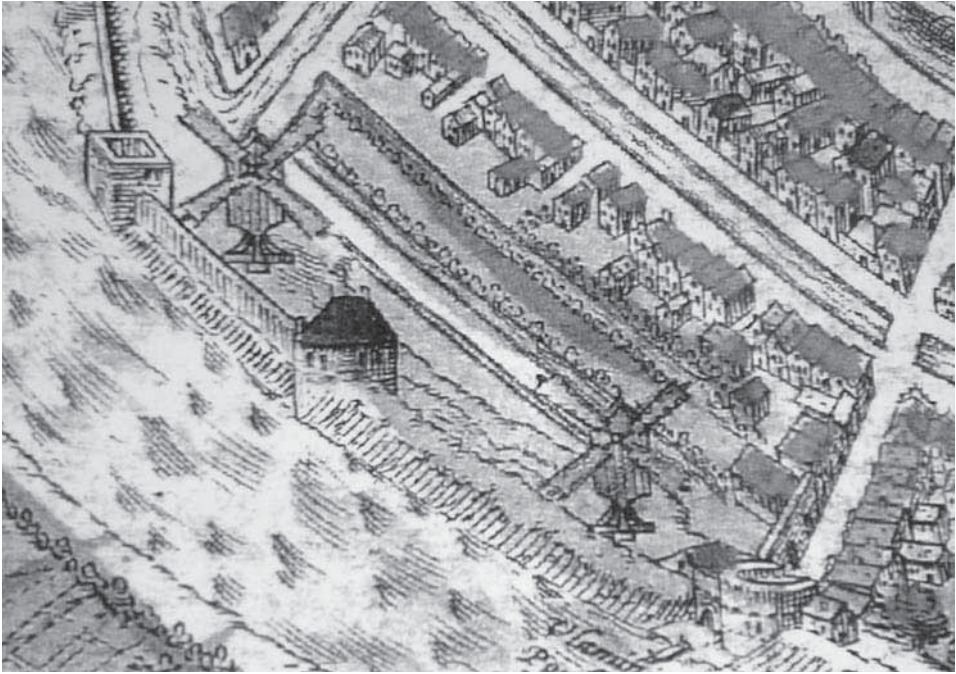
tekenis te koppelen aan het Catherinaklooster, dat in die periode vlakbij was gelegen. Mogelijk kan historisch onderzoek uitwijzen of het huis (gebouwd rond 1500) iets met het klooster te maken had. Ook al weten we nog niet zeker waarvoor het bord heeft gediend, het is in ieder geval een bijzondere vondst. Het bord is gereconstrueerd bij de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurhistorie en Monumentenzorg (RACM).

Gemeente Gouda, M.J. Groenendijk

Gouda * Koningshof | De Koningshoflocatie bevindt zich in het westelijke deel van de historische binnenstad van Gouda. Het plangebied vormt een aaneengesloten gebied van ongeveer 15.000 m², gelegen aan de Turfsingel en begrensd door de Vlamingstraat, de Raam en de Verloren Kost. Oorspronkelijk stond het plangebied bekend als de ‘Verheullocatie’, maar het gebied is binnen het bestemmingsplan ‘Binnenstad-West’ hernoemd in ‘(masterplan) Koningshof’. De locatie kwam midden 2001 vrij voor herontwikkeling in een aantal wooncomplexen.

Het plangebied werd opgedeeld in een aantal zones waarvoor een Archeologisch Peil werd vastgesteld waaronder geen bodemverstoring mocht plaatsvinden. Hierbij is ervan uitgegaan dat een pakket van circa 50 cm beneden het huidige maaiveld in het verleden reeds verstoord is door bouwwerkzaamheden, kabels, leidingen, etc. Om eventueel aanwezige waardevolle structuren boven dit peil te kunnen documenteren werd de ondergrondse sloop in 2006 archeologisch begeleid door ARC bv.

De voormalige ‘Verheullocatie’ is uit de recente geschiedenis het meest bekend vanwege de aanwezigheid van de Koninklijke Plateelfabriek Zuid-Holland. In de periode voorafgaand aan de plateelfabriek was de locatie voornamelijk in gebruik als tuingebied met zijtjes, een lijnbaan voor de kleingarensponnerij en een beperkt aantal kleine ambachts- en nijverheids-woningen voor de productie van kleipijpen en aardewerk (Denslagen 2001; Van den Berg en

Afb. 52. Gouda * Koningshof. Molens 'De Croot' en 'De Korenbloem' op een historische kaart.

Sprokholz 2002). Aan de zuidelijke zijde van het plangebied, langs de huidige Vest, zijn op historisch kaartmateriaal twee korenmolens weergegeven, respectievelijk 'De Korenbloem' aan de westelijke en 'De Croot' aan de oostelijke zijde (afb. 52).

Op de hoek van de Vest en de Vlamingstraat werden drie oorspronkelijk rechthoekige bakstenen blokken van 220 cm bij 120 cm met een dikte van circa 70 cm aangetroffen (Silkens, in voorbereiding). De drie blokken zijn in een kruisvorm ten opzichte van elkaar geplaatst en een vierde, zuidelijk gelegen blok is door de recente aanleg van een gastank weggegraven. De structuur, opbouw en positie van de aangetroffen blokken komt sterk overeen met de standerdmolen, in deze zone afgebeeld op de plattegrond van Braun & Hogenberg uit 1585. Geschreven bronnen spreken over standerdmolen 'De Croot', die in de late 16de eeuw uit angst voor een Spaanse aanval binnen de stadswallen werd geplaatst. De rechthoekige funderingsvoeten van de molen, ook wel pilaren, teerlingen of stiepen genoemd (Tijman, Scheirs en Zweers 1994), zijn op een relatief hoog niveau bewaard gebleven en vormen een bijkomend dateringselement. Dit soort gemetselde pilaren komt pas vanaf de late 14de/begin 15de eeuw voor en was aanvankelijk betrekkelijk laag. In de loop der tijd werden ze steeds hoger gemaakt. De op de Koningshof aangetroffen pilaren hadden een hoogte van minstens 80 cm. De bovenste steenlagen zijn echter door latere bouwwerkzaamheden verwijderd. Dit wijst dus op een niet al te vroege datering, wat strookt met de 16de-eeuwse molen 'De Croot'. Traditioneel wijzen deze pilaren naar de vier hoofdwindrichtingen, wat ook op de Koningshof het geval is.

Het aardewerk dat gevonden is in de ophogingspakketten rond de funderingen kent een heterogene samenstelling, waarbij de oudste vondsten uit de late 16de/vroege 17de eeuw dateren en de jongste uit de 18de eeuw. De funderingen werden afgedekt door pakketten met

Afb. 53. Gouda * Koningshof. De fundamenten van molen 'De Croot'.

Afb. 54. Gouda * Koningshof. De fundamenten van molen 'De Korenbloem'.

19de- en 20ste-eeuws materiaal. Als we het historische kaartmateriaal bekijken, vormt de plattegrond van Braun & Hogenberg uit 1585 de oudst bekende cartografische bron waarop in deze zone een molen weergegeven is. De volgende beschikbare kaart is die van J.C. Philips uit 1744, waarop geen molen meer afgebeeld is. De 16de-eeuwse standerdmolen moet dus binnen de periode 1585-1744 afgebroken zijn. Pas in de 19de eeuw, op het kadasterplan uit 1830, is op deze plek weer een, ditmaal ronde, structuur weergegeven met bijschrift 'kleimolen'. Over deze latere molen is nauwelijks iets bekend, wat doet vermoeden dat het om een zeer lichte, tijdelijke constructie ging, opgericht ten behoeve van de lokale aardewerkindustrie. Op basis van het historisch kaartmateriaal, het aangetroffen vondstmateriaal, vorm en opbouw van de structuren en de laat 19de/20ste-eeuwse doorsnijdingen is dus met vrij grote zekerheid te zeggen dat de aangetroffen funderingen (afb. 53) van de 16de-eeuwse standerdmolen 'De Croot' zijn.

De meeste standerdmolens werden gebruikt voor het malen van koren; ze worden voor het eerst vermeld in de 12de eeuw in Vlaanderen, Noord Frankrijk en Engeland. In de loop van de 13de eeuw werd het type geïntroduceerd in Nederland. De molen bestaat uit een groot rechthoekig bovenhuis dat op een zware, ronde verticale spil, de standerd, geplaatst is. In het bovenhuis bevinden zich de complete aandrijving en de maalstenen. De standerd wordt door schuin opstaande schoren overeind gehouden en heeft als functie de gehele molen, met het gaande werk, maalwerk, wiken, staartbalk en buitentrap, in de wind te kunnen draaien ('kruien'). De schoren en de funderingsvoeten, m.a.w. het vaste gedeelte van de molen, waren aanvankelijk open, maar later werden zij bij menig exemplaar afgedekt. Hierdoor ontstond de gesloten standerdmolen. Molen 'De Croot' is er één van het open type. Vanaf de 17de/18de eeuw werden veel standerdmolens afgebroken en vervangen door grotere en vaak hoger gebouwde molens met meer capaciteit (Haslinghuis en Janse 2005). Molen 'De Croot' werd eveneens afgebroken in deze periode, maar niet vervangen door een robuust 'moderner' exemplaar. Mogelijk is de aanwezigheid van de nabij gelegen molen 'De Korenbloem', wel herbouwd in de loop van de 17de/18de eeuw, hiervoor de oorzaak.

Op de hoek van de Verloren Kost en de Vest werd om de 1,5 m brede cirkelvormige bakstenen een fundering met een diameter van ongeveer 12 m gevonden die de basis vormde voor de buitenmuur van molen 'De Korenbloem' (afb. 54). Recente graafwerkzaamheden hebben de zuidoostelijke helft van deze funderingsmuur ernstig aangetast. Aan de binnenzijde werden twee brede, parallel lopende bakstenen muren aangetroffen, waarop haaks enkele zware poeren stonden die de houten binnenconstructie gedragen hebben. Binnen- en buitenmuren zijn gelijktijdig opgetrokken als geïntegreerd geheel. Restanten van verschillende boven elkaar geplaatste vloertegels geven minimaal drie herstelfases aan. De oudste vloer bestaat uit geglazuurde rode tegels van 20 x 20 cm en kan gedateerd worden in de late 17de en het begin van de 18de eeuw. In de molen werden nog fragmenten van één van de molenstenen teruggevonden, alsook de basis waarop deze gedraaid moet hebben.

Molen 'De Korenbloem' bleef tot het midden van de vorige eeuw in gebruik, maar ging toen door brand verloren. Van de oudste, 16de-eeuwse fase van deze molen konden geen restanten worden teruggevonden. Mogelijk bevinden zij zich nog op een dieper niveau, onder het Archeologisch Peil en blijven ze *in situ* geconserveerd. Gezien de relatief hoge ligging van de funderingsvoeten van molen 'De Croot' is het echter ook denkbaar dat deze fase tijdens de herbouw van 'De Korenbloem' vernietigd is.

Gouda * Turfsingel | In 2006 is op de zogenoemde ‘Muroplastlocatie’ aan de Turfsingel een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Bureauonderzoek (Dorst & Houkes 2005) en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen (Van der Zee 2005) hadden al uitgewezen dat op de locatie mogelijk restanten van onder andere een sluizencomplex, het zogenoemde Moordrechtse Verlaat en postmiddeleeuwse bebouwing aanwezig waren. Het onderhavige onderzoek, bestaand uit de begeleiding van het (ver)leggen van kabels en leidingen in de Moordrechtse Verlaat en een uitgebreid sleuvenonderzoek op de locatie zelf, is in maart en april 2006 uitgevoerd. Bij het onderzoek is assistentie verleend door amateurarcheologen van de Archeologische Vereniging Golda.

De tijdens het onderzoek aangetroffen sporen en structuren kunnen op basis van hun datering in verschillende fasen onderverdeeld worden. Tot de oudste fase behoort een ophogingspakket uit het eind van de 15de of het begin van de 16de eeuw. Vanuit dit pakket waren minimaal drie grote rechthoekige kuilen ingegraven, die geïnterpreteerd worden als plantenbedden, omdat op historische kaarten uit de 16de eeuw voor de onderzoekslocatie een gebruik als tuinderij of moestuin wordt aangegeven. Botanische analyse van de vulling van de kuilen heeft helaas geen gegevens opgeleverd die deze interpretatie zouden kunnen ondersteunen.

De tweede fase wordt gekenmerkt door de aanleg van een sluis, het Moordrechtse Verlaat, waarvan het exacte moment niet vastgesteld kon worden. Tijdens het onderzoek is alleen in het tracé van de huidige Moordrechtse Verlaat een deel van een uit de 18de of 19de eeuw daterende kademuur aangetroffen. Omdat de sluis op de kaart van Braun en Hogenberg (1572-1588) staat afgebeeld, moet de aanleg ervan in ieder geval in de 16de eeuw geplaatst worden.

In de 17de eeuw verrees vervolgens de eerste bebouwing op de locatie van de opgraving. Het gaat daarbij om ten minste vijf huizen (afb. 55), van elkaar gescheiden door een steeg of osendrop. De panden waren gemiddeld 8 m breed en georiënteerd op de Turfsingel; hun diepte kon niet vastgesteld worden vanwege de grenzen van de werkputten. In de loop van de 18de eeuw werden vervolgens drie van de vijf huizen verbouwd. Een exact beeld van de verbouwingen kon niet verkregen worden en ook het historisch kaartmateriaal geeft geen eenduidig beeld van de bebouwing in deze periode. Nog voor het einde van de 18de eeuw zijn vervolgens minimaal vier huizen afgebroken, waarna het terrein opgehoogd en geëgaliseerd werd. In het daarbij aangebrachte ophogingspakket zijn, naast een grote hoeveelheid aardewerk, ook veel fragmenten van pijpen aangetroffen. De meeste van de aangetroffen pijpen zijn voorzien van een bijmerk in de vorm van het wapenschild van Gouda en dateren van na 1739. Verder zijn vijf grote fragmenten van een pijpenpot aangetroffen. Het verzamelde aardewerk bestaat voor het overgrote deel uit roodbakkend aardewerk, waaronder een grote hoeveelheid Nederrijnse borden, die in de periode 1720-1780 gedateerd kunnen worden. Verder zijn ook fragmenten van faienceborden en tegels aangetroffen, alsook Duits steengoed.

Tussen 1800 en 1832 werden op de locatie nieuwe panden aangelegd, waarbij deels gebruik gemaakt werd van de funderingen van de oorspronkelijke huizen. Van deze bebouwing zijn echter als gevolg van latere verstoringen slechts beperkte restanten aangetroffen. Het beeld dat deze van de bebouwing geven, komt goed overeen met de kadasterkaart van 1832.

Afb. 55. Gouda * Turfsingel. De muurresten van één van de aangetroffen huizen worden vrijgelegd.

Gouda en Ouderkerk * Zuidwestelijke Randweg | In opdracht van de provincie Zuid-Holland is in het voorjaar van 2006 in de polders ‘Middelblok’ en ‘Veerstalblok’ in de gemeentes Gouda en Ouderkerk een veldonderzoek in de vorm van grondboringen en proefsleuven uitgevoerd. Aanleiding vormt de voorgenomen aanleg van een nieuwe randweg ten zuidwesten van Gouda. Voor een groot deel van het plangebied was ook in 2004 al een inventariserend onderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd (Van Dasselaar 2004). Drie locaties, die tijdens bovengenoemd vooronderzoek niet toegankelijk waren, zijn in het voorjaar van 2006 alsnog onderzocht middels een karterend booronderzoek. Op basis daarvan kan gesteld worden dat voor de terreinen een lage archeologische verwachting geldt. Uitzondering hierop is de locatie Veerstalblok 17, waar men bij twee boringen op ondoordringbaar materiaal stuitte. Mogelijk gaat het daarbij om (muur)resten van de volgens de historische gegevens op deze locatie aanwezige boerderij ‘Ijsseloord’ en zijn eventuele voorgangers.

Op de locatie Gouderakse Tiendweg werd op grond van het in 2004 uitgevoerde booronderzoek (Dasselaar 2004) een kreekrug vermoed. Voor het vaststellen van eventuele vindplaatsen op de kreekrug zijn in 2006 op het perceel 22 aanvullende boringen gezet. Hieruit is gebleken dat op de locatie geen sprake is van een kreekrug, maar van een kleirug. Tijdens het booronderzoek zijn in het kleipakket waaruit de rug is opgebouwd enkele baksteenfragmenten aangetroffen. Zeer waarschijnlijk gaat het daarbij om verspoeld materiaal. Een vindplaats is niet aangetroffen.

Afb. 56. Gouda en Ouderkerk *
Zuidwestelijke Randweg. Aanleg
proefsleuf naast Veerstablok 11 te
Ouderkerk.

Op een locatie naast de boerderij Veerstablok 11 te Ouderkerk waren tijdens het in 2004 uitgevoerde booronderzoek op een diepte van 1,05 tot 1,70 m onder het maaiveld baksteen- en houtskoolfragmenten aangetroffen (vindplaats 2, Dasselaar 2004). Vermoed werd dat deze de locatie van een op de kaart van Van Deventer uit 1562 afgebeelde boerderij aangaven (Dasselaar 2004). In 2006 is daarom op de locatie een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd (afb. 56). Hierbij zijn geen aanwijzingen voor bebouwing aangetroffen. Wel zijn vier greppels aangesneden. Drie daarvan hangen waarschijnlijk samen met de ontginning van het gebied, waarbij twee eventueel in verband staan met de aanleg van de Veerstalsluis aan het einde van de 14de eeuw. Vaststaat dat alle drie de greppels rond 1500 buiten gebruik gesteld zijn. Mogelijk houdt dit verband met de aanleg van de Veerstablokboezem aan het einde van de 15de of het begin van de 16de eeuw. De vierde greppel is vandaag de dag nog als depressie in het terrein zichtbaar en was volgens het kaartbeeld van de Historische Atlas aan het einde van de 19de eeuw nog in gebruik. Gezien het verloop van de greppels lijkt de aanwezigheid van bebouwing op het niet onderzochte gedeelte van het terrein onwaarschijnlijk. Wel bestaat de mogelijkheid dat de vermoede bebouwing meer in noordwestelijke richting, langs de dijk zelf, gezocht moet worden. Dit terreindeel valt echter buiten het geplande tracé van de randweg.

Afb. 57. Graafstroom – Molenaarsgraaf* boerderij. De schatvondst.

Graafstroom – Molenaarsgraaf* boerderij | In het voorjaar van 2006 is bij verbouwwerkzaamheden in een boerderij in Molenaarsgraaf een pot met munten ontdekt (afb. 57). De schatvondst bestaat uit 113 guldens en 2 halve guldens uit de Republiek. De munten dateren uit de periode 1681-1795. De schat kan tot in het begin van de 19de eeuw zijn verborgen. Doorgaans werd – net zoals hier – voor het verbergen van munten gebruikgemaakt van een oude pot; in dit geval diende het kleinste exemplaar als deksel.

Utrecht, Geldmuseum, Jan Pelsdonk

Graafstroom – Wijngaarden* Oosteinde | In verband met een vergunningaanvraag voor een nieuwe uitbouw aan een historische boerderij, is op Oosteinde 33 op 22 augustus 2006 door de AWN een verkennend booronderzoek uitgevoerd. De boerderij, die nog steeds in agrarisch gebruik is, ligt op een woonheuvel of huiswerf, waarvan het hoogste punt circa 75 cm boven het omringende maaiveld ligt. De geplande uitbouw bleek op de rand van de woonheuvel te liggen. In de boorpunten werd alleen de uitloop van de middeleeuwse kleiophogingen aangetroffen met bovenin veel puinsporen, maar niet de vroegste aanleg. Een extra boring is gezet in het midden van het oude stalgedeelte van de boerderij.

Onder de droge en harde toplaag van grond en een dun laagje zand van samen 30 cm dikte volgde een bruine kleiophoging van 45 cm. Daaronder volgde een scherpe overgang naar een 1 m dik ophogingspakket van lagen humeus materiaal, mest en een laagje grijze klei. In de mestlagen waren met het blote oog veel zaden van beklierde duizendknoop waar te nemen.

Onder de ophogingslagen volgde een overgangslaag van humeuze klei die op een diepte van 1,95 m onder het maaiveld overging in natuurlijk veen, dat bovenin zeer compact bleek. De totale dikte van de ophogingen bedroeg 1,75 m. In deze boring werd geen schervenmateriaal of houtskool aangetroffen. Deze opbouw is kenmerkend voor woonheuvels in het

centrale veengebied van de Alblasserwaard, waarbij de onderste ophogingen uit humeus materiaal bestaan met daarboven klei.

AWN Lek- en Merwestreek, T. Koorevaar

Hellevoetsluis * Ossenhoek | Naar aanleiding van het bouwplan ‘Ossenhoek’ is in opdracht van de gemeente Hellevoetsluis een nederzettingsterrein van minimaal 30 x 100 m gekarteerd door middel van handboringen in een grid van 10 x 10 m. Het terrein lag op een hoger gelegen zandige rug in een kweldergebied (Hellevoeterzand), waar veengroei plaatsvond. Het betrof een goed geconserveerde vindplaats met houtskool, verbrande en onverbrande bot- en visresten, verkoold graan, verbrande en onverbrande hazelnoten, vuursteen en aardewerk.

De grote aantallen sporen en vooral vondsten duiden op een intensieve bewoning van deze locatie. In de vondsten zijn op het eerste gezicht alle aspecten van het voedselspectrum vertegenwoordigd: wild, vogels, vissen en gedomesticeerde dieren zoals runderen. Jacht lijkt weliswaar van belang te zijn geweest, maar dan wel als aanvulling op een meer agrarisch gerichte voedsel economie. De combinatie van vele vondsten, paalresten van (bij)gebouwen en eergetouwkrassen wijst niet op seizoensgebonden bewoning van jachtkamperen, maar eerder op een permanent bewoonde nederzetting met een of meerdere boerenerven. Sporen van een palissade in het opgravingsvlak getuigen van zo’n erf; de rij van dicht op elkaar geplaatste palen heeft stellig als afscheiding gediend om vee binnen of juist buiten het erf te houden. Een eerste blik op het aardewerk plaatst de bewoning in de late periode van de Vlaardingencultuur.

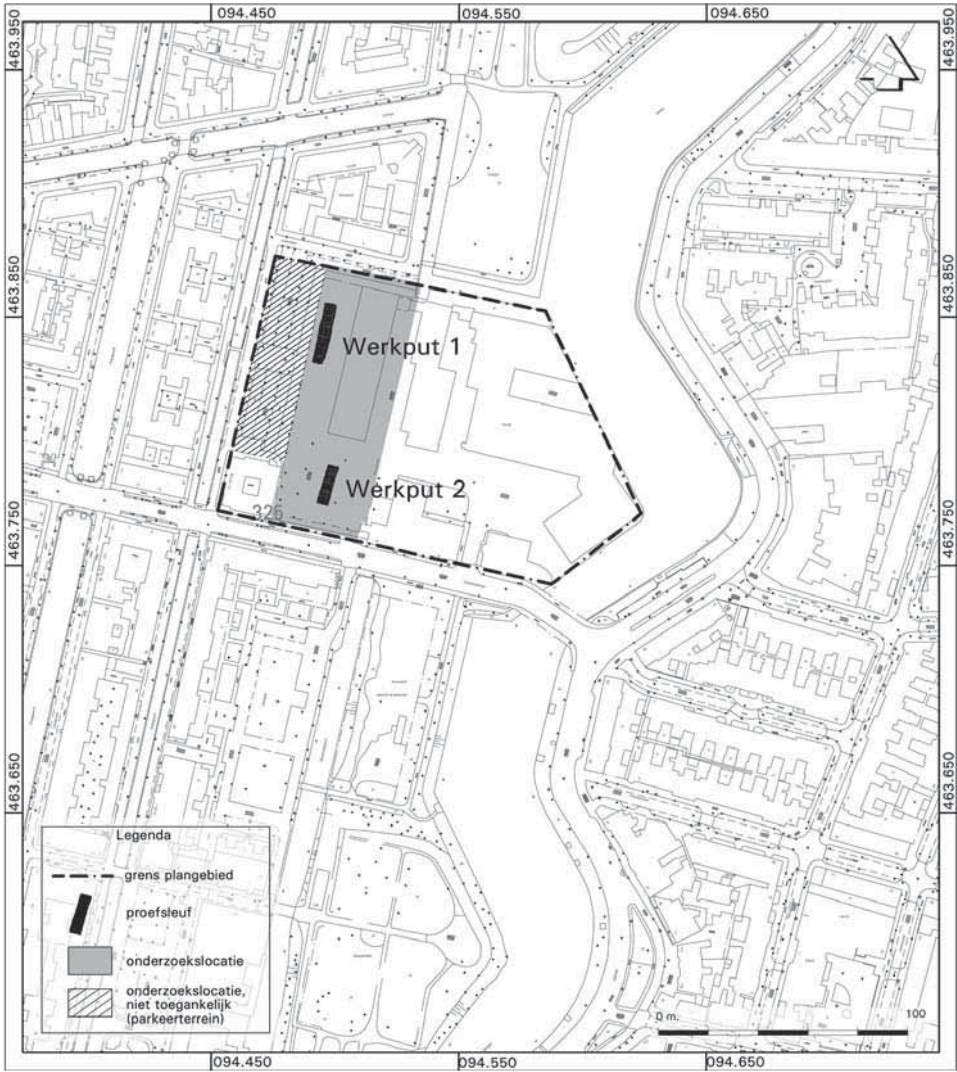
*Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
M.C. van Trierum & Archol bv, T. Goossens*

Langsingerland – Bleiswijk * Brandhorst | Hier werd een Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Aanleiding voor het onderzoek vormen plannen van de Gemeente Bleiswijk voor nieuwbouw op de locatie, waarbij op heipalen zal worden gefundeerd. Het onderzoeksgebied ‘Bouwlocatie Brandhorst’ met een oppervlakte van 1013 m² is gelegen binnen de bebouwde kom van Bleiswijk en beslaat een tweetal percelen die aan de westzijde door de Dorpsstraat en aan de oostzijde door de Boezemvaart worden begrensd.

In totaal werd in het onderzoeksgebied een oppervlakte van circa 78 m² middels een vijftal proefsleuven onderzocht. In de werkputten konden in totaal 81 archeologische sporen worden gedocumenteerd. Aangetroffen werden funderings-, muur- en vloerresten, een (water)kelder, een put en een afvalkuil, mogelijk een voormalige beerput, die met bebouwing uit de Nieuwe Tijd samenhangen. Tevens werden een tweetal (afval)kuilen, een poer, een (voormalige kavel)sloot, mogelijke resten van een stalvloer en tal van omheinings- of funderingspaaltjes aangetroffen, die met laatmiddeleeuwse bewoning of met laatmiddeleeuws landgebruik in verband kunnen worden gebracht.

SOB Research, Jeroen Ras

Leiden * Oosterkerkstraat / Meelfabriek | Op het terrein van de Meelfabriek aan de Oosterkerkstraat is door Archeomedia bv een tweetal proefsleuven gegraven. Het plangebied (afb. 58) bevindt zich binnen de grenzen van de 17de-eeuwse vestingstad Leiden. Oorspronkelijk was het gebied in de Late Middeleeuwen in gebruik als warmoesland. Pas bij de stadsuitleg van 1658/59 werd dit deel bij de stad getrokken en viel het binnen de stadsverdediging. Vanaf dat

Afb. 58. Leiden * Oosterkerkstraat. Overzicht van het plangebied 'Meelfabriek'.

moment is begonnen met de inrichting van het gebied voor woondoeleinden. Aanvankelijk werden woningen langs een vooraf opgesteld straten- en grachtenpatroon gebouwd. Het is onbekend of en hoe het bouwplan in de 17de eeuw is voltooid. In de 18de en 19de eeuw werden delen van de bestaande inrichting weer gesloopt en vielen er gaten in de bebouwing die later weer zijn opgevuld. Het oostelijk deel van het plangebied is tot begin 19de eeuw onbebouwd gebleven en gebruikt als bolwerk. Vanaf 1901 werd op dit bolwerk de meelfabriek gebouwd.

De aangetroffen sporen en bouwelementen behoren grotendeels tot de bebouwing die vanaf 1658 is ontstaan. Zowel woonhuizen als kleinschalige industrieën hadden binnen de onderzoekslocatie een plaats en van beide zijn sporen aangetroffen. Enkele sporen dateren uit de periode vóór de stadsuitbreiding in 1658: in een van de proefsleuven is een greppel aan-

getroffen met houten beschoeiingen. Deze greppel behoorde tot het verkavelingssysteem van het terrein voorafgaand aan de stadsuitleg. Enkele muren kunnen gedateerd worden in de 17de eeuw: ze behoren tot de huizen die vrijwel direct na de stadsuitbreiding zijn gebouwd. De overige bouwsporen dateren uit latere bouwfases in de 18de en 19de eeuw. Beer- of afvalputten zijn op het terrein niet aangetroffen, maar gezien de beperkte omvang van de sleuven is niet uit te sluiten dat elders op het terrein dergelijke contexten wel aanwezig zijn.

Gemeente Leiden, Chrystel Brandenburgh

Leiden * Plesmanlaan | Door RAAP Archeologisch Adviesbureau is een booronderzoek uitgevoerd op een sportveldencomplex in de hoek van de Plesmanlaan en de A44. Bij dit onderzoek zijn vondsten aangetroffen uit de Middeleeuwen. Het vermoeden bestaat dat de 5de- en 6de-eeuwse nederzetting die de afgelopen jaren ten westen van de A44 is opgegraven, doorloopt tot op het Leidse grondgebied. Een proefsleuvenonderzoek zal moeten uitwijzen of deze vermoedens kloppen.

Gemeente Leiden, Chrystel Brandenburgh

Leiden * Roomburg / Willem van der Madeweg | In het kader van de herinrichting van de Roomburgerpolder heeft op een perceel ten noorden van de Willem van der Madeweg (Roomburg) een kleinschalige opgraving plaatsgevonden. In 2003 was op ditzelfde terrein al een proefsleuf gegraven waarbij grote concentraties grind in het profiel werden waargenomen. Gezien de ligging van het perceel direct ten zuiden van het archeologisch monument Matilo en de vondst van het grind, werd op die plek een deel van de limesweg verwacht. Tijdens de opgraving kon een 5 m brede put worden aangelegd met een lengte van circa 40 m. Op een diepte van ongeveer 0 N.A.P. werd in het westelijk deel van de werkput de eerste vondstrijke laag aangetroffen. Het vondstmateriaal dateert uit de Romeinse Tijd. Onder deze laag bevond zich een circa 30 cm dik pakket met veel grote brokken natuursteen en sterk gefragmenteerde vondsten. Hieronder was in de natuurlijke ondergrond een groot aantal bekapte houten palen aanwezig, waarvan helaas geen datering kon worden vastgesteld. Wel is duidelijk dat een aantal van de palen in hetzelfde jaar is gekapt. Een configuratie was niet in de palen te onderscheiden. In het profiel was duidelijk te zien dat het pakket waarin het natuursteen aanwezig was, naar het westen toe steeds verder omhoogliep. Aan de oostzijde werd het pakket begrensd door een aantal palen. In de oostelijke helft van de werkput tekende zich een depressie af. In deze depressie waren concentraties schelpen en grindlaagjes aanwezig. De schelpen hebben een lokale oorsprong – er heeft duidelijk een laagje water in de depressie gestaan – maar het grind is vermoedelijk van elders ingeschoven of ingespoeld. In het oostelijk deel van de depressie was een beschoeiing aanwezig die op basis van C14-onderzoek gedateerd is rond 650 na Chr. Waarschijnlijk was hier sprake van een laagte die in de Vroege Middeleeuwen nog is gebruikt.

Alhoewel geen sprake is van een duidelijke wegstructuur, kunnen we op basis van het vele grind en natuursteen concluderen dat de weg in ieder geval dicht in de buurt heeft gelegen. De grindlagen in de depressie zijn van elders van het terrein in de laagte terechtgekomen; de weg zal waarschijnlijk net iets ten westen van het onderzoeksgebied gelopen hebben. Helaas was dit perceel door subrecente bodembewerking volledig verstoord, waardoor deze hypothese niet meer kan worden gecontroleerd.

Gemeente Leiden, Chrystel Brandenburgh

Leiden * Wassenaarseweg | Door Archol bv is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op twee percelen ten zuiden van de Wassenaarseweg (Leeuwenhoek). In één van de proefsleuven werd de uitloper van een strandwal aangetroffen die ten noorden van de Wassenaarseweg doorloopt. Op een diepte van circa 1,4 m onder het maaiveld (1 m onder N.A.P.) is in de top van het duin een vondstlaag aangetroffen van circa 25 cm dikte. In deze laag zijn fragmenten vuursteen, aardewerk, steen en onverbrand bot aangetroffen. Onder de vondstlaag zijn in het schone duinzand eergetouwkrassen waargenomen. Deze wijze van beploeging komt in West-Nederland voor vanaf het Late Neolithicum tot in de Late IJzertijd. Het aardewerk is op basis van de dikte (5-6 mm) en de magering (kwarts, organisch) gedateerd in de Klokbeker- of Wikkeldraadperiode. Duidelijke versieringen of potvormen ontbreken, waardoor een exacte datering niet mogelijk is. Alhoewel geen dateerbare jongere vondsten zijn aangetroffen, is niet uit te sluiten dat het terrein langer in gebruik is gebleven.

Door het snel opkomende grondwater kon slechts een klein stuk van de proefsleuf verdiept worden tot het laatneolithische sporenvlak. Het is daardoor onbekend in hoeverre de aangetroffen eergetouwkrassen zich uitstrekken in de overige delen van het onderzoeksgebied. Wel kunnen we op basis van de sporen concluderen dat de vindplaats gekarakteriseerd kan worden als een akkercomplex. Andere sporen zoals paalsporen zijn binnen de beperkte grenzen van de proefsleuf niet aangetroffen, maar kunnen gezien de aard van de vindplaats wel aanwezig zijn. De verwachting is dat de nederzetting zelf meer naar het noorden heeft gelegen, op een hoger deel van het duin. Waarschijnlijk valt dit buiten de grenzen van het huidige onderzoeksgebied. Resten uit de Romeinse Tijd en de Middeleeuwen zijn, in tegenstelling tot de verwachting, tijdens het proefsleuvenonderzoek niet aangetroffen. De bewoningssporen die iets ten noorden van de Wassenaarseweg op dezelfde strandwal bij Pomona zijn aangetroffen, strekken zich klaarblijkelijk niet uit tot dit plangebied.

Gemeente Leiden, Chrystel Brandenburg

Leiderdorp * Julianaschool | Van 20-29 november 2006 is een opgraving uitgevoerd bij de Julianaschool in Leiderdorp. Bij eerder onderzoek, uitgevoerd door W.C. Braat in 1952, zijn in de onmiddellijke nabijheid van de huidige onderzoekslocatie belangrijke archeologische resten uit de Vroege Middeleeuwen ontdekt, afkomstig van een 8ste-/9de-eeuwse (Karolingische) handelsnederzetting met haven-/kadewerken.

De ondergrond op de onderzoekslocatie is grotendeels intact en bevat een antropogeen ophogingspakket dat wordt afgedekt door crevasse-afzettingen. Het ontbreken van kleien van de Oude Rijn op de crevasse-afzettingen is mogelijk het gevolg van afkleiing ten behoeve van de baksteenindustrie. De bewoningsslagen zijn door de afkleiing niet aangetast. Wel is het mogelijk dat tijdens de afzetting van de crevasse enige erosie is opgetreden van het bewoningsniveau. Tijdens het onderzoek is een deel van een plattegrond van een huis aangetroffen. De plattegrond is zeer waarschijnlijk afkomstig van een rechthoekige boerderij uit de Vroege Middeleeuwen met standgreppels, paalkuilen, afvalkuilen en een waterput. Verdere uitwerking van de onderzoekslocatie zal meer informatie aan het licht moeten brengen over deze vroegmiddeleeuwse bewoning in Leiderdorp.

ArcheoMedia BV, Silvia Depuydt

Leiderdorp * Leeuwerikschool / Driemaster | Naar aanleiding van voorgenomen nieuwbouwplannen is op twee locaties aan de Vronkenlaan te Leiderdorp een inventariserend

veldonderzoek door middel van grondboringen verricht (Corver & van der Zee 2006). Bekende archeologische gegevens laten zien dat de regio waarbinnen de locaties gelegen zijn, in ieder geval reeds vanaf de Late IJzertijd bewoond was.

Op de locatie 'Leeuwerikschool / Prins Willem Alexanderschool' is tijdens het booronderzoek de aanwezigheid van de noordoostelijke flank van een oeverwal van de Oude Rijn aangetoond. Aan de top van deze afzettingen zijn lokaal enkele zeer kleine baksteen- en houtskoolfragmenten aanwezig. De oeverafzettingen gaan over in komafzettingen of liggen hier plaatselijk overheen. Het geheel wordt afgedekt door een dikke (sub)recente ophoging met daarin opgenomen de huidige bouwvoor. Gezien het voorkomen van houtskoolpartikels in de top van de oeverwalafzettingen kan de aanwezigheid van archeologische waarden niet uitgesloten worden.

De ten noorden van bovengenoemd terrein gelegen locatie 'Driemaster' blijkt op basis van de verkregen boorresultaten onderdeel van een komgebied te vormen. Hier is op een diepte van 4,16 m onder N.A.P. de top van een sterk kleiig veenpakket aangeboord, dat op zijn beurt afgedekt wordt door een opeenvolging van kleiige komafzettingen. In de top van laatstgenoemd pakket zijn plaatselijk baksteen- en houtskoolfragmentjes waargenomen. Het geheel wordt afgedekt door een (sub)recente ophoging met daarin opgenomen de huidige bouwvoor. De baksteen- en houtskoolpartikels in de top van de komafzetting maakt de aanwezigheid van archeologische resten mogelijk. Mogelijk kan een verband gelegd worden met de volgens veldminuut van 1850 en de Grote-Historische Atlas van 1839-1850 op de locatie aanwezige boerderij.

Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Eric Jacobs

Leiderdorp * Zijlhof | De locatie werd onderzocht in verband met de voorgenomen realisatie van parkeerplaatsen en een bedrijfshal aan de Vlasbaan te Leiderdorp. Op de onderzoekslocatie wordt een vierkant kasteleiland verwacht met de hoofdburcht, terwijl in het omliggende gebied resten van een voorburcht kunnen liggen of van andere bebouwing en activiteiten die tot het kasteelcomplex 'De Zijlhof' behoorden.

Het archeologisch veldwerk vond plaats op 3 en 4 oktober 2006. Fase 1 van het archeologisch veldwerk werd slechts gedeeltelijk uitgevoerd. Er werd over een lengte van circa 22 m een proefsleuf aangelegd vanaf de bestaande, te slopen bedrijfshal in westelijke richting. Meer naar het westen, ter plaatse van het kasteleiland, werden twee kleine kijkputjes gemaakt om de diepte van het archeologisch niveau te bepalen in verband met de aanleg van parkeerplaatsen, inclusief rioleringswerkzaamheden.

Dwars op de proefsleuf waren twee kort opeenvolgende slootstructuren te zien die mogelijk de scheiding vormen tussen hoofdburcht en voorburcht. Uit de bovenste lagen van de beide slootvullingen kwam aardewerk aan het licht dat tussen de 15de en de 18de eeuw gedateerd kan worden. Uit de onderste lagen van de slootvulling kwam aardewerk tevoorschijn dat iets ouder is (14de/15de eeuw). Ten westen van de beide sloten, in de richting van de hoofdburcht, werden ook enkele 13de-eeuwse kogelpotfragmenten aangetroffen op de flank van een steile aangelegde wal, die zich mogelijk aan de binnenzijde van het kasteleiland bevond. Verder onderzoek zal meer informatie geven over de verschillende bewoningsfasen van het kasteelterrein de Zijlhof.

ArcheoMedia BV, Senne Diependaele

Leidschendam-Voorburg – Leidschendam * Frekeweg | Voor een terrein aan de Frekeweg 8-10, waar een oude boerderij en een woonwagenkamp plaats moesten maken voor een flat met een parkeergarage, had de provincie Zuid-Holland een negatief selectiebesluit genomen vanwege het ontbreken van archeologische indicatoren in het booronderzoek. De ligging van het terrein tussen twee strandwallen en prehistorische vondsten in de omgeving waren voor de Archeologische Werkgroep Leidschendam-Voorburg aanleiding voor het graven van twee proefsleuven.

De eerste proefsleuf leverde weinig bijzonders op. De tweede proefsleuf lag in een venige depressie tussen twee strandwallen in. In deze depressie werden vijf stukken bewerkte vuursteen aangetroffen, enkele aardewerkscherven en een groot aantal dierlijke botten. Op de flanken van de strandwal was vaag nog een bewoningslaag te herkennen. Het vondstmateriaal kon gedateerd worden in de periode van de Vlaardingencultuur. De datering is later bevestigd door specialisten van het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) van de Rijksuniversiteit Groningen.

Twee van de vuursteentjes zijn afslagen, de andere drie zijn werktuigen, namelijk een schrabber en een kern (beide waarschijnlijk gemaakt van dezelfde hergebruikte bijl) en nog een rondschrabber. De werktuigen zijn gemaakt van grijsgroene vuursteen, die waarschijnlijk afkomstig is uit het zuiden (België of Frankrijk). Een van de twee afslagen is van een maaseitje. Dat zijn ronde knollen vuursteen afkomstig uit de rivierterrassen van de Maas, die goed bewerkt konden worden. Het aardewerk bestaat uit onversierde scherven, waaruit geen specifiekere informatie kon worden afgeleid. Het botmateriaal moet nog nader onderzocht worden, maar lijkt voornamelijk afkomstig te zijn van grote zoogdieren (rond). Het onderzoek zal in 2007 een vervolg krijgen.

Archeologische Werkgroep Leidschendam-Voorburg, J. Hees & R.L. Hirschel

Liesveld – Groot-Ammers * Graafland | Op 12 en 13 april 2006 is een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met de voorgenomen nieuwbouw in Groot-Ammers in de gemeente Liesveld. Het onderzoek is een vervolg op een in januari 2004 uitgevoerd karterend booronderzoek, waarbij in een deel van het plangebied een rivierduin in de ondergrond is aangetroffen (Müller 2004). Tijdens onderhavig booronderzoek zijn juist deze delen onderzocht met als voornaamste doel het nader in kaart brengen van de omvang van het rivierduin.

In totaal zijn 26 aanvullende boringen in het onderzoeksgebied gezet. De aangetroffen bodemopbouw in het onderzoeksgebied komt overeen met de resultaten van de booronderzoeken in 2004 en 2005. Globaal bestaat de bodemopbouw uit komafzettingen (Formatie van Echteld) op veen (Formatie van Nieuwkoop, Hollandveen Laagpakket) op kom- en/of geulafzettingen (Formatie van Echteld). De vorm van het rivierduin bleek niet wezenlijk anders dan reeds uit het vorige onderzoek bekend was. Tijdens het eerder uitgevoerde aanvullende booronderzoek is in het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied een tweede opduiking van rivierduinzand aangetroffen (Kruidhof 2005). Uit het onderhavig onderzoek is gebleken dat het om een relatief kleine opduiking gaat waarvan de top lager dan 4,0 m onder N.A.P. ligt.

Ter hoogte van het rivierduin zijn opnieuw enkele fragmenten houtskool aangetroffen. Houtskool in de nabijheid van een rivierduin wordt in verband gebracht met afvallagen. Dergelijke lagen liggen in het veen tegen de flanken van het rivierduin en bestaan uit nederzet-

tingsafval dat van de top van het rivierduin in het omliggende moeras (veen) verspreid is geraakt. Daarnaast zijn in een aantal boringen direct rondom de top van het rivierduin in het veen zandkorrels aangetroffen. Dit vormt een andere aanwijzing voor menselijke activiteit op en rondom het rivierduin. Door die menselijke activiteit werd de vegetatie aangetast en was verstuiwing van het zand mogelijk; dat zand wordt vaak aangetroffen in afvallen. Verstuiwing van het zand zonder dat sprake is van menselijke activiteiten op het rivierduin lijkt onwaarschijnlijk, aangezien onbewoonde rivierduinen veelal (dicht)begroeid zijn. In het onderzoeksgebied zijn geen aanwijzingen aangetroffen voor de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen op de afzettingen van de Formatie van Echteld.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, D.E.A. Schiltmans

Midden-Delfland * Woudsepolder | In 2006 is een drietal archeologische waarnemingen gedaan in de Woudsepolder in de gemeente Midden-Delfland. De eerste waarneming betrof het uitgraven van een waterbassin aan de Lotsweg/Woudseweg naast een reeds in 1984 ontdekte vindplaats met sporen uit de IJzertijd, Romeinse Tijd en Middeleeuwen. Tijdens de aanleg werd één Romeinse greppel ontdekt waaruit een aantal inheems-Romeinse scherven kwam. De tweede waarneming is gedaan tijdens de aanleg van een talud voor een nieuwe sloot aan de Lotsweg/Woudseweg. Hierbij is een nieuwe vindplaats uit de Romeinse Tijd ontdekt. In het talud was een aantal greppels en kuilen zichtbaar. Er is zowel inheems-Romeins als Romeins importaardewerk gevonden. De derde waarneming vond plaats tijdens het graven van een sloot aan de Woudseweg ter hoogte van het dorp 't Woudt. Hier is een aantal kuilen en greppels aangetroffen en is kleine hoeveelheid Romeins aardewerk verzameld.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, B. Penning

Noordwijkerhout * Mossenest | Van 19 t/m 22 december 2005 was al een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd aan de Schippersvaartweg 17-21 in het oostelijke deel van deellocatie 4 van bestemmingsplan 'Mossenest II'. De eerste resultaten van dit proefsleuvenonderzoek wezen uit dat hier naast postmiddeleeuwse bewoningsresten ook menselijke landbouwactiviteiten hebben plaatsgevonden in de Bronstijd/IJzertijd. Op 9 en 10 februari 2006 is vervolgens de sloop van een bollenschuur archeologisch begeleid, zodat eventueel aanwezige resten en sporen uit de Bronstijd/IJzertijd in de nog ongeroerde grond adequaat gedocumenteerd konden worden. Gedurende de archeologische begeleiding werd in de overgangszone van de strandwal naar het veengebied (onder de veenlaag) een akkerlaag gedocumenteerd, waarin enkele aardewerkfragmenten uit de Vroege IJzertijd werden aangetroffen. In het aangelegde vlak werden eergetouwkraassen waargenomen.

ArcheoMedia BV, Senne Diependaele

Pijnacker-Nootdorp * Provinciale weg N470 | In opdracht van de provincie Zuid-Holland, dienst Verkeer en Vervoer is een opgraving uitgevoerd in het kader van de voorgenomen aanleg van de provinciale weg N470 in de gemeente Pijnacker-Nootdorp. Op basis van het vondstmateriaal uit eerdere proefsleuven werd aangenomen dat in ieder geval sprake is van twee bewoningsfasen: een niet verhoogde huisplaats uit de Late Middeleeuwen en een verhoogde huisplaats uit de 17de/18de eeuw. Het deel van de vindplaats dat wordt bedreigd door de geplande bodemingrepen werd opgegraven. Het onderzoek was gesplitst in twee fasen. Om de begrenzing van de vindplaats en het uiteindelijk op te graven areaal vast te stellen, zijn

haaks op de 'bestaande' proefsleuf vijf zuidwest-noordoost georiënteerde sleuven van 2 m breedte aangelegd (sleuven 7-11). Hierna zijn nog vier korte tussensleuven gegraven. De extra sleuven dienden om het verloop van enkele greppels en sporen beter in beeld te krijgen.

In alle sleuven is direct onder de bouwvoor een pakket vuile klei met daarin keramiek, baksteen, bot en metaal aanwezig. In het westelijke deel van het onderzoeksgebied is dit kleipakket schoner en zijn hierin minder archeologische indicatoren aangetroffen. De vuile kleilaag betreft een ophogingspakket uit de 17de/18de eeuw. Onder de ophogingslaag bevindt zich schoon Hollandveen. In het veen zijn drie greppels aangetroffen die in een halve cirkel richting de Overgauwseweg lopen. Op basis van de humeuze vulling onder in deze sporen zijn ze geïnterpreteerd als sloten. De meest oostelijke sloot (afb. 59) sluit aan op de sloot die tijdens het proefsleuvenonderzoek is aangetroffen en bevat zeer veel puin en aardewerk. De theorie uit het proefsleuvenonderzoek dat dit spoor gerelateerd is aan de laatmiddeleeuwse bewoning op het veen, is niet te bewijzen door het ontbreken van dateerbaar materiaal uit de onderste laag. De sloot lag, gezien de aangetroffen hoeveelheid materiaal uit de 17de/18de eeuw, in de tweede fase in ieder geval open. Hij vormde in deze periode waarschijnlijk de grens van de bewoning. Hij lijkt gedempt te zijn met het puin van één van de voorgangers van de huidige woning aan de Overgauwseweg 86.

De sloot ten westen hiervan heeft een humeuze kleivulling met puinspikkels en enkele vondsten. Mogelijk bestond er een verbinding tussen beide sloten en in dat geval hebben beide gelijktijdig open gelegen. Op basis van recent vondstmateriaal en een mededeling van een buurt-

Afb. 59. Pijnacker-Nootdorp * Provinciale weg N470. Doorsnede van de meest oostelijke sloot met daarin veel puin en aardewerk.

bewoner wordt aangenomen dat deze sloot gedempt is ergens in de loop van de 20ste eeuw. Greppel 1 was op dat moment al dicht. De meest westelijk gelegen greppel is in het profiel zeer onregelmatig van vorm (greppel 3). Doordat in deze greppel geen dateerbaar materiaal is aangetroffen, is over de aanleg of het dichtstorten van de greppel niets te zeggen. De sporen worden afgedekt door het ophogingspakket. Aangezien uit de sporen onder de laag in een aantal gevallen zeer recent materiaal komt, lijkt het pakket recentelijk (20ste eeuw) geëgaliseerd of omgezet te zijn. Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd onder de kleiige ophoging uit de Nieuwe Tijd een venige vuile laag waargenomen die in de Late Middeleeuwen gedateerd is. Deze laag is tijdens de opgraving nauwelijks aangetroffen. Het is waarschijnlijk dat de grens van de middeleeuwse bewoning meer naar het oosten lag en dus buiten het tracé.

Tijdens het onderzoek zijn in totaal 54 paaltjes aangetroffen. Deze houden waarschijnlijk verband met erfafscheiding en percelering. Veel van de paaltjes zijn geconcentreerd aan de westzijde, langs of net in de 'erfafscheidings'-greppel (greppel 1). Drie grote palen zijn van eikenhout en zijn waarschijnlijk onderdeel geweest van een constructie. Twee van de palen zijn ook bewerkt. Er is geen verband tussen de palen onderling waargenomen.

Het overgrote deel van het vondstmateriaal bestaat uit keramiek. Het meeste hiervan is afkomstig uit de ophogingslaag en de 'erfafscheidings'-greppel (greppel 1). Hoewel het meeste materiaal in de Nieuwe Tijd gedateerd moet worden, zijn ook scherven uit de Late Middeleeuwen aangetroffen. Er zijn echter geen sporen of greppels aangetroffen die op basis van vondstmateriaal aan de Middeleeuwen kunnen worden toegeschreven; het laatmiddeleeuwse materiaal wordt altijd in combinatie met materiaal uit de Nieuwe Tijd waargenomen. Het aardewerk is overwegend normaal gebruiksaardewerk: kookpotten, grappen, bakpannen, kruiken, schalen, borden en kommen. Opvallend is een relatief groot aantal fragmenten van faience borden die slechts eenmaal gebakken zijn en niet geglazuurd. Dit zou kunnen wijzen op faienceproductie ter plaatse.

Naast aardewerk is metaal, hout, glas en leer aangetroffen. Bij het metaal bevindt zich een aantal munten, waaronder een drietal duiten die in de periode 16de-18de eeuw gedateerd worden. Verder zijn twee geweerpatronen gevonden in greppel 2, die gedateerd kunnen worden in de periode 1875-1910.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, K. Leijnse

Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat | De locatie werd onderzocht in verband met de door Prodeon voorgenomen bouwplannen van een windturbinepark langs de N11 te Hazerswoude-Rijndijk. Hiervoor zullen vier windturbines met elk een kraanstandplaats, een inkoopstation en een toegangsweg worden gerealiseerd.

Uit het vooronderzoek is gebleken dat op deellocaties I en III mogelijk sporen uit de IJzertijd tot en met de Nieuwe Tijd aanwezig kunnen zijn. Tijdens het booronderzoek werden op deellocatie II meerdere archeologische indicatoren aangetroffen: houtskoolbrokjes, een brokje vuursteen, een verbrande graankorrel en visresten. Gezien de veronderstelde ouderdom van de Rijn-afzettingen werd een datering in het Neolithicum/Bronstijd niet uitgesloten. Op deellocaties I en III, gelegen ter plaatse van komafzettingen (komkleien), werden enkele sporen en bewoningsresten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aangetroffen.

In werkput 3 (deellocatie II) werden in het noordelijk deel onder de bouwvoor opnieuw kleiige komafzettingen aangetroffen. Net zoals in werkput 2 waren er twee hout- en houtskoolhoudende vegetatiehorizonten en enkele sporen waarneembaar, evenwel zonder duidelijke aan-

wijzingen voor menselijke bewoning. Conform de onderzoeksresultaten en de verwachting van het booronderzoek dook in het zuidelijk deel van werkput 3 over een lengte van circa 25 m een zandlichaam op. Deze zandige oeverwal, deel uitmakend van een crevassecomplex, dagzoomde tot ongeveer 40 cm onder het maaiveld (circa 1,7 m onder N.A.P.), was volledig onverstoorde door de bouwvoor en werd afgedekt met een dun schelphoudend kleipakket. Het archeologisch vlak werd aangelegd net boven of op de humeuze top van de zandrug. Hierbij kwam een aanzienlijke hoeveelheid handgevormd aardewerk, vuursteen en vuursteenafslagen, verbrand en onverbrand dierlijk bot en verbrande leembrokjes aan het licht. Aan de hand van het handgevormd aardewerk met grove kwartsmagering en enkele fragmenten van een klokbeke (2400-1900 voor Chr.) kon deze vindplaats in het Late Neolithicum gedateerd worden.

Vanwege de unieke archeologische situatie zijn de werkzaamheden in de proefsleuf gestaakt en werd in overleg met het bevoegd gezag besloten om, via een aanpassing van het Programma van Eisen, op een zo kort mogelijke termijn over te gaan tot een waarderend onderzoek ter plaatse van werkput 3 (afb. 60 en omslag). De 40-50 cm dikke bewoningslaag werd opgegraven in een grid met vakken van 1 m bij 1 m en 2,5 cm diep. Alle ontgraven grond werden met behulp van de AWN Rijnstreek en Archeologische Vereniging Golda uit Gouda gezeefd over drie zeven met een maaswijdte van respectievelijk 1 cm, 0,5 en 0,25 cm.

Dit leverde een enorme hoeveelheid vondstmateriaal op, van klokbekeraardewerk (Laat-Neolithicum B) bovenin in de bewoningslaag, mooi versierd bekeraardewerk uit de Enkelgrafcultuur (Laat-Neolithicum A) tot onversierde aardewerken bakplaatfragmenten uit de

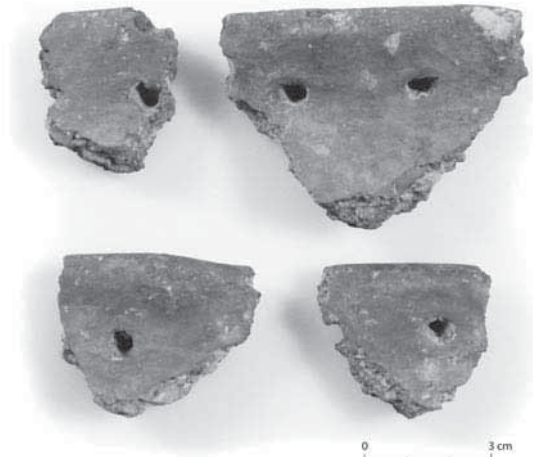

Afb. 60. Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat. Zuidprofiel met daarin een gedeelte van een grote haardplaats, met op de achtergrond de zeeftent (foto: Senne Diependaele).

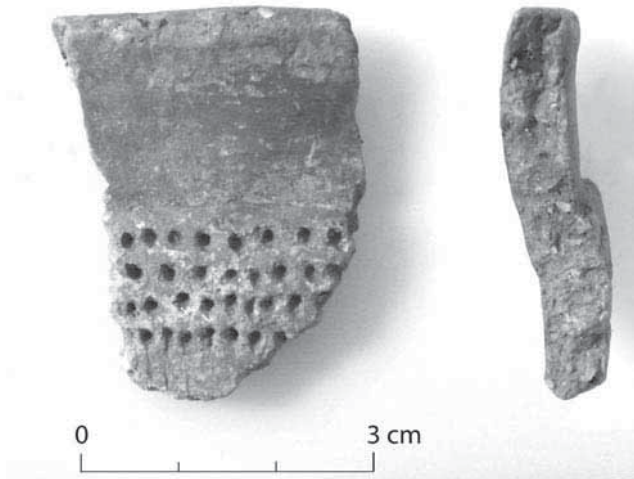
Afb. 61. Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat. Beker-aardewerk uit de Enkelgrafcultuur (2600-2500 voor Chr.) versierd met visgraatmotief (foto: Senne Diependaele).

Afb. 62. Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat. Aardewerk uit de Vlaardingencultuur, te herkennen aan de typische doorboringen onder de rand (foto: Senne Diependaele).

Vlaardingencultuur en enkele zogenaamde Laat-Havelte-aardewerkfragmenten uit de Trechterbeker-cultuur (Midden-Neolithicum B, 2850-2750 voor Chr.) onderin de bewoningslaag (afb. 61, 62 & 63). Deze vindplaats is niet alleen bijzonder en rijk vanwege het aardewerk, maar ook vanwege alle andere materiaalcategorieën. Er werd een enorme hoeveelheid visresten en een grote diversiteit aan botmateriaal van landzoogdieren aangetroffen. Bovendien werden veel benen artefacten (priemen, beitels en naalden, doorboorde tanden), natuurstenen en vuurstenen werktuigen en een fragment van een barnstenen kraal verzameld (afb. 64).

Naast het vondstmateriaal werden in de bewoningslaag ook diverse haardplaatsen aangetroffen, variërend in grootte, diepte en vorm. Onder de bewoningslaag werd een niveau gedocumenteerd met een zestigtal paalsporen, waardoor een deel van een tweescheppige huisplattegrond van circa 10 x 3 m gereconstrueerd kon worden. De aanwezigheid van een huisplattegrond maakt dit onderzoek nog bijzonderder, aangezien in Nederland alleen in Vlaardingen zelf en op site Haamstede-De Brabers plattegronden van Vlaardingencultuur werden gedocumenteerd.

Afb. 63. Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat. Fragment van Trechterbekeraardewerk uit het Midden-Neolithicum, type 'Laat-Havelte 7', te dateren in 2850-2750 voor Chr. (foto: Senne Diependaele).

Afb. 64. Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat. Benen naalden.

Gezien de duidelijke en goed gedocumenteerde stratigrafie zal het bij de uitwerking mogelijk zijn om de aanwezige archeologische perioden van Midden-Neolithicum B tot Laat-Neolithicum B van elkaar te scheiden. Mogelijk levert dit onderzoek naast een duidelijker beeld over de overgang van Vlaardingen naar Enkelgrafcultuur – en daarmee gepaard gaande veranderingen in voedsleconomie – ook informatie over de interne chronologie van de Vlaardingencultuur op.

ArcheoMedia BV, Senne Diependaele

Rijswijk * Hoekpolder | Door het Hoogheemraadschap van Delfland werd in 2006 begonnen met de realisatie van een waterberging in de Hoekpolder te Rijswijk. De waterberging ligt op de overgang van een kleigebied naar een veengebied. Naast een booronderzoek, uitgevoerd door Vestigia, heeft het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Rijswijk een aantal proefsleuven aangelegd en aanvullend booronderzoek verricht. De belangrijkste ontdekking was de vondst van een laatmiddeleeuwse huisterp. Op basis van het gevonden aardewerk is de terp te dateren in de 12de eeuw. De terp is ovaal van vorm en meet ongeveer 40 bij 60 m. De totale hoogte bedraagt ongeveer 75 cm. Op de terp was ruimte voor één boerderij. Door het eigen gewicht is de terp enkele decimeters in de ondergrond gezakt,

maar hij is nog steeds als een aantal decimeters hoge bult in het landschap zichtbaar.

De terp maakt deel uit van een 12de-eeuws bewoningspatroon, dat door het zuidelijk deel van Rijswijk gaat en zich in westelijke richting voortzet tot in het naastgelegen (klei op) veengebied, o.a. de Oude- en de Nieuwe Wateringveldse Polder, de Woudsche Polder en de Harnaspolder (Koot 1993). In het kleigebied van Rijswijk liggen de woonplaatsen op kreekkruggen. In het aansluitende veengebied liggen de 12de-eeuwse woonplaatsen op terpen. Het voorkomen van terpen hangt nauw samen met de bodemgesteldheid. Op de slappe bodems (klei op veenbodem of alleen een veenbodem), zoals in het westelijk deel van de Hoekpolder, was het opwerpen van een hoogte nodig om er een woning te kunnen bouwen. Hierdoor strekt de bewoning op terpen zich nog net uit tot in de Hoekpolder. Het is dan ook voor de eerste keer dat in Rijswijk een terp werd gevonden.

Het onderzoek leverde waardevolle informatie op over het landschap. Rondom de terp ligt een pre-Romeins kleidek (Gantellaag, onderdeel van het Laagpakket van Walcheren) aan het oppervlak. Tussen deze laag en het terplichaam bleken nog twee bodemlagen te liggen: een 10 cm dikke rietveenlaag (Hoekpolder-veenlaag) en een laagje klei (Poeldijklaag). Het veen van de Hoekpolder-veenlaag begon te groeien omstreeks 425 na Chr. Het jongste veen (het jongere veen is geoxideerd) dateert van ongeveer 760 na Chr.

De terp is voor Rijswijk een bijzondere archeologische ontdekking. Ook elders in de regio worden terpen zeldzaam. In de polders rond Rijswijk zijn als gevolg van het grondgebruik vele terpen in de afgelopen decennia verdwenen. Een meerwaarde van de terp zijn de middeleeuwse veen- en kleilaag, die elders in Rijswijk niet gespaard zijn gebleven. Door het Hoogheemraadschap van Delfland en de Gemeente Rijswijk zijn maatregelen genomen om de terp te behouden en in te passen in het inrichtingsplan van de Hoekpolder.

Gemeente Rijswijk, J.M. Koot

Rijswijk * Klaroenstraat | In 1967-1969 vond onderzoek plaats van Rijswijk-De Bult, een nederzetting uit de 1ste-3de eeuw na Chr. (Bloemers 1978). De kern van de nederzetting werd gevormd door een villa. Aan de zuidzijde van de nederzetting werd het verkavelingssysteem over een oppervlak van circa 13 ha in kaart gebracht. Aan de noordzijde van de nederzetting kon dit onderzoek niet meer plaatsvinden door de bouw van een woonwijk. Wel blijkt uit de ligging van de opgegraven greppels, die de nederzetting aan de noordzijde omgeven, dat het gebied ten noorden van de nederzetting eveneens was verkaveld. Vanuit de nederzetting is eveneens een structuur aangetroffen bestaande uit twee parallel lopende greppels met een tussenruimte van 5 m. Mogelijk was dit de ontsluitingsweg van De Bult. De voorgenomen sloop van een flat en de realisatie van nieuwbouw bood gelegenheid een Inventariserend Veldonderzoek in te stellen.

De vondst is een eerste aanwijzing voor de theorie dat het verkavelingssysteem van Rijswijk-De Bult zich ook ten noorden van de nederzetting uitstrekte. Een extra dimensie in het onderzoek wordt gevormd door de Romeinse weg die het tracé van de huidige Churchilllaan volgt (zie bijdrage mijlpaal). Het onderzoeksgebied is immers gelegen tussen Rijswijk-De Bult en de Romeinse weg.

Gemeente Rijswijk, J.M. Koot

Rijswijk * Sir Winston Churchilllaan | Bij beschoeiingswerkzaamheden aan een sloot op de hoek Churchilllaan/Huis te Landelaan kwam eind 2005 een groot fragment van een mijl-

paal uit de Romeinse Tijd tevoorschijn (afb. 65). Voor Nederlandse begrippen is dit een zeldzame vondst. Met inbegrip van dit exemplaar zijn slechts acht mijlpalen bekend; hiervan zijn er maar liefst zeven in Zuid-Holland gevonden. Mijlpalen stonden langs de belangrijkste wegen van het Romeinse Rijk. Op een mijlpaal was een tekst aangebracht met daarop de naam van de keizer en de afstand tot de eerstvolgende stad.

Het in 2005 gevonden fragment behoort tot het bovenste deel van een mijlpaal en is ruim 70 cm lang. De totale lengte van een mijlpaal bedroeg zo'n 3 m. De doorsnede is 45 cm. De mijlpaal is vervaardigd uit roodbonte zandsteen. Analyse van de steensoort wijst op de Eifel als mogelijk herkomstgebied (Dubelaar 2006). In het fragment staan zes ingehakte regels tekst. Op de ontbrekende delen van de mijlpaal heeft meer tekst gestaan. De eerste regel ontbreekt, maar is eenvoudig reconstrueerbaar, omdat deze op alle mijlpalen hetzelfde luidt. Daarna volgen de zes tekstregels. De zeven regels luiden als volgt:

[IMP(erator) CAES(ar)]	De opperbevelhebber en keizer,
[DIVI SEPTI] MI.SEVE	van de vergoddelijkte Septimius Seve-
RI PII A[RAB]ICI ADIA	rus, de vrome, (met de eretitels) Arabicus
[B]ENICI [P]ARTHICI MAX(imi)	Adiabenicus, Parthicus Maximus,
BRITA[N]NICI MAX(imi)	Britannicus Maximus,
F[IL]IUS	de zoon
M AU[R](elius) ANTONINUS	Marcus Aurelius Antoninus

Op basis van de tekst is duidelijk onder welke keizer de mijlpaal werd geplaatst: Marcus Aurelius Antonius, bijgenaamd Caracalla. Hij regeerde van 211-217 na Chr. Aanvankelijk regeerde Caracalla samen met zijn broer, totdat hij die in het jaar 211 vermoordde. De tekst op de mijlpaal vermeldt alleen Caracalla als heerser, vandaar dat de mijlpaal na 211 moet zijn vervaardigd. De andere mijlpalen van Caracalla die elders in Europa bekend zijn, dateren alle uit 213. Na dat jaar is Caracalla op veldtocht in het oostelijk deel van zijn Rijk. Daaruit valt te concluderen dat de mijlpaal in de jaren 212-213 is geplaatst (Waasdorp 2003, 29-30). Het vervolg van de tekst ontbreekt. Omdat de teksten een standaardopbouw hebben, is bekend dat het ontbrekende deel informatie verschafte over de afstand tot de dichtstbijzijnde stad.

Het is niet voor de eerste keer dat in Rijswijk een mijlpaal is gevonden. In 1963 vond een wandelaarster op een braakliggend terrein aan de Henriëtte Roland Holstlaan in gestorte grond ook al een mijlpaal. Deze was in twee delen gebroken, maar vrijwel compleet. Deze mijlpaal was geplaatst tijdens de regering van Decius in 250-251 (Bogaers 1964). Ondanks de naspeuringen van Prof. J. Bogaers was de oorspronkelijke

Afb. 65. Rijswijk * Sir Winston Churchilllaan. Fragment van een Romeinse mijlpaal (Foto: Gemeente Rijswijk, Dirk Visbach).

locatie niet meer te achterhalen. Lange tijd waren deze en een elders in de regio gevonden mijlpaal (nu in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden) de enige exemplaren in Nederland. Ook van de andere mijlpaal kon de oorspronkelijke locatie niet meer worden achterhaald. De oudste vermeldingen van deze mijlpaal dateren uit de 16de eeuw. Volgens deze vermeldingen is de mijlpaal in de omgeving van Monster of Naaldwijk gevonden. In 1997 werden maar liefst vier mijlpalen bijelkaar gevonden op de woningbouwlocatie Wateringseveld. Twee van de aangetroffen mijlpalen zijn vrijwel identiek aan de beide Rijswijkse mijlpalen. De mijlpalen tezamen geven aanwijzingen voor de ligging en loop van een belangrijke Romeinse weg (Waasdorp 2003).

In 2006 werd het beschoeiingswerk aan de sloot voortgezet. Door de gekozen constructiemethode moest er grondwerk verricht worden waarbij mogelijk aanwezige archeologische resten en daarmee de context van de mijlpaal verloren zouden gaan. Het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Rijswijk heeft daarom een kleine opgraving uitgevoerd. Voor het onderzoek was slechts een kleine strook talud beschikbaar tussen de Churchilllaan en een sloot met een duiker. De resultaten van het onderzoek overtroffen elke verwachting.

Onder het talud werd een waterloop (de gracht van Corbulo?) aangetroffen van minimaal 1 m diep. De breedte kon niet worden bepaald, maar bedraagt minimaal 4 m. De zuidoever van de watergang bevindt zich nu onder de rijweg. De noordelijke oever is omstreeks 1958 vergraven bij de aanleg van de huidige sloot. Daarbij is de watergang geraakt. Het in 2005 gevonden mijlpaalfragment is uit deze watergang afkomstig en in 1958 net niet geraakt bij het grondwerk. Dat moet wel zijn gebeurd met een andere mijlpaal: het in 1963 gevonden exemplaar moet van dezelfde plek afkomstig zijn. Verschillende brokjes rode zandsteen in de bouwvoor vormen hiervoor een belangrijke aanwijzing. In de watergang werden ook andere vondsten gedaan zoals kleine fragmenten natuursteen, kalksteen en zandsteen met daarnaast enkele scherven aardewerk, objecten van hout, waaronder een touw van in elkaar gedraaide wilgentenen en het skelet van een jonge hond (ongeveer een half jaar oud), waarvan de schedel was ingeslagen (Van Dijk 2006).

Op 6 m ten noorden van de watergang werd een ruim 1 m brede greppel aangetroffen. Daartussen lag een vondstloze zone. Deze zone is geïnterpreteerd als de Romeinse weg, waarvan het eigenlijke weglichaam is verdwenen. De weg verbond het bestuurscentrum Forum Hadriani met het zuiden. Van deze weg is ook op Wateringseveld een deel van het tracé vastgesteld. Opvallend is de ligging van de Romeinse weg ten opzichte van de huidige rijweg. In Wateringseveld ligt de Romeinse weg op 20 m ten noorden van de huidige weg, het Oosteinde. Die weg gaat over in de Churchilllaan en ook daar is de Romeinse weg nu op een afstand van 20 m van de huidige rijweg gevonden. De ouderdom van het Oosteinde/Churchilllaan voert terug tot in de Late Middeleeuwen. De ligging van het tracé van de Romeinse weg ten opzichte van de middeleeuwse weg wijst op continuïteit in het gebruik.

Gemeente Rijswijk, J.M. Koot

Rotterdam * Beverwaardseweg | Van 20 tot 23 maart en van 29 mei tot 1 juni 2006 is in het plangebied Beverwaardseweg in twee fases een karterend waarderend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Op basis van onderzoek uit 1984 werd een deel van een middeleeuwse omgrachting en mogelijk bijbehorende bewoningssporen verwacht. In totaal zijn in het plangebied negen proefsleuven en -putten aangelegd. Tijdens het onderzoek

in 2006 zijn de grachten, een grote waterkuil of -poel en enkele paaltjes aangetroffen die tot dit archeologisch complex behoren en gedateerd kunnen worden in de tweede helft van de 13de en het begin van de 14de eeuw.

In de grachten, waarvan de buitenste een breedte had van 8 m, is weinig vondstmateriaal aangetroffen. Ook de vorm van het grachtenstelsel is niet duidelijk geworden, maar mogelijk was het totale grachtenstelsel acht- of sleutelgatvormig. Binnen het in 2006 onderzochte omgrachte deel is geen bebouwing aangetroffen. Wel was er een grote waterkuil of -poel aanwezig met daarin veel vondstmateriaal, waaronder complete proto-steengoed kannen en twee ijzeren sleutels. Opvallend was het grote aantal fragmenten bouwmetaal, waaronder kloostermoppen en roodbakende, spaarzaam geglazuurde daktegels. Dit geeft aan dat er mogelijk ook binnen dit deel van de omgrachting bebouwing aanwezig is geweest. Hierbij kan gedacht worden aan een toegangs- of poortgebouw, aangezien het aannemelijk is dat de toegang van het omgrachte terrein georiënteerd is geweest op de bedijking van de Riederwaard. Op basis van botanisch onderzoek kan gesteld worden dat in de nabije omgeving, mogelijk ook binnen het omgrachte terrein, tuinbouwgewassen geteeld werden.

Duidelijke historische gegevens met betrekking tot een hier aanwezig omgracht woonerf ontbreken, maar het is mogelijk dat het terrein deel uitmaakte van het in IJsselmonde gelegen leengoed dat Jan van Polanen in 1325 voor 300 pond aan Willem de Cuser verkocht. Een aanwijzing dat dit omgrachte woonerf deel uitmaakte van deze aankoop is te herleiden uit de nadere omschrijving van 6 december 1327, wanneer Willem de Cuser zijn echtgenote Ida van Oosterwijk toestaat het landgoed te exploiteren. Hierin staat: 'Willem die Cuser tocht [laat ten gelde maken door] zijn echtgenote jonkvrouwe Yda aan de helft van het huis binnen de uiterste gracht met de boomgaard, van de molen en van het land.'

In het noordoostelijk deel van het plangebied zijn sporen aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van een middeleeuwse huisplaats. Het gaat hierbij om drie sloten, een kuil en een aantal paaltjes. In de vulling van de sloten zijn 13de-/begin 14de-eeuws aardewerk, huishoudelijk afval zoals dierlijke botten, eieren, houtskool en mestige lagen aangetroffen. De bewoning is waarschijnlijk gerelateerd aan de bedijking van de 11de- of 12de-eeuwse Riederwaard.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, M.C. Dorst

Rotterdam * IJsselmonde / 't Hart | In opdracht van het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR) en Gemeentewerken Rotterdam is op de planlocatie 'IJsselmonde 't Hart', waar uitbreiding van een winkelcentrum en een woon- en kantorencomplex wordt gerealiseerd, een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Hierbij zijn twee vindplaatsen onderzocht. Een derde vindplaats komt in een later stadium aan bod.

Op vindplaats 13-65 is in de top van het Hollandveen een sloot aangetroffen zonder dateerbare vondsten. Op grond van de stratigrafie (Hollandveen afgedekt door oude Afzettingen van Duinkerke III onder jonge Afzettingen van Duinkerke III, vanaf 1373 na Chr.) dateert de sloot uit de periode IJzertijd tot Late Middeleeuwen. In de sloot is een houten handvat, mogelijk van een schep, en een scherp aangepunte stok gevonden.

Op het veen is aardewerk uit de Romeinse Tijd (blauwgrijs aardewerk) en de Late Middeleeuwen (kogelpotaardewerk) aangetroffen, in de oude Afzettingen van Duinkerke III was aardewerk uit de Romeinse tijd (blauwgrijs aardewerk en *terra sigillata*) aanwezig. In de top van de oude Afzettingen van Duinkerke III werd een akkerniveau aangetroffen. Op grond van de stratigrafie is dat te dateren in de Late Middeleeuwen.

Op vindplaats 13-68 is in de top van het Hollandveen een sloot aangetroffen zonder dateerbare vondsten. Op het veen is kogelpotaardewerk gevonden, in de oude Afzettingen van Duinkerke III was kogelpotaardewerk en Pingsdorfaardewerk aanwezig. In de top van de oude Afzettingen van Duinkerke III was een akkerniveau aanwezig. Op grond van de stratigrafie dateert het akkerniveau uit de Late Middeleeuwen.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
F.J.C. Peters & M.C. Dorst

Rotterdam * Van Ghendtkazerne | In opdracht van het Ministerie van Defensie wordt de ontwikkeling van het plangebied ‘Rotterdam Van Ghendtkazerne’ archeologisch begeleid. Op basis van het bureauonderzoek werd de ligging van een verlande rivierloop verondersteld binnen het plangebied. Deze is lange tijd in het landschap zichtbaar geweest als een kreekrug en is door T. Vink gekarteerd. De kreekrug die Vink bedoelt, wordt de Muidensche vloedkreek genoemd, naar een vroegere boerderij ter plaatse. Over de ouderdom van de kreekrug zijn steeds slechts suggesties gedaan.

Uit het booronderzoek bleek het verwachte verlande geulsysteem inderdaad binnen het plangebied aanwezig te zijn. Op de zuidelijke oeverwalafzettingen van dit systeem is een concentratie houtskool, een vuursteentje, verbrande en onverbrande stukjes visbot (waaronder wervels van een karperachtige zoetwatervis), twee fragmenten grijs aardewerk en een stukje huidverbening van een steur aangetroffen. Ook zijn er grove, hoekige, witte kwartskorrels in een fijne matrix van zandige klei gevonden. Mogelijk wijst de vondst van de kwartskorrels op aardewerkmagering. Verder zijn er (mogelijk door de mens veroorzaakte) rommelige niveaus aangetroffen. De indicatoren bevinden zich ongeveer tussen 425 en 468 cm onder het maaiveld (477 cm en 527 cm onder N.A.P.).

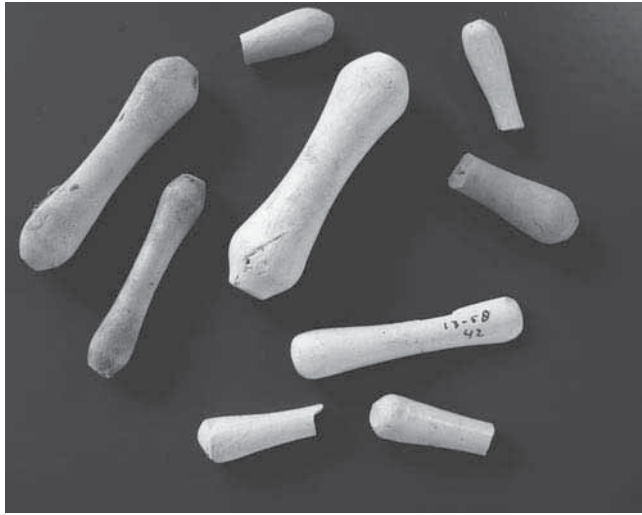
De archeologische site heeft een minimale omvang van circa 400 m² (de toekomstige bouwlocatie). De exacte omvang van de site is onbekend omdat de meeste boringen op de toekomstige bouwlocatie zijn gezet, en niet daarbuiten. Uit de boringen is niet op te maken wat de aard is van de site. Wat betreft de datering wordt gedacht aan de overgangperiode Vroeg-Neolithicum naar Midden-Neolithicum, gezien de diepteligging van de archeologische indicatoren en de datering van een houtskoolbrokje in circa 3900 voor Chr.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, R.A. Lelivelt

Rotterdam * Wijnhaven | Tussen 2 oktober en 7 november 2006 is in opdracht van het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR) en NS-Vastgoed archeologisch onderzoek uitgevoerd in de bouwput voor de woontoren ‘Wijnhaeve’, gelegen tussen Blaak en Wijnhaven. Op de locatie werden bewoningssporen vanaf de tweede helft van de 16de eeuw verwacht, en op een dieper niveau eventueel sporen van de prestedelijke nederzetting Rotta uit de 10de-12de eeuw. De sporen van Rotta bleken uitsluitend onder de bodem van de nieuwe bouwput aanwezig te zijn, maar ze waren bovendien aan het einde van de 12de eeuw al gedeeltelijk geërodeerd.

Langs de Blaak en de westelijke oever van de Oudehaven lagen in het laatste kwart van de 16de eeuw een tiental scheepstimmerwerven. Uit het archeologisch onderzoek blijkt nu dat er gedurende een korte periode in de decennia rond 1600 ten minste één scheepshelling heeft gefunctioneerd die tussen de latere Wijnstraat en de Wijnhaven was gelegen. Op het zogenaamde ‘Panorama van Serwouters’, gedateerd rond 1615, is ongeveer op de opgravingslocatie inderdaad een schip in aanbouw te zien. De Wijnhaven ontstond na circa 1588,

Afb. 66. Rotterdam * Wijnhaven. Pijpaarden pruikenkrullers, in de 17de/18de eeuw gebruikt om krullen in pruiken aan te brengen (foto: BOOR).

als onderdeel van het grote uitbreidingsplan van Rotterdam richting de Nieuwe Maas. Gedurende het eerste kwart van de 17de eeuw werden alle werven verplaatst naar de zuidkant van de nieuw gegraven Scheepmakershaven. Het gebied tussen Wijnstraat en Wijnhaven werd in 1609 uitgegeven voor het bouwen van huizen. De daadwerkelijke bouw van de huizen kwam slechts geleidelijk op gang.

De meest in het oog springende vondst is een houten constructie die kan worden geïnterpreteerd als een werkvloer aan het kopse eind van een sloopshelling. De constructie bestaat uit palen die horizontaal op een ophoging van relatief schone kleikluiten zijn gelegd. De bovenliggende zijde van de palen was gekantrecht. De palen waren aan de zuidzijde ingelaten in een houten balk. Op dit fundament was een dek van planken gespijkerd. Aan drie zijden was de vloer begrensd door een planken beschoeiing. Op de werkvloer lagen houtsnippers, duigen en een laag teer. Er zijn ook aanwijzingen voor de fundering van een kaapstander op de werkvloer, waarmee een schip op de helling getrokken kon worden.

De helling zelf bleek te bestaan uit vakken van op hun kant gezette planken die op hun plaats werden gehouden door ingeslagen paaltjes. De vakken waren volgestort met schone klei. De scheepsbouwactiviteiten zijn herkenbaar aan plekken met teer, houtsnippers en vertrapte vondstmateriaal als aardewerk en houtfragmenten.

Na het buiten gebruik stellen van de helling en de werkvloer is er een zwaar gefundeerd bakstenen gebouw neergezet. Op meerdere plaatsen in de bouwput zijn restanten gevonden van de bebouwing in het gebied tussen Blaak en Wijnhaven uit de 17de tot 20ste eeuw: funderingen van huizen, enkele beerputten (afb. 66), een kelder, maar ook gedeeltes van overkluisde bakstenen rioleringen in de verschillende straten en stegen.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, A.J. Guiran & Archeologisch Diensten Centrum, P.C. de Boer

Schiedam * Polderwetering | In opdracht van de gemeente Schiedam is voorafgaand aan de wijziging van het bestemmingsplan Schiedam Polderwetering een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. Daarbij zijn twaalf mogelijke vindplaatsen aangetroffen, waarvan er

vier goed te duiden zijn. Hierbij zijn sporen en vondsten aangetroffen uit de Romeinse Tijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

Bij de vindplaats aan de noordoostzijde van een geul (Afzettingen van Duinkerke I) zijn bewoningssporen uit de Romeinse Tijd aanwezig in de top van de Afzettingen van Duinkerke I. Daarop zijn ophogingslagen aanwezig met nogmaals sporen (palen) uit de Romeinse Tijd, in de ophogingslagen zat aardewerk (*terra sigillata*, geverfd aardewerk, blauwgrijs aardewerk), metaal en bot. De ophogingslagen uit de Romeinse Tijd vormen de basis voor een middeleeuwse woonheuvel: er is in minimaal twee fases opgehoogd en de woonheuvel werd uitgebreid in noordoostelijke richting (van de geul af). In de onderste ophoging bevindt zich materiaal uit de 13de tot en met 14de eeuw, in de bovenste ophoging 15de-eeuws materiaal. Er werden twee sloten en een kuil aangetroffen. Het vondstmateriaal bestond uit aardewerk (kogelpot, grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk, proto-steengoed), bot, leer, vilt en metaal. In de Nieuwe Tijd is de heuvel opnieuw opgehoogd en uitgebreid richting noordoosten. In deze laag zijn vondsten uit de 16de tot 18de eeuw aangetroffen: drie muren, palen en een kuil. Het vondstmateriaal bestaat uit aardewerk (faience, roodbakkend aardewerk, steengoed), bouw materiaal, glas, metaal en bot.

Bij dit booronderzoek zijn ophogingslagen aangetroffen op de Afzettingen van Duinkerke (vindplaats 04-205), met daarin grijsbakkend aardewerk (13de/14de eeuw). Deze lagen zijn vergelijkbaar met de nabijgelegen vindplaats 04-204. Gezien de stratigrafie en de datering van het aardewerk wordt gedacht aan een datering in de Late Middeleeuwen, mogelijk doorlopend in de Nieuwe Tijd. Ten slotte is bij hetzelfde onderzoek een niveau met houtskool en bot aangetroffen in een venig kleiniveau op het Hollandveen naast een geulvulling die gerekend wordt tot de Afzettingen van Duinkerke I (vindplaats 04-207). Gezien de stratigrafie gaat het om een vindplaats uit de Romeinse Tijd, behorend bij/aansluitend op de vindplaatsen 04-188, 04-189 en het AMK-terrein 10714, dat foutief geplaatst is op de Archeologische Monumentenkaart van de provincie Zuid-Holland 1994; het terrein ligt ten noorden van de Polderweg, maar dient aan de zuidzijde te worden gesitueerd.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
F.J.C. Peters & M. Stronkhorst

Strijen * De Hoge Weide | Hier is ten behoeve van de vergunningprocedure voor Bouwplan De Hoge Weide een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van grondboringen uitgevoerd. In het kader van het bouwplan zal een deel van het bestaande zorgcentrum worden gesloopt (circa 1300 m²) en zullen op drie locaties nieuwe gebouwen worden opgetrokken. In de onderzoeksgebieden werden bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen aangetroffen, die kunnen worden gerelateerd aan de aanwezigheid van een dijklichaam. De onderzoeksgebieden bevinden zich ter plaatse van de in 1270 na Chr. aangelegde westdijk van de Groote of Zuid-Hollandsche Waard. De dijkopbouw werd tijdens het booronderzoek in alle onderzoeksgebieden aangetroffen. Deze dijk raakte na 1550 in onbruik. Op basis van historische gegevens kennen we bebouwing aan of op deze dijk. Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw werden in en rond het onderzoeksgebied al vele archeologische vondsten gedaan uit de periode 1270-1550. De onderzoeksgebieden maken dan ook deel uit van een 'Terrein van hoge archeologische waarde'.

SOB research, Jeroen Ras

Vlaardingen * Schrijversbuurt | Van 3 tot en met 6 april 2006 is een archeologisch proefonderzoek uitgevoerd in de Schrijversbuurt in Vlaardingen. Het onderzoek was nodig omdat op deze locatie nieuwbouwplannen gerealiseerd gaan worden. Uit een bureauonderzoek bleek dat in het gebied de resten van Engel Engelszns woning aangetroffen konden worden. Dit is een boerderij die rond 1549 is gebouwd. Mogelijk is deze boerderij gebouwd als opvolger van een veel oudere boerderij op deze plaats. Daarnaast bestond de kans dat in het gebied bewoningssporen uit de IJzertijd en of Romeinse Tijd aanwezig waren. In het gebied ligt in de ondergrond een oude kreek. De hogergelegen oeverwallen langs zulke kreeken waren in de Prehistorie zeer geschikte woonplaatsen. Om te onderzoeken of in het gebied daadwerkelijk nog resten aanwezig zijn, is een aantal proefsleuven gegraven.

Aan de oostzijde van de Brederostraat zijn resten van Engel Engelszns boerderij aangetroffen, die verrassend goed bewaard zijn gebleven. Vrijwel direct onder het maaiveld werden oude vloeren, muren en twee beerputten blootgelegd. Net buiten de boerderij is een oude sloot met houten beschoeiingsresten aangetroffen. Bij archeologisch onderzoek in Vlaardingen zijn nog niet eerder boerderijen onderzocht uit de 16de eeuw en latere perioden. Verder onderzoek zou veel informatie kunnen opleveren over de het boerenbestaan in die periode.

Het onderzoek naar de bewoningssporen uit de IJzertijd/Romeinse Tijd heeft op een enkele losse scherf na geen concrete aanwijzingen opgeleverd. Met behulp van stuifmeelonderzoek wordt wel gekeken of in de directe omgeving mensen hebben gewoond. Hierdoor hopen de archeologen beter inzicht te krijgen in het landschapsgebruik van de mensen rondom het begin van de jaartelling.

Vlaardings Archeologisch Kantoor, Tim de Ridder

Vlaardingen * Waalstraat | Hoewel het een relatief kleine ingreep betrof, werd het graven van een gat voor een 'afval-apartpunt' archeologisch begeleid. Dit soort punten dienen voor het gescheiden inzamelen van afval. Het gat was niet veel groter dan 2 x 4 m, maar in de kleine ontgravingen kwamen verschillende muurwerken aan het licht. Nader onderzoek naar vergelijkbare vondsten in de omgeving en oude historische bronnen maakte duidelijk dat het hier ging om een muur en een waterput van een huis dat rond 1600 is gebouwd. Op een diepte van meer dan 1,5 m kwam een breed muurwerk van bijna 1 m breed aan het licht. Historisch onderzoek maakt aannemelijk dat het hier gaat om de kloosterkerk van het klooster 'Sint-Cecilia'.

Er is weinig bekend over het klooster Sint-Cecilia. Vermoedelijk is het aan het begin van de 15de eeuw gesticht. De zusters behoorden tot de orde van Sint-Franciscus. Het leven in het klooster was niet eenvoudig, als we een bron uit 1466 mogen geloven. De zusters klaagden dat: 'die plaetse dair zij nu ter tijdt inwonende sijnde zeer vuchtich ende romatycyk is ende dat sij mitsdien seij oick die penitencie ende t geestelyck leven die zij na hoir orde houden moeten dickwil zeer trach ande cranck worden.' De Vlaardingse kloosterzusters hadden dus veel te lijden van de vochtige omgeving, waardoor ze last van reuma kregen en andere ziektes opliepen. Uit een bron van 1561 weten we dat het kloostercomplex bestond uit een paterhuis, een materhuis, een zusterhuis, een boerderij, een boomgaard en een weiland. Over de kloosterkerk wordt met geen woord gerept, maar op een oude kaart uit 1562 van Van Deventer wordt deze wel afgebeeld. Vier jaar eerder hadden de zusters het kloostercomplex verlaten en raakte het in verval. Met de vondst die onlangs is gedaan, is de ligging van de kloosterkerk nu met zekerheid bekend.

Bij eerder onderzoek van de AWN-afdeling Helinium zijn in 1984 en 1985 resten ontdekt van gebouwen van het kloostercomplex. Bij werkzaamheden aan de oostzijde van de oude Paterstraat ontdekten arbeiders in 1910 en 1976 verschillende graven. Het gaat hier vermoedelijk om de oude begraafplaats die hoorde bij de kloosterkerk. Het huidige gemeentekantoor aan het Westnieuwland staat voor een deel op deze oude begraafplaats. Op basis van de vondst kan nu met vrij grote zekerheid de ligging van de kerk van het enige Vlaardingse klooster worden vastgesteld.

Vlaardings Archeologisch Kantoor, Tim de Ridder & Caroline van Loon

Westland – Kwintsheul * Weideland | Bij een karterend booronderzoek in Kwintsheul is de begrenzing van een vindplaats uit het Midden-Neolithicum (3700-3500 voor Chr.) bepaald. Uit eerder onderzoek was reeds gebleken dat binnen de onderzoekslocatie een duin aanwezig is met een neolithische vindplaats, waarvan de exacte ligging en begrenzing nog onbekend is. Tijdens het onderzoek is gebleken dat er drie duinkoppen aanwezig zijn waarop archeologische indicatoren zijn aangetroffen. Het betreft diverse houtskoolfragmenten, enkele stukken gefragmenteerd bot en een stuk tand van een gedomesticeerd varken.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, B. Penning

Westland – Naaldwijk * Hoogeland | Eind 2006 is in de gemeente Westland een booronderzoek uitgevoerd op basis van de archeologische verwachting die voor het plangebied 'Hoogeland', ten zuiden van de dorpskern van Naaldwijk, is opgesteld (Bult 2006). Binnen dit plangebied waren reeds enkele vindplaatsen bekend uit eerder bureau- of archeologisch onderzoek. Het inventariserend veldonderzoek heeft verschillende archeologische vondsten (aardewerk) en andere indicatoren (cultuurgewassen en houtskool) opgeleverd uit de Romeinse Tijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Op basis hiervan kon aan de vier reeds bekende vindplaatsen uit de Romeinse Tijd een vijfde worden toegevoegd en aan een al bekende vindplaats uit de Late Middeleeuwen een tweede. Bovendien heeft het booronderzoek inzicht verschaft in de aanwezigheid, verspreiding, begrenzing en geologische context van de al bekende archeologische vindplaatsen binnen het plangebied Hoogeland.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, M. Kerkhof

Westland – Wateringen * Dorpskade | Aan de Dorpskade te Wateringen is tijdens graafwerkzaamheden de fundering van een molen ontdekt. Deze ligt op ongeveer 6 m ten oosten van de Dorpskade en ongeveer 60 m ten zuiden van de Middenweg. De oostzijde van de molen is bij eerdere graaf- of bouwwerkzaamheden reeds afgebroken, zodat slechts nog de helft van het vermoedelijk achthoekige fundament van de molen *in situ* gedocumenteerd kon worden. Ter hoogte van de zuidwesthoek is een houten beschoeiing binnen de muur geïncorporeerd. Mogelijkerwijs maakt deze beschoeiing onderdeel uit van de constructie van het waterrad. Het overgrote deel van de enorme fundering bestond uit gemetselde rode bakstenen. Rondom de molen zijn enkele fragmenten vroegmodern aardewerk aangetroffen.

De opgegraven fundering behoorde tot één van de drie schepradmolens die in het midden van de 19de eeuw in de Nieuwe Wateringsepolder aan de Dorpskade stonden. Door het uitvenen van de Oude en Nieuwe Wateringsepolder was er een grote polderplas ontstaan. Voor de drooglegging van dit natte gebied werden in 1847-1848 vlakbij de aan de Zweth reeds bestaande Nieuw-Wateringveldsche Molen (de Bovenmolen) twee nieuwe molens gebouwd.

De grote diepte van de uitgeveende polder vereiste een drietrapsbemaling, bestaande uit ondermolen, middenmolen en bovenmolen. Zo kon op kunstmatige wijze de waterhuishouding door zogenaamde schepradmolens geregeld worden en het overtollige water op het boezemwater de Zweth uitgeslagen worden. De molens werden door de wind aangedreven. De bovenbouw was in hout opgetrokken en de onderbouw bestond uit gemetselde stenen, die rustten op zware balken die op hun beurt weer door heipalen ondersteund werden. De Bovenmolen aan de Zweth brandde in 1887 na blikseminslag af. Het overtollige water werd hierna overgebracht door middel van een stoomgemaal. De overgebleven Onder- en Middenmolen waren niet meer nodig en werden gesloopt.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, J.P.L. Bakx & B. Penning

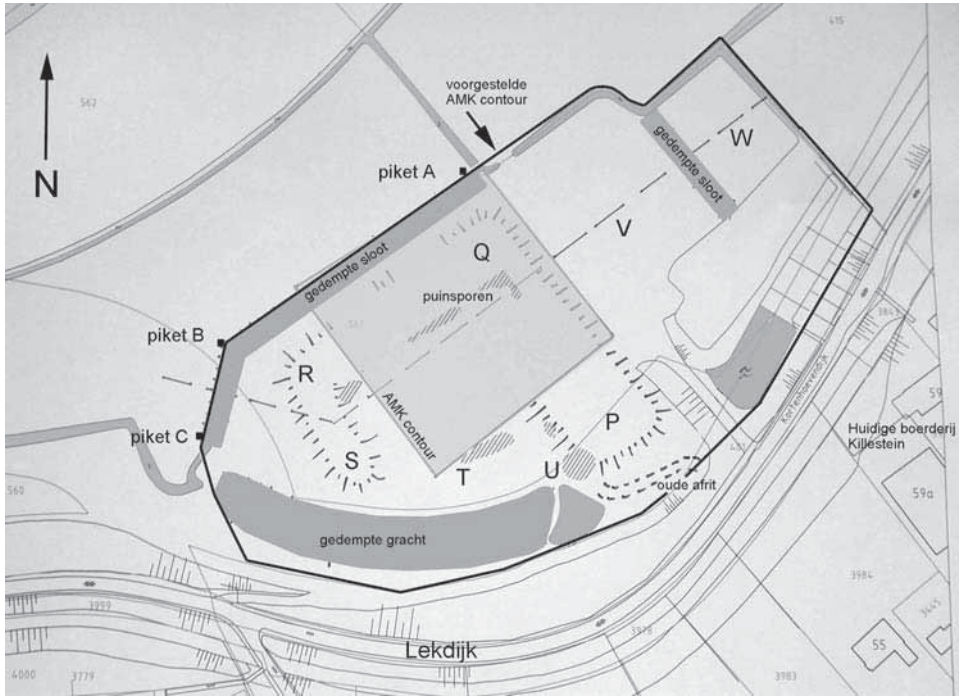
Westland – Wateringen * Herenstraat | Achter de Sint-Jan de Doperkerk in Wateringen zijn tijdens graafwerkzaamheden in de tuin van de pastorie de funderingen van een mogelijke duiventoren gevonden. De ronde toren heeft een diameter van ongeveer 5,5 m, de muur was op het breedste punt 1 m dik en opgebouwd uit kloostermoppen. Rondom de toren is een kleine hoeveelheid 18de-eeuws materiaal gevonden. Dit materiaal lijkt geen verband te hebben met de toren. De toren stamt namelijk uit de 14de eeuw.

Erfgoed Delft e.o., Archeologie, B. Penning

Zederik – Lexmond * Killestein | Op 31 mei 2006 is in samenwerking met de Historische Vereniging Lexmond en Hei- en Boeicop een veldverkenning uitgevoerd op het voormalige kasteelterrein 'Killestein' (afb. 67). De directe aanleiding was dat bij ploegwerkzaamheden puinsporen van het voormalige kasteel tevoorschijn waren gekomen. Omdat de puinsporen het vermoeden wekte dat het kasteelterrein dichter tegen de Lekdijk aan ligt dan wat op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) aangegeven staat, is het terrein nader verkend. De vermoedelijke ligging van het buitendijkse kasteelterrein is af te lezen uit enkele verhogingen (P-Q en R-S). Het terrein is ooit begrensd geweest door een gracht of waterpartij, waarvan nog maar een rudiment in de vorm van een plas langs de dijk aanwezig is. De rest is in het verleden gedempt en nu alleen nog als een lichte depressie waarneembaar.

Op de hoger liggende delen kwamen op verschillende plaatsen baksteenpuinsporen aan de oppervlakte (op de afbeelding gearceerd). De breedte van de bakstenen bedroeg veelal 14 cm, grofweg te dateren in de 13de of 14de eeuw. De baksteenpuinsporen zijn door omploegen of pogingen tot egalisatie blootgekomen. Bij T is niet duidelijk of het puin onderliggend muurwerk verradt of dat het als gevolg van egalisatie elders hiernaartoe is geschoven. Baksteenpuin komt ook op de percelen V en vooral W voor, maar niet in opvallende concentraties. Opmerkelijk was wel dat zich op de percelen V en W onder de baksteenfragmenten oververhitte exemplaren bevonden. Schervenmateriaal is vooral aangetroffen in de omtrek QRST, met name het geploegde gedeelte, en op perceel W. Op het eerste gezicht beslaat het materiaal de periode van de 14de tot de 17de eeuw. Verder is veel vondstmateriaal aangetroffen in de zone van de 'gedempte gracht', hoofdzakelijk daterend uit de tweede helft van de 20ste eeuw. Buiten de lijn A-B-C is geen schervenmateriaal meer aangetroffen.

Afgaand op de puinsporen lijken de gebouwresten ten opzichte van de AMK-contour (donkere rechthoekige contour) dus inderdaad circa 30 m meer in de richting van de dijk te liggen. Een herziening van de AMK-contour zou zich echter niet moeten beperken tot het vlak met de vermoedelijke funderingsresten van het kasteel, maar het gehele kasteelterrein

Afb. 67. Zederik – Lexmond * Killenstein. De vermoedelijke ligging van het kasteelterrein.

met omgrachting behoren te beslaan, inclusief de vermoedelijke voorhof aan de oostzijde waarop een boerderij/annex poortgebouw zou hebben gestaan.

Op grond van het laatmiddeleeuwse schervenmateriaal op perceel W lijkt een situering van de eerste Killesteinboerderij daar aannemelijk (de opvolger staat op dezelfde hoogte binnendijks op nr. 59). Het grachtrudiment ten noordoosten van de huidige dijkafrit lijkt een voortzetting van het kasteelterrein in die richting in elk geval te ondersteunen. Met een getrokken lijn zijn op afb. 67 de meest waarschijnlijke contouren van het kasteelterrein aangegeven.

AWN Lek- en Merwestreek, T. Koorevaar

Literatuur

- Aalberts, H., 1992: *Goud uit Loosdrechtse bodem* (HKL Periodiek).
- Alders, G.P. & F. van den Berg, 2005: *Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van de locatie Breesstraat/Peperstraat te Beverwijk, gemeente Beverwijk* (Wormer, Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland).
- Bakker, J.A. & R.W. Brandt, 1966: 'Opgravingen te Hoogkarspel III. Grafheuvels en een terp uit de late Bronstijd ten ZW van het Medemblicker Tolhuis (voorlopige mededeling)', *West-Friesland Oud & Nieuw* XXXIII, p. 176-224.
- Bakker, J.A. et al, 1977: 'Hoogkarspel-Watertoren: towards a reconstruction of ecology and archaeology of an agrarian settlement of 1000 BC.', in: B.L. van Beek, R.W. Brandt & W. Groenman-Van Waateringe (red.), *Ex Horreo*, Amsterdam (Cingula IV), p. 187-240.
- Bartels, M.H., 2002: 'Porseleinfabriek [Loosdrecht]', *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2000-2001*, p. 90-93.
- Beek, B.L. van, 1983: 'Een belangrijke terpsloot', in: R.W. Brandt, G. J. van der Horst & J. J. Stolp, *De Zaanstreek archeologisch bekeken*, Zaanstad, p. 90-96.
- Berg, G.T.C. van den, 2006: *Inventariserend Veldonderzoek Kennemerstaete (CIS 12325) en Stationsweg 8g (CIS 9952) te Heiloo, Zaanwijk* (Hollandia reeks 98).
- Berg, G.T.C. van den & J.P.L. Vaars, 2006a: *Inventariserend veldonderzoek (proefsleuvenonderzoek) Jasykoffstraat, bergbezinkbassin, Zaanwijk* (Hollandia reeks 96).
- Berg, G.T.C. van den & J.P.L. Vaars, 2006b: *Inventariserend veldonderzoek Noordeinde 43, Lambertschaag, gemeente Noorder-Koggenland, Zaanwijk* (Hollandia reeks 110).
- Berg, G.T.C. van den, C. Scheffer-Mud & J.P.L. Vaars, 2006: *Beverwijk Breesstraat/Peperstraat, catalogus ceramiek- en glasvondsten, Zaanwijk* (Hollandia reeks 101).
- Berg, G.T.C. van den, (in voorbereiding.): *Inventariserend Veldonderzoek Kennemerstaete (CIS 12325) en Stationsweg 8g (CIS 9952) te Heiloo, Zaanwijk* (Hollandia reeks).
- Berg, J.M. van den, 2006: *Plangebied Schagerkogge-Poolland, gemeente Niedorp; een archeologische begeleiding, Amsterdam* (RAAP-rapport 1277).
- Berg, T. van de, 1990: *De Karolingische nederzetting bij Wijk aan Zee, Amsterdam* (Doctoraalscriptie UvA).
- Besteman, J. C. , 1990: 'Medemblik, een Zuiderzeestadje met een afwijkende voorgeschiedenis', in: H. Sarfatij (red.), *Verborgene steden, stadsarcheologie in Nederland*, Amsterdam, p. 53-56.
- Bloemers, J.H.F., 1978: *Rijswijk-de Bult (Z-H). Eine Siedlung der Cananefaten, Amersfoort* (Nederlandse Oudheden 8).
- Bloo, S.B.C., 2004: *Terrein garage Zwart te Heiloo, Amersfoort* (ADC Rapport 280).
- Boer, P.C. de & W.K. van Zijverden, 2006: *IVO Dordrecht Omgeving Huis te Merwede. Een Bureauonderzoek en inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen, Amersfoort* (ADC Rapport 626).
- Bogaers, J.E., 1964: 'Forum Hadriani', *Bonner Jahrbücher* 164, p. 45-52.
- Bosman, W. & J. de Koning, 2005: *Groot Olmen, Nationaal Park Zuid-Kennemerland, Inventariserend veldonderzoek in een gereanimeerd duinlandschap, Zaanwijk* (Hollandia reeks 66).
- Bult, E.J. & J. de Bruin, 2005a: *Verslag van de eerste fase van het Inventariserend Veldonderzoek in de Voordijkshoornsepolde te Delft, Delft* (DAR 56).
- Bult, E.J. & J. de Bruin, 2005b: *Technopolis II te Delft; een Inventariserend Veldonderzoek middels proefsleuven, Delft* (DAR 57).
- Bult, E.J. & J. de Bruin, 2005c: *Archeologisch onderzoek in het kader van nazorg in het plangebied 'Masemude' te Monster (gemeente Westland), Delft* (DAR 59).
- Bult, E.J. et.al., 2006: *Naaldwijk Hoogeland, gemeente Westland: een inventariserend veldonderzoek (IVO), Delft* (DAR 72).
- Bult, E.J., S.H. Jongma & L. Smit, 2006: *Kwintshoul, een bouwlocatie in de Westlandse Zoom (Gemeente Westland). Een Inventariserend Veldonderzoek, Delft* (DAR 64).

- Burnier, C.Y. & R.M. van der Zee, 2006: *Locatie 'Zuidwestelijke Randweg' gemeenten Gouda en Ouderkerk. Een inventariserend en waarderend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 104).
- Cruysheer, A.T.E., 2007a: 'Stokwapenschoen uit Hilversum', *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, p. 32.
- Cruysheer, A.T.E., 2007b: 'Romeinse munt op de Eukenberg', *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, p. 36-37.
- Cruysheer, A.T.E., 2007c: 'Schatvondsten (2): De goudschat uit Loosdrecht, 1941', *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, p. 20-23.
- Cruysheer, A.T.E., 2007d: 'Naerdincklant op zoek naar Supermens. Veldwerkcampagne Hilversum-Corversbos 2006', *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, p. 12-19.
- Dasselaar, M. van, 2004: *Verkennd archeologisch onderzoek Zuidwestelijke Randweg Gouda, Cappelle aan den IJssel* (ArcheoMedia rapport A04-331-Z).
- Dautzenberg, S & S. Kluiving, 2004: *Uitgeest Waldijk, Archeologische Opgraving 2003, Zandijk* (Hollandia reeks 36).
- Dijk, J. van, 2006: 'De hond onder de Sir Winston Churchillaan te Rijswijk', Den Haag (ArcheozoölogieRapport).
- Doesburg, J. van & F. Van der Heijden, (in voorbereiding): *Wonen in de woestenij. Waardstellend onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse vindplaatsen in de Kennemerduinen (Groot Olmen) in mei-juni 2005, gemeente Bloemendaal, Amersfoort* (RAM-reeks).
- Dorst, M. C. & C.Y. Burnier, 2005: *Matthijs Tinxgracht 14-15, gemeente Edam-Volendam. Een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 46).
- Dorst, M.C. & R.A. Houkes, 2005: *Gouda 'Muroplastlocatie'. Een archeologisch bureau-onderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier, Standaard Archeologisch Rapport 37).
- Dorst, M.C., 2006a: *Rotterdam Beverwaardseweg. Een inventariserend, verkennend archeologisch onderzoek naar de aanwezigheid van een middeleeuwse dubbele omgrachting door middel van proefsleuven en boringen*, Rotterdam (BOORrapport 302).
- Dorst, M.C., 2006b: *Hellevoetsluis Ossenhoek. Een karterend en waarderend, inventariserend veldonderzoek van een archeologische vindplaats op Afzettingen van Calais door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 311).
- Dorst, M.C., 2006c: *Brielle Seggelant Noord Formido. Een bureauonderzoek en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 320).
- Dorst, M.C., 2006d: *Schiedam-Polderwetering. Een waarderend inventariserend veldonderzoek naar een middeleeuwse vindplaats door middel van proefsleuven en boringen*, Rotterdam (BOORrapport 331).
- Dorst, M.C., 2006e: *Brielle Oude Goote. Een bureauonderzoek en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 335).
- Dorst, M.C., 2006f: *Gemeente Albrandswaard, Rhoon, Plangebied 'Viaductweg 1'. Een bureaustudie en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 353).
- Dubelaar, C.W., 2006: *Analyse van het zandsteen van een mijlpaal uit Rijswijk, NITG-TNO*, Den Haag (briefrapport BG 06-10.218/fv).
- Es, W.A. van, 1969: 'Early-medieval handmade pottery from Den Burg, Texel, Prov. North-Holland', *Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek* 19, Amersfoort, p. 126-134.
- Groen, J-M., 2005: 'Delft, Begraafplaats Nieuwe Kerk', *Archeologische kroniek Holland* 2005, p. 59-60.
- Groot, R.W. de, 2006: *Plangebied Raadhuisplein te Bovenkarspel, gemeente Stede Broec; archeologisch vooronderzoek: een bureau en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 1908).
- Hamburg, T., in voorbereiding: *Definitief archeologisch onderzoek locatie stationsgebied, gemeente Heiloo, Leiden*.
- H. A. Heidinga en H. H. van Regteren-Altena, 1989: *Medemblik and Monnikendam: aspects of medieval urbanisation in Northern Holland*, Amsterdam (Cingula 11).
- Holthausen, O., 2006: *Archeologisch Bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek Paulineburch, Rijswijk* (Rijswijkse Archeologische Rapporten 10).
- Holthausen, O., 2007: *Paulineburch. Voorlopige resultaten van het proefsleuvenonderzoek op de locatie Klaroenstraat te Rijswijk, Rijswijk* (Briefrapport).

- Jacobs, E., 2006: 'Locatie Oorgat 20a & b', gemeente Edam-Volendam. Een archeologische begeleiding, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch rapport 101).
- Kempenaar, G.F.H.M., en M.C. van Trierum, 2006: Bernisse Geervliet Schoolstraat 7 Westzijde. Een bureau-onderzoek en een verkennend en karterend inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven en grondboringen, Rotterdam (BOORrapport 293).
- P. Kleij, 'Waren de eerste Zaankanters cowboys?', *Zaans Erfgoed* 4 (2003) p. 24-26.
- J. de Kleyn, 1989: *Volksaardewerk in Nederland sedert de late middeleeuwen*, Lochem.
- Knol, E. & X. Bardet, 1999: 'Carolingian weapons from the cemetery of Godlinze, the Netherlands', in: H.Sarfati e.a.(red.) *In discussion with the past. Archaeological studies presented to W.A. van Es, Zwolle/Amersfoort*, p. 213-225.
- Koot, J.M., 1993: *Tussen terp en kreekkrug. Ontginningen op de rand van klei en veen (Rijswijkerbroek en Harnasch)*, Rijswijk.
- Kort, J.W. de, 2005: *Plangebied Waldijk perceel J te Assum, gemeente Uitgeest; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en waarderend onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 1416).
- Kort, J.W. de, 2006a: *Plangebied Waldijk II ter plaatse van de Kartbaan en de Stoeterij, gemeente Uitgeest; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend*, Amsterdam (RAAP-rapport 1360).
- Kort, J.W. de, 2006b: *Plangebied Sander te Akersloot, gemeente Castricum; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 1847).
- Kruidhof, C.N., 2005: *Onderzoeksgebied Graafland, gemeente Liesveld; archeologisch vooronderzoek: een bureau-onderzoek en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP-rapport 1220).
- Kruif, S. de, 2006: *Plangebied Rijksweg 243A te Velslerbroek, gemeente Velsen; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 1959).
- Jacobs, E. & R.M. van der Zee, 2006: *Locatie 'Pastoor v/d Plaatstraat 28' te Rijpwetering, gemeente Alkemade. Een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier, Standaard Archeologisch rapport 100).
- Jongma, S., 2006: *Technopolis III te Delft; een Inventariserend Veldonderzoek middels proefsleuven*, Delft (DAR 85).
- Lange, S., et al, 2004: *Het Oer-IJ estuarium. Archeologische Kennis Inventarisatie (AKI)*, Amsterdam (AACpublicatie 12).
- Lange, S., 2007: *Middeleeuwse bewoning ten zuidoosten van de 'Witte Kerk'. Definitief archeologisch onderzoek aan de Kennemerstraatweg 408-414, gemeente Heiloo (Noord-Holland)*, Amsterdam (AACnotitie 47).
- Lelivelt, R.A., 2006a: *Rotterdam Van Ghendtkazerne. Een bureauonderzoek en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 310).
- Lelivelt, R.A., 2006b: *Rotterdam Van Ghendtkazerne 2. Een karterend en waarderend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 334).
- Lelivelt, R.A., 2006c: *Rotterdam Nieuw Crooswijk. Een archeologisch bureauonderzoek en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 336).
- Lil, R., 2006: *Heemskerk, 'De Vierhoek'. Een bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen*, Amsterdam (ADC Archeoprojecten Rapport 601).
- Lobel, P. de, 1983: 'Een porseleinfabriek aan de Loosdrechtse plassen', *Westerheem* 1983, nr. 32, p. 27-29.
- Londen, H. van, 2006: *Midden-Delfland: The Roman Native Landscape Past and Present*, Amsterdam.
- Meirsmen, E., 2006: *Albrandswaard Koedood 31 en Koedoodzone. Een bureauonderzoek en een verkennend en karterend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 305).
- Menghin, W., 1980: 'Neue Inschriftenschrwerter aus Süddeutschland und die Chronologie karolingischer Spathen auf dem Kontinent', in: K. Spindler (red.), *Vorzeit zwischen Main und Donau. Neue archäologische Forschungen und Funde aus Franken und Altbayern*, Erlangen (Erlanger Forschungen, Reihe A Bd. 26), p. 227-272.
- Meulen, A. van der & P. Smelee 2005: *Fries aardewerk. De pottenbakkers van Friesland 1750-1950. Het ambacht. De mensen. Het aardewerk*, Leiden.
- Molenaar, S., 2001: *Woningbouwlocatie Slingerweg II te Hippolytushoef, gemeente Wieringen, een aanvullende archeologische inventarisatie*, Amsterdam (RAAP-rapport 553).
- Mulder, E.F.J. de, et al, 2003: *De ondergrond van Nederland*, 2003.
- Müller, A.M., 2004: *Plangebied Irenestraat, gemeente Liesveld; een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 578).

- Müller, A.M., 2005: *Plangebied De Groene Driehoek Assum, gemeente Uitgeest. Een archeologisch onderzoek (opgraving en archeologische begeleiding)*, Amsterdam (RAAP-rapport 1122).
- Nieuwenhuizen, K., 2007: 'De achttiende-eeuwse porseleinfabriek te Loosdrecht herontdekt', *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, p. 24-30.
- Nieuwenhuizen, K., et al, 2007: *De Loosdrechtse Porseleinfabriek boven water. Over gebouwen, porseleinproductie en ds De Mol, 1774-1784, Loosdrecht (Loosdrechtse Historische Reeks)*.
- Nyst, C.L & C.W. Koot, 2007: *Archeologisch inventariserend veldonderzoek in het plangebied 'De Vierhoek', gemeente Heemskerk (Noord-Holland)*, Amsterdam (AACnotitie 31).
- Oelmann, F., 1914: *Die Keramik des Kastells Niederbieber, Frankfurt am Main (Materialien zur römisch-germanischen Keramik I)*.
- Offerman-Heykens, J., 2006: 'Neanderthalers in het Gooi', *Jaarboek 2005 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, p. 60-63.
- Pavlović, A., 2006: 'Den Haag * Uithofslaan', *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland, Holland* 38, p. 68-69.
- Ras, J., 2006: *Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek door middel van grondboringen Bouwplan De Hoge Weide, Strijen, Gemeente Strijen, Rotterdam*.
- Restauratieatelier Restaura, 2007: *Restauratieverslag zwaard van Wieringen, Haelen*.
- Rijk, P. de, 2006: *Voltooid verleden tijd in de Kerksteeg 6 te Medemblik. Een Archeologische Opgraving, Amersfoort (ADC Rapport 608)*.
- Roefstra, J. & J. Kleijne Mak, 2004: 'Heemskerk * Jan Ligthartstraat (belastingkantoor)', *Archeologische Kroniek van Noord-Holland* 2003, *Holland* 36, p. 30-31.
- Roefstra, J., 2003: 'Archeologische noodwaarnemingen in bouwputten aan de Jan Ligthartstraat in Heemskerk', *Nieuwsbrief Historisch Genootschap Midden-Kennemerland*, jaargang 11, nr. 30, p. 7.
- Roefstra, J., 2006: 'Kelders en een gewelf op het Westerhoutplein', *Nieuwsbrief van het Historisch Genootschap Midden Kennemerland en Museum Midden-Kennemerland*, jaargang 14, nr. 38, p. 2
- Rooij, T.P. van, 2003: *Inventariserend Veldonderzoek (proefsleuven) in het plangebied Uithofslaan, Den Haag (Intern Rapport DSB/afdeling Archeologie gemeente Den Haag)*.
- Schiltmans, D.E.A., 2006: *Onderzoeksgebied Graafland, gemeente Liesveld; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 1630).
- Schiltmans, D.E.A. & E.C. Pronk, 2006: *Plangebied Dorpsstraat 857 te Oudkarspel, gemeente Langedijk; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek met veldtoets*, Amsterdam (RAAP-notitie 1466).
- Scholten, H.J.J., 1948: *Oud Beverwijk, een rondwandeling. Stedenplan en stadsbeeld in vroeger eeuwen*, Beverwijk.
- Schutte, H., 2005: *Heiloo Frederica's Hof. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*, Amersfoort (ADC Rapport 510).
- Smole, L. et al, 2007: *Broek op Langedijk, Dorpsstraat 96. Een Archeologische Opgraving, Amersfoort (ADC Rapport 773)*.
- Spek, T., 2004: *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*, Utrecht.
- Stronkhorst, M., 2006: *Brielle Seggelant Noord. Een documenterend en waarderend onderzoek van de archeologische vindplaatsen 09-225, 09-226 en 09-227 door middel van proefsleuven*, Rotterdam (BOORrapport 294).
- Stronkhorst, M. & J.M. Moree, 2006: *Albrandswaard Koedoodzone. Een archeologische begeleiding van het graven van een watergang, Rotterdam (BOORrapport 322)*.
- Stronkhorst, M., & F.J.C. Peters, 2006: *Schiedam-Polderwetering. Een bureauonderzoek en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapport 301).
- Thanos, C.S.I., 2000: *Plangebied Uithofslaan, gemeente Den Haag; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI)*, Amsterdam (RAAP-rapport 630).
- Vaars, J.P.L., 2006 (in voorbereiding.): *Archeologische opgravingen aan de Breetstraat/Peperstraat te Beverwijk, Zaandam (Hollandia reeks 100)*.
- Venetien, J. van, 1968: *Hart van Kennemerland, IJmuiden*.
- Vogelaar, L., 2007: 'Zint eer ge begint?', *Jaarboek 2006 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, p. 60-66.

- Vos, P. de, F.P.M. Bunnik & H. de Wolf, 2005: *Geolandschappelijk onderzoek bij het archeologisch proefsleuvenonderzoek Hoekpolder (Rijswijk, Z-H), Rijswijk (TNO-rapport NITG 05-170-B)*.
- Waasdorp, J.A., 2004: 'Den Haag * Uithofslaan', *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland, Holland* 36, p. 80-81.
- Waasdorp, J.A., 2003: 'III M.P. naar M.A.C.. Romeinse mijlpalen en wegen', in: V.L.C. Kersing (red.), *De archeologie van Den Haag, Den Haag (Haagse Oudheidkundige Publicaties 8)*.
- Wallinga, J. & C. Johns, 2006: *Heemskerk-AWN*, Delft (optical dating report, NCL-3104).
- Zee, R.M. van der, 2005: *Locatie 'Muroplast', gemeente Gouda. Een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 63).
- Zee, R.M. van der, 2006: *Locatie 'Gooische Kaai 16' te Monnickendam, gemeente Waterland. Een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch rapport 124).
- Zee, R.M. van der, 2007: *Locatie 'Planetenlaan 77', gemeente Nieuw-Lekkerland. Een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch rapport 129).
- Zee, R.M. van der & E. Jacobs, 2006: *Locatie 'Oorgat, tussen 46a en 48' te Edam, gemeente Edam-Volendam. Een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch rapport 128).

Index

Akersloot <i>zie</i> Castricum		* Zuidpoort/Ursulaklooster	58
Alblasserdam		Den Haag	
* Grote Beer	53	* Eisenhowerlaan	59
* Plan Nieuw Kinderdijk	53	* Uithofslaan	60
Albrandswaard		Diemen	
* Koedood	54	* Muiderstraatweg/Sniep	26
Alkmaar		Dordrecht	
* Bloemstraat	3	* Amnesty Internationalweg	62
* Schelphoek	4	* Krispijn III	67
* Wageweg	8	* Overkampweg/Burgemeester Jaslaan	67
– Koedijk * Kerkelaan	11	Edam-Volendam	
Amsterdam		– Edam * Oorgat 20a/b	27
* Amstelstraat	12	– Edam * Oorgat 46a/48	28
* Barentszplein	12	– Volendam * Matthijs Tinxgracht	28
* Bilderdijkkade	13	Enkhuizen	
* Jonas Daniël Meijerplein	13	* Fruittuinen	29
* Nieuwendijk	14	Geervliet <i>zie</i> Bernisse	
* Noord-Zuidlijn	15	Gouda	
* Oostenburg	17	* De Drie Notenboomen	67
* Rozenstraat	18	* Groeneweg/Geuzenstraat	67
* Tweede Kostverlorenkade	19	* Koningshof	72
* varia	20	* Turfsingel	76
* Wethouder Van Essenweg	21	Gouda en Ouderkerk	
– Ransdorp * Dorpsweg	21	* Zuidwestelijke Randweg	77
Assendelft <i>zie</i> Zaanstad		Graafstroom	
Assum <i>zie</i> Uitgeest		– Molenaarsgraaf * boerderij	79
Bernisse		– Wijngaarden * Oosteinde	79
– Geervliet * Schoolstraat	54	Groot-Ammers <i>zie</i> Liesveld	
Beverwijk		Hazerswoude-Rijndijk <i>zie</i> Rijnwoude	
* Breestraat/Peperstraat	21	Heemskerk	
* Westerhoutplein	22	* De Vierhoek	31
Binnenmaas		* Jan Ligthartstraat	32
– Westmaas * Munnikenweg	54	Heiloo	
Bleiswijk <i>zie</i> Landsingerland		* Frederica's Hof	33
Bloemendaal		* Hoog en Laag	34
* Groot Olmen	23	* Kennemerstraatweg	35
Bovenkarspel <i>zie</i> Stede Broec		* Stationsplein	37
Brielle		Hellevoetsluis	
* Segelant Noord	55	* Ossenhoek	80
Broek op Langedijk <i>zie</i> Langedijk		Hilversum	
Castricum		* Goudenregenlaan	39
– Akersloot * Kerkmeer/Buurtweg	26	Hippolytushoef <i>zie</i> Wieringen	
Delft		Hoorn	
* Nieuwe Markt	56	* Achterstraat	39
* Technopolis	56	* Gouw	40
* Voldersgracht	56	Koedijk <i>zie</i> Alkmaar	
* Voordijkshoornsepolder	57	Kwintsheul <i>zie</i> Westland	

Lamberschaag zie Noorder-Koggenland			
Landsingerland			
– Bleiswijk * Brandhorst	80		
Langedijk			
– Broek op Langedijk * Dorpsstraat	41		
– Oudkarspel * Dorpsstraat	42		
Leiden			
* Oosterkerkstraat/Meelfabriek	80		
* Plesmanlaan	82		
* Roomburg/Willem van der Madeweg	82		
* Wassenaarsweg	83		
Leiderdorp			
* Julianaschool	83		
* Leeuwerikschool/Driemaster	83		
* Zijlhof	84		
Leidschendam-Voorburg			
– Leidschendam * Frekeweg	85		
Lexmond zie Zederik			
Liesveld			
– Groot-Ammers * Graafland	85		
Medemblik			
* Kerksteeg	42		
Midden-Delfland			
* Woudsepolder	86		
Molenaarsgraaf zie Graafstroom			
Monnickendam zie Waterland			
Naaldwijk zie Westland			
Niedorp			
* Schagerkogge/Poolland	43		
Noorder-Koggenland			
– Lamberschaag * Noordeinde	43		
Noordwijkerhout			
* Mossennest	86		
Ouderkerk zie Gouda en Ouderkerk			
Oudkarspel zie Langedijk			
Pijnacker-Nootdorp			
* Provinciale weg N470	86		
Ransdorp zie Amsterdam			
Rijnwoude			
– Hazerswoude-Rijndijk * Spookverlaat	88		
Rijswijk			
* Hoekpolder	91		
* Klaroenstraat	92		
* Sir Winston Churchillaan	92		
Rotterdam			
		* Beverwaardseweg	94
		* IJsselmonde/'t Hart	95
		* Van Ghendtkazerne	96
		* Wijnhaven	96
		Schiedam	
		* Polderwetering	97
		Stede Broec	
		– Bovenkarspel * Raadhuisplein	44
		Strijen	
		* De Hoge Weide	98
		Uitgeest	
		* Waldijk (Hollandia)	44
		* Waldijk II (RAAP)	46
		– Assum * Waldijk	46
		Velsen	
		– Velsbroek * Rijksweg 243A	47
		Velsbroek zie Velsen	
		Vlaardingen	
		* Schrijversbuurt	99
		* Waalstraat	99
		Wateringen zie Westland	
		Waterland	
		– Monnickendam * centrum	48
		Westland	
		– Kwintsheul * Weideland	100
		– Naaldwijk * Hoogeland	100
		– Wateringen * Dorpskade	100
		– Wateringen * Herenstraat	101
		Westmaas zie Binnenmaas	
		Westzaan zie Zaanstad	
		Wieringen	
		– Hippolytushoef * Slingerweg II	48
		Wijngaarden zie Graafstroom	
		Wormer- en Jisperveld zie Zaanstad	
		Zaandam zie Zaanstad	
		Zaandijk zie Zaanstad	
		Zaanstad	
		– Assendelft * Dorpsstraat	49
		– Westzaan * Weiver	49
		– Wormer- en Jisperveld	49
		– Zaandam * Jasykoffstraat	50
		– Zaandam * Vaart	51
		– Zaandijk * Lagedijk	52
		Zederik	
		– Lexmond * Killestein	101

TIJDSCHAAL HOLLAND

	Geologie		Klimaat Landschap Vegetatie	Archeologische perioden		
2000				Nieuwe Tijd		
1500	Duinkerke III/ Tiel III		Subatlantic koeler vochtiger	Late Middeleeuwen B		
1000		Late Middeleeuwen A				
500	Duinkerke II/ Tiel II			Vroege Middeleeuwen		
0				Romeinse tijd		
500	Duinkerke I/ Tiel I			Late IJzertijd		
500			loof- bos	Midden-IJzertijd		
1000				Vroege IJzertijd		
1500	Duinkerke o/ Tiel o			Late Bronstijd		
2000				Midden-Bronstijd		
2500				Vroege Bronstijd		
3000	Calais IV/ Gorkum IV	Holocene		Subboreaal koeler droger	Laat Neolithicum	
3500	Calais III/ Gorkum III				Midden-Neolithicum	
4500	Calais II/ Gorkum II				Atlanticum warm vochtig	Vroeg Neolithicum
6000	Calais I/ Gorkum I					Mesolithicum
7000						
7500		Boreaal warmer	den			
8000						
8500		Preboreaal warmer	berk			
9000				Laat-Paleolithicum		
9500	Kreftenheye	Pleistocene	Late Dryas kouder		toen- dra	

Inhoud

39e jaargang, 2007

Archeologische kroniek Holland 2006

Inleiding	1
Noord-Holland TGV teksten en presentatie	3
Zuid-Holland TGV teksten en presentatie	53
Literatuur	103
Index	109
Tijdschaal Holland	111

Aan dit nummer werkten mee:

Drs. ing. R.A. van Eerden, Provinciaal Archeoloog van de provincie Noord-Holland. Adres: Zorg, Welzijn en Cultuur, cluster Monumenten en Archeologie, Houtplein 33, 2012 DE Haarlem, e-mail: eerdenr@noord-holland.nl

Drs. R.H.P. Proos, Provinciaal Archeoloog van de provincie Zuid-Holland. Adres: Directie Strategie, Zorg en Cultuur, Postbus 90602, 2509 LP Den Haag, e-mail: proos@pzh.nl

TGV teksten en presentatie. TGV verzorgt publicaties en presentaties op het gebied van cultuurhistorie en archeologie. Adres: Middelstegegracht 89-0, 2312 TT Leiden, e-mail: postbus@tgv-presentaties.demon.nl

Omslagontwerp: Het Lab, Arnhem

Productie: Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum, telefoon 035-6859856, fax 035-6836557, e-mail info@verloren.nl.

HOLLAND

